
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M.2609 विषय धर्मशास्त्र

नाव धर्मसिंधु तृतिय परिच्छेद उत्तरार्ध

लेखक / लिपीकार

पृठ ______ काळ ______ पूर्ण / अपूर्ण

M-2609

अथधर्मसिंधुसारतृतीयपरिच्छेदोत्तरार्धःप्रारभ्यते ७

ध.सिं.
१

श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीगुरुचरणाभ्यांनमः॥ ॥श्रीरुक्मिणीपांडुरंगंप्रणम्यपितरौगुरून्॥ तृतीयच्छेदोत्तरार्धंतनोमिश्रीवातुष्टये॥ १॥ श्री
नाथःकरुणासिंधुरिंदिराशंकरःसती॥ विघ्नेशोभास्करेंद्राद्या विघ्नान्घ्नंतुसंदेहमे॥ २॥ तत्रतावच्छ्राद्धादिनिर्णयंवक्तुमधिकारनिर्णयायजीवत्
पितृकाधिकारोविविच्यते॥ ॥ पादुकेचोत्तरीयंचतर्जन्यांरूप्यधारणम्॥ नजीवत्पितृकःकुर्याज्ज्येष्ठभ्रातरिजीवति॥ अत्रपादुकेकाष्ठ-
मय्यौ॥ उत्तरीयंसग्रंथिपरिमंडलंवस्त्रमेकद्व्यंगुलादिविस्तृतंसूत्रकृतंपरिमंडलरूपंवाउत्तरीयस्थानापन्नंस्मृत्युक्तंतृतीययज्ञोपवीतंवा
जीवत्पितृकेणजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेणचनधार्यमितितात्पर्यम्॥ प्रावरणरूपंद्वितीयवस्त्रंतुजीवत्पितृकादिभिःसर्वैर्धार्यम्॥ एकवस्त्रोन
भुंजीतनकुर्याद्देवतार्चनमित्यादिनासर्वकर्मस्वेकवस्त्रत्वनिषेधात्॥ पितरिपितामहे ज्येष्ठभ्रातरिचाकृताधानेजीवतिपुत्रपौत्रकनिष्ठभ्रा
तृभिराधानंकार्यम्॥ ज्येष्ठभ्रातर्यकृतविवाहेकनिष्ठेनविवाहोनकार्यः॥ अत्रविशेषःपूर्वार्धेउक्तः॥ ॥एवंपित्रादिषु अकृतसोमयागे
षुजीवत्सुपुत्रादेःसोमेनाधिकारः॥एवंपूर्णमासेष्टौदर्शेष्टावग्निहोत्रहोमेचपित्राद्यैरनारब्धेपुत्रादेर्नाधिकारः॥ एवंसंन्यासेपिकनिष्ठ-
स्यसोदरस्यैवदोषोनभिन्नोदरस्यभ्रातुः॥ पित्रादेराज्ञायांपुत्रादेर्नदोषइतिकेचित्॥ अधिकारिणिपितरिसत्याज्ञायामपिदोषः॥ पा-
तित्यजात्यंधत्वादिदोषैरनधिकारिण्याज्ञयानदोषः॥ पातित्यादावाज्ञांविनापिनदोषइत्यपरे॥ तथाजीवत्पितृकस्यपितृकृत्येषुद

प.
२

१

र्शादिश्राद्ध तर्पणपैतृकदानेषुनाधिकारः ॥ अत्रविशेषः ॥ स्वापत्यसंस्कारस्वद्वितीयविवाहादिनिमित्तकनांदीश्राद्धेचातुर्मास्यां
तर्गतपितृयज्ञेसोमांगत्वतीयसवनस्थपितृयज्ञे जीवत्पितुरधिकारः ॥ पिंडपितृयज्ञेहोमांतः पिंडपितृयज्ञोनारंभोवापिंडपितृयज्ञस्थे
तिपक्षद्वयम् ॥ पितुःपित्राद्युद्देशेनपिंडदानमितितृतीयःपक्षः ॥ क्वचिदेवमष्टकादिविकृतिष्वपिपक्षत्रयम् ॥ गयांप्रसंगतोगत्वामा
तुःश्राद्धंकृतम्भरेत् ॥ जीवत्पितामातुःश्राद्धमुद्दिश्यगयांनगच्छेत् ॥ महानदीषुसर्वासुतीर्थेषुप्राप्तेजीवत्पितृकःपितुःपितृमात्रा
द्युद्देशेनश्राद्धंकुर्यात् ॥ नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धंक्षयाहेमातुःप्रत्यब्दश्राद्धंचसपिंडकमेवजीवत्पितृकःकुर्यात् ॥ तथासन्यस्तेत
तेपतितेचतातेजीवत्यपिसतिदर्शश्राद्धमहालयसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानिसर्वाणिपितुःपित्राद्युद्देशेनजीवत्पितृकेणकार्याणि
एतानिपंचसांकल्पिकविधिनापिंडरहितानिकार्याणि ॥ अन्वष्टक्यादाविवपिंडदानेविशेषवचनाभावात् ॥ आश्विनशुक्लप्रतिप
दिदौहित्रोजीवत्पितृकःसपिंडकमातामहश्राद्धंकुर्यात् ॥ तथाभ्रातृपुत्रोपुत्रस्यपितृव्यस्यप्रत्यब्दश्राद्धंसपिंडंकुर्यात् ॥ एवंकनिष्ठभ्रा
ताप्यपुत्रज्येष्ठभ्रातुःप्रत्यब्दं ॥ तथासपत्नीपुत्रःसापत्नमातुःश्राद्धम् ॥ एवंदौहित्रोपुत्रस्यमातामहस्यप्रत्यब्दम् ॥ इत्थंचपितृव्यादि
श्राद्धचतुष्टयेजीवत्पितृकस्याप्यधिकारः ॥ पितृव्यभ्रात्रादीनामपुत्राणांपत्नीसत्त्वेसैवाधिकारिणीनतुभ्रातृपुत्रादेःश्राद्धाधिकारः ॥ ए

वं पत्निरेव पुत्राभावे भार्या श्राद्धं कुर्यात्॥ सपत्नीपुत्रसत्वे तु स एव कुर्यान्न भर्त्ता॥ दौहित्रभ्रातृपुत्रयोः सत्वे मृतस्याविभक्तत्वे दौ-
हित्र एव॥ अविभक्तत्वे भ्रातृपुत्रः॥ केचित्तु भ्रातृतत्पुत्रयोः सत्वे भ्रात्रैव श्राद्धं कार्यमित्याहुः॥ तथा जीवत्पितृकस्य पितृपितामह-
हादिमनुष्यपितृतर्पणनिषेधेप्यग्निष्वात्तादिदेवपितृतर्पणनिषेधाभावात् स्नानांगतर्पणे ब्रह्मयज्ञांगभूतदेवर्षिपितृतर्पणे चाधिका-
रोस्त्येव॥ एवं यदीयश्राद्धेधिकारस्तदीयश्राद्धांगतर्पणेप्यधिकारः॥ जीवत्पितापि कुर्वीत तर्पणं यमभीष्मयोः॥ श्राद्धांगतर्पणभि-
न्नतर्पणं जीवत्पितृकेण तिलैर्न कार्यम्॥ श्राद्धप्रयोगमध्ये वामजान्वन्यग्भावो नीवीबंधश्च न कार्यः॥ न द्यादौ स्नात्वा तर्पणांते स-
मंत्रकं वस्त्रनिष्पीडनं विहितं तन्न कार्यम्॥ ॥ तथा॥ खड्गमौक्तिकं हस्तेन कर्तव्यं पितृतर्पणमिति विहितं खड्गधारणं न कार्यम्॥ अ-
पसव्यं द्विजाग्र्याणां पित्र्ये कर्मणि कीर्तितम्॥ आम्रकोष्ठात्तु कर्त्तव्यमेतस्मिन्पितरि जीवति॥ जीवति संन्यस्तादिरूपे पितरि मृतमा-
तामहकोपि पुत्रः पितुः पितृपितामहप्रपितामहानां पितुर्मातृपितामहीप्रपितामहीनां पितुर्मातामहमातृपितामहमातृप्रपिता-
महानामिति पार्वणत्रयमेकोद्दिष्टगणं च स्वमातरं पितुः पत्न्याः इति स्वपितृव्यं पितुर्भ्रातुरिति स्वमातामहं च पितुः श्वशुरस्येत्येव-
मादिना पितृसंबंधपुरस्कारेणैवोद्दिश्य महालयश्राद्धं कुर्यात्॥ एवं दर्शादिष्वपि पितुः संन्यासाभावेपि तीर्थश्राद्धं जीवत्पितुरेवमे-

२

व॥एवंवृद्धिश्राद्धेप्यूहं॥ब्रह्मयज्ञांनेनित्यंपितृतर्पणमपिसन्यस्तादिरूपंजीवत्पितृकेणैवमेवकार्यमित्याहुः॥यदातुमातुर्वार्षिकम
पुत्रमातामहवार्षिकमपुत्रपितृव्यवार्षिकंवाक्रियतेतदाक्रमेणमातृपितामहीनांमातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानांपितृव्य
पितामहप्रपितामहानामित्येवोद्देशः॥यदाचपित्रादिभिःस्वाशक्त्यादिनानियोजितःपित्रादिकरणीयंश्राद्धंस्वयंपित्रादेःप्रति
निधिभूयकरोतितदापितुरमुकशर्मणोयजमानस्यपितृपितामहप्रपितामहानामित्येवंयथाप्राप्त्यमुद्देशः॥सर्वत्रपितृकृत्येभ्रा-
तृष्वविभक्तेषुज्येष्ठस्यैवाधिकारः विभक्तेषुपृथक्पृथक्सापत्न्यभ्रातरिज्येष्ठेसत्यपिकनिष्ठएवस्वमातृवार्षिकान्वष्टक्यादिकुर्यात्॥
जीवत्पितृपितामहकस्यसन्यस्तपितृपितामहकस्यचपितामहस्यपित्राद्युद्देशेनवृद्धिश्राद्धंतीर्थश्राद्धंदर्शादिश्राद्धंवाभवति॥पित्रादि
पुत्रिषुजीवत्सुसन्यस्तेषुचनकिमपिश्राद्धंकार्यं॥केचित्तुपित्रादिभ्यःपरेभ्यःश्राद्धंदेयमाहुः॥मृतेपितरिपितामहजीवनेपित्रेपिता
महात्पराभ्यांचश्राद्धंदेयं॥एवंपितृपितामहमरणेप्रपितामहजीवनेप्यूह्यं॥यस्तुगृह्याग्निश्रौताग्निमान्जीवन्मातृपितृकःपितुःपि
त्रादिभ्यः॥पिंडदानमितितृतीयपक्षाश्रयेणारब्धपिंडपितृयज्ञाष्टकान्वष्टकाश्राद्धेऽन्वष्टकायांचपितुःपित्रादिमात्रादिमातामहा
दिभ्यः॥पिंडादिकंददानआसीदनंतरंचमातामृतासोन्वष्टकायांचस्वमात्रादिभ्यःपितुःपित्रादिभ्यश्चदद्यात्॥यदाचपिंडपितृ

यज्ञान्वष्टकाद्यनारंभपक्षोजीवत्पितृकस्यतदापिसन्यस्तादिपितृकस्यदर्शादिश्राद्धंपितुःपित्राद्युद्देशेनव्यतिषंगाभिन्नप्रयोगेणसां
कल्पिकेनभवत्येव॥पितुरविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यःपितृपाकोपजीवीस्याद्भ्रातृपाकोपजीवकइत्युक्तेः॥अतएवगृह्याग्नौ
पाकवैश्वदेवकरणपक्षेपिसाग्निकैपितरिसाग्निकैरप्यविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यः॥येषांपाकाभावेप्येलौकिकत्वंमतंतैः
पाकमात्रमग्निसंस्कारार्थंकार्यमितिभाति॥विभक्तैस्तुपृथग्वैश्वदेवःकार्यः॥तत्रवैश्वदेवस्यदेवयज्ञभूतयज्ञपितृयज्ञात्मकत्वाज्जीव
त्पितृकैरपिपंचमहायज्ञांतर्गतःपितृयज्ञःकार्यः॥वैश्वदेवाद्भिन्नाःपंचमहायज्ञास्तैत्तिरीयाणांतैरपिविभक्तैर्जीवत्पितृकैःपितृयज्ञः
कार्यः॥तस्यदेवरूपिपितृदेवताकत्वेनपितृपितामहादिमनुष्यरूपिपितृदेवकत्वाभावात्॥मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः॥
नजीवत्पितृकःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवच॥अत्रमुंडनंक्षुरेणशिरसोवपनंतेनकर्तनंसिध्यति॥सर्वंप्रेतकर्मप्रेतदहनवहनसपिंडी
करणांतौर्ध्वदेहिकादिकमित्यर्थः॥मुंडनंरागप्राप्तमेवनिषिध्यते॥तेनचौलोपनयनादिषुआधानदर्शपौर्णमासज्योतिष्टोमा
दिषुनित्यंप्राप्तंतीर्थप्रायश्चित्तमातृमरणादौनैमित्तिकंप्राप्तंचभवत्येव॥केचित्काम्यनागबल्यादिषुकाम्यमपिभवतीत्याहुः॥
गंगायांभास्करक्षेत्रेमातापित्रोर्गुरोर्मृतौ॥आधानेसोमपानेचवपनंसप्तसुस्मृतं॥गुरोरितिदत्तकस्यपूर्वापरपित्रोरित्यर्थः॥वा

क्षांतरे तीर्थमात्रे क्षौरोक्तेर्गंगाभास्कर क्षेत्र ग्रहणं जीवत्पितृकस्य तत्र विशेषतः क्षौरविधानार्थं॥ जीवत्पितृकस्य पिंडदाननिषेधः
नांदीश्राद्धतीर्थश्राद्धयोः सन्यस्तादिपितृकस्य दर्शमहालयादिश्राद्धेषु च पिंडरहितसांकल्पिकश्राद्धबोधनार्थः॥ महापितृयज्ञे सोम
यागे मातृमातामहादेर्वार्षिकश्राद्धेषु गयायामन्वष्टक्यादौ च पिंडदानं भवत्येवेत्युक्तं॥ पिंडदानं प्रकुर्वीत मातापित्रोः क्षये हनीति
श्राद्धविधिना पिंडदाने सिद्धे पुनः पिंडविधिः पित्रोर्वार्षिक गर्भिणीपतित्वनिषिद्धकालादिप्रयुक्तनिषेधबाधनार्थं॥ तेन विवाह
व्रतचूडासु वर्षमर्धं तदर्धकं पिंडदानं मृदा स्नानं न कुर्यात्तिलतर्पणमितिनिषेधस्यापि बाधः॥ क्षयाह ग्रहणं सपिंडीकरणमा-
सिकेष्वपि पिंडदानोपलक्षणपरं॥ ॥अथ प्रेतकर्मप्रतिप्रसवः॥ ॥जीवत्पितृकः स्वमातुरपुत्रसापत्नमातुः स्वपुत्रसपत्नी
पुत्ररहितभार्यायाअपुत्रपितृव्यस्यापुत्रमातामह मातामह्योश्च दाहादिप्रेतकर्माणि कुर्यात्॥ अत्रापुत्रपदेन मुख्यगौणपुत्र
पौत्रप्रपौत्राभावो विवक्षितः॥ मातुरौर्ध्वदेहिकमनुपनीतोपि जीवत्पितृकः कुर्यात्॥ तत्र विशेषः॥ ऊनत्रिवर्षश्चूडारहितश्चे
द्दाहमात्रं समंत्रकं कृत्वान्यदन्येन कारयेत्॥ यदा तु कृतचूडः पूर्णत्रिवर्षो वा तदा सर्वं समंत्रकं प्रेतकर्म कुर्यात्॥ ब्रह्मचारी तु पि
त्रोर्मातामहस्य चांत्य कर्म कुर्यान्नान्यस्य॥ भर्तृदौहित्रयोः सत्वे भर्त्रैव पत्न्यादाहादि कुर्यात्॥ मुंडनं तु भर्तुर्न एवमपुत्रस्य पत्नी

दौहित्रयोःसत्वेपत्न्यैवपत्युःकुर्यात्॥तत्रदाहमात्रंसमंत्रकंकृत्वान्यत्संकल्पमात्रंस्वयंविधायब्राह्मणद्वाराकारयेत्॥भर्तृ
सपत्नीपुत्रयोःसत्वेसापत्न्यपुत्रएवकुर्यान्नभर्त्ता॥सपत्नीपुत्रदौहित्रयोःसत्वेसपत्नीपुत्रएव॥अपुत्रयोर्विधवाविधुरयो
र्भ्रातृपुत्रदौहित्रयोःसत्वेदौहित्रएवाधिकारीतिबह्वृचः॥विधवायाभर्तुर्भ्रातृपुत्रएवविधुरस्यस्वभ्रातृपुत्रएवेतिजीव-
त्पितृकनिर्णयेभट्टाः॥अपुत्रस्यपत्नीभ्रातृपुत्रयोःसत्वेपत्न्यैव॥एकपुत्रासन्निधौपौत्रादेःपितामहपितामह्याद्यौर्ध्वदे
हिकाद्यधिकारः॥इत्थंपित्र्यकर्मसुमुंडनप्रेतकर्माद्यधिकारानधिकारौजीवत्पितृकस्यप्रपंचितौ॥अत्रविषयभेदाद्बालबो-
धार्थत्वाच्चपुनरुक्तिर्नातिदोषायसपिंडानांसगोत्रसपिंडमरणेसकृत्सकृत्तिलांजलिदानंविहितंतज्जीवत्पितृकेणापि
कार्यं॥एवंमातामहाचार्यादिभ्योपि॥इतिजीवत्पितृकनिर्णयःअथश्राद्धाद्यधिकारीनिर्णयः॥तत्रसांवत्सरिकादि-
श्राद्धेषुदाहाद्यौर्ध्वदेहिकक्रियायांचौरसःपुत्रोमुख्याधिकारी॥औरसपुत्राणांबहुत्वेज्येष्ठएवाधिकारी॥ज्येष्ठस्या
भावेसंनिधानेवापातित्यादिनाधिकाराभावेवाज्येष्ठानुजः॥यत्तुज्येष्ठासंनिधौसर्वतःकनिष्ठोधिकारीनतुमध्यमइति
तन्निर्मूलं॥तत्रपुत्राणांविभक्तत्वेकनिष्ठेभ्योधनंगृहीत्वाज्येष्ठेनैवसपिंडीकरणांताक्रियाकार्या॥सांवत्सरिकादिकंतु

पृथक्पृथक्॥ अविभक्तत्वेतुसांवत्सरिकादिकमप्येकेनैवकार्यं॥ एकेनकृतेपिसर्वेषांफलभागित्वात्सर्वैः पुत्रैर्ब्रह्मचर्यपरा
न्नवर्जनादयोनियमाः कार्याः पुत्राणामेकदेशस्थित्यभावेदेशांतरेगृहांतरेवास्थितेस्तैरविभक्तैरपिपृथगेववार्षिकादि
कंकार्यं॥ तत्रयदाज्येष्ठासंनिधौकनिष्ठोदाहादिकंकरोतितदाषोडशश्राद्धांतमेवकुर्यान्नसपिंडीकरणंवर्षपर्यंतंज्येष्ठ
प्रतीक्षांकुर्यात्॥ तन्मध्येज्ञातेज्येष्ठेनैवकार्यं॥ नोचेद्वर्षांतेकनिष्ठेनापिकार्यं॥ वर्षात्प्राकूपुत्रभिन्नेनकृतमपिमासिकानुमा
सिकसपिंडीकरणंपुत्रेणपुनः कार्यं॥ एवंकनिष्ठेनकृतमपिज्येष्ठपुत्रेणपुनः कार्यं॥ विशेषस्त्वग्रेवक्ष्यते॥ कनिष्ठस्यसा-
ग्निकत्वेसपिंडीकरणमपिद्वादशेन्हिकनिष्ठेनकार्यं॥ औरसपुत्राभावेपुत्रिकासुतक्षेत्रजादयोद्वादशविधाः पुत्राउक्ता
स्तथापिकलौतेषांपुत्राणांनिषेधादौरसपुत्राभावेदत्तकएवाधिकारी॥ मातापितृभ्यामन्यतरेणवाविधिपूर्वंदत्तः प्रति-
गृहीतःसवर्णोदत्तकः भार्यानुमत्यापत्युः पुत्रदातृत्वंतदप्यापदि॥ असंतापदितुभार्यानुमत्यभावेपिपत्न्याः पत्यनुमत्यैव॥
अत्रविशेषविचारः प्रागुक्तः॥ दत्तकाभावेपौत्रः पौत्राभावेप्रपौत्रः॥ अन्येत्वौरसाभावेपौत्रः॥ तदभावेप्रपौत्रः॥ प्रपौत्रा
भावेदत्तकः इत्याहुः॥ उपनीतपौत्रसत्वेप्यनुपनीतौरसपुत्रस्यैवाधिकारः सचकृतचूडस्यैववर्षाधिकवयसः॥ पूर्णत्रि-

वर्षस्यत्वकृतचूडस्यापि॥ अनुपनीतेनापिमंत्रपाठपूर्वकमेवपित्रोरौर्ध्वदेहिकंसांवत्सरिकादिकंश्राद्धंचकार्यं॥ अशक्तौत्वग्नि
दानमात्रंसमंत्रकमनुपनीतेनकार्यं॥ अन्यत्त्वन्यद्वारा॥ एवंश्राद्धेपिदर्शमहालयादौसंकल्पमात्रंकार्यं॥ अन्यदितरेण॥ कृ-
विदूनत्रिवर्षेणचूडारहितेनापिदाहमात्रंसमंत्रकंकार्यंशेषमन्येनेत्याहुः॥ दत्तकस्तूपनीतएवाधिकारी॥ दत्तकाभावेत्रपौ
त्राभावेचभर्तुःपत्नीपत्न्याभर्त्ताचदाहाद्यौर्ध्वदेहिकंसांवत्सरिकश्राद्धादिकंचकुर्यात्॥ भर्तुरपिसपत्नीपुत्रसत्त्वेऽधिकारोन॥
विदध्यादौरसःपुत्रोजनन्याऔर्ध्वदेहिकं॥ तदभावेसपत्नीजइत्युक्तेःभार्ययापिसमंत्रकमेवौर्ध्वदेहिकादिकंकार्यं॥ अशक्तौ
त्वग्निदानमात्रंसमंत्रकंकृत्वाशेषमन्येनकार्यं॥ श्राद्धेसंकल्पमात्रंकृत्वाशेषमन्येन॥ यद्यप्यविभक्तस्यसंसृष्टस्यवाभ्रातुरेव-
धनग्रहणाधिकारस्तथापिक्रियाधिकारः पत्न्याएवविभक्तासंसृष्टेतुभ्रातरिधनाधिकारोपिपत्न्याएव॥ पत्न्यभावेविभक्तासं
सृष्टस्यकन्यापिंडदाधनहारिणीच॥ तत्रापिविवाहितैवपिंडदाधनहरात्वनूढापि॥ दुहितुरभावेदौहित्रोधनहारीपिंडदश्च॥
दौहित्राभावेभ्राता॥ भ्रातुरभावेभ्रातृपुत्रः॥ अविभक्तस्यसंसृष्टस्यचपत्न्यभावेभ्राता॥ संसृष्टोनामपूर्वंविभक्तोभूत्वापुनःस्वध
नंभ्रातृधनेनैकीकृत्यैकपाकाद्युपजीवनः॥ तत्रसोदरासोदरसमवायेसोदरएव॥ तत्रापिज्येष्ठकनिष्ठयोःसत्वेकनिष्ठएव॥ क

५

निष्ठभ्रातुरभावज्येष्ठभ्रातैव ॥ कनिष्ठबहुत्वेमृतानंतरस्तदभावेतदनंतरादयः ॥ एवंज्येष्ठबहुत्वेमृतानंतरक्रमेणैव ॥ सोदरभ्रातु
रभावेसापत्नभ्राता ॥ अत्रापिज्येष्ठत्वादिविचारः पूर्ववदेव ॥ केचित्तुदुहितृदौहित्रयोर्धनहारित्वेपिविभक्तासंसृष्टस्यदाहादि
केभ्रात्रैवकार्यं ॥ सगोत्रसद्भावेभिन्नगोत्रस्यतदनधिकारादित्याहुः ॥ भ्रातुरभावेभ्रातृपुत्रः ॥ तत्रापिसोदरभ्रातृपुत्रोमुख्यः ॥
तदभावेसापत्नभ्रातृपुत्रः ॥ तदभावेपितापितुरभावेमातामातुरभावेस्नुषा ॥ तदभावेभगिनी ॥ तत्रानुजाग्रजसोदरासोदरा
णांसमवायेभ्रातृवत् ॥ भगिन्यभावेभगिनीपुत्रः ॥ समवायेतद्वदेव ॥ तदभावेपितृव्यतत्पुत्रादयः सपिंडाः ॥ तदभावेसोद-
काः ॥ तदभावेगोत्रजाः ॥ तदभावेमातामहमातुलतत्पुत्रादयोमातृसपिंडाअनुक्रमेण ॥ मातृसपिंडाभावेस्वपितृष्वसृमातृ
ष्वसृपुत्राः ॥ तदभावेपितुः पितृष्वसृमातृष्वसृमातुलपुत्ररूपाः पितृबंधवः ॥ एवंमातुः पितृष्वस्रादिपुत्ररूपमातृबंधवः पितृबं
धूनामभावेधिकारिणः ॥ तदभावेशिष्यः ॥ शिष्याभावेजामाताश्वशुरस्य ॥ श्वशुरोजामातुः ॥ तदभावेसखा ॥ तदभावेविप्र
स्यकश्चिद्धनहारी ॥ विप्रभिन्नस्यराज्ञाधनंगृहीत्वातेनधनेनान्यद्वाराकारणीयं ॥ अथवाविप्रादौमरणोन्मुखैरेवधर्मपुत्रः कार्यः
॥ अथस्त्रीणांदाहाद्यधिकारिणः ॥ अनूढायाः स्त्रियाः पिता ॥ तदभावेभ्रात्रादिः ॥ ऊढायास्तुपुत्राभावेसपत्नीपुत्रः ॥ तदभावेपौ

त्रप्रपौत्रः॥तदभावेपत्निःतदभावेदुहिता॥तदभावेदौहित्रः॥तदभावेपत्न्याभ्राता॥तदभावेपत्न्याभ्रातृपुत्रः॥तदभावेस्नुषा॥
तदभावेपिता॥पितुरभावेभ्राता॥तदभावेभ्रातृपुत्रादयःपूर्वोक्ताः॥अत्रसर्वत्रपुत्रभिन्नानांपुत्रासंनिधानात्पुत्राभावाद्वाक-
र्तृत्वमितिस्थितंतत्रयदिपुत्रासंनिधानात्कर्तृत्वंतदापुत्रभिन्नैर्दाहमारभ्यसंपिंडीकरणात्प्राचीनकर्मैवकार्यं॥ननुपुत्रभिन्नैःस
पिंडीकरणंकार्यं।पुत्राभावेत्वन्यैः॥सपिंडीकरणमपिकार्यं॥तत्रापिसपिंडादिभिर्नृपांतैर्दाहमारभ्यदशाहक्रियाःकार्याएव॥
ताएवपूर्वाइत्युच्यंते॥ततएकादशाहमारभ्यसपिंडीकरणांतामध्यमसंज्ञास्तासांसपिंडादीनांकृताकृतत्वं॥तदूर्ध्वाअनुमासि
कसांवत्सरिकाद्यास्ताउत्तराख्याः॥सपिंडादिभिर्नकार्याएव॥इदंचतदीयवृत्त्यादिस्थावरधनस्यचरधनस्यवाग्रहणाभावे॥
तदन्यतरधनग्रहणेतुसपिंडादिभिरपिमध्यमोत्तराख्याअपिक्रियाःकार्याएव॥राज्ञातुमृतधनसत्त्वेतद्धनद्वारातत्सजातीय-
वर्णहस्तेनसर्वाअपिक्रियाकारणीयाएव धनाभावेतुपूर्वोक्ताएवावश्यंकारणीयानान्याः॥सपिंडादिनृपांतभिन्नानांतुमृतस्य
धनाभावेपिस्वधनेनैवसपिंडीकरणांतक्रियाकरणमावश्यकं॥मृतस्यधनंगृहीत्वाप्येनकार्याकरणेनृपांतानांतद्धनवधात्प्राय
श्चित्तम्॥अत्रादौभ्रातृसंतत्यंतैर्दौहित्रैश्चनतुत्रैश्चत्रिविधाअपिक्रियाधनग्रहणसत्त्वेतदसत्त्वेवापिकार्याएव॥तत्रस्त्रीणांतुन

राः क्रियामृताहन्येव॥नतुदर्शादौ॥भर्तृश्राद्धेनैवनिर्वाहस्मृतेः॥पूर्वमध्यमाख्यास्तुपृथगेवस्त्रीणां॥केचित्सुतपत्योरभावेस्त्रीणां
दौहित्रादिभिःसपिंडीकरणरहिताएवोत्तराःक्रियाःकार्याः॥सपिंडीकरणंतुतासांनकार्यं॥सपिंडीकरणाभावेपिएकोद्दिष्टविधि
नावार्षिकादिकंकार्यमित्याहुः॥ब्राह्मणस्त्वन्यवर्णानांनकुर्यात्कर्मपैतृकं॥कामाल्लोभाद्भयान्मोहात्कृत्वातज्जातितांव्रजेत्॥शूद्रे
णापिब्राह्मणस्यनकार्यंपैतृकंकचित्॥दत्तकस्तुजनकपितुःपुत्राद्यभावेजनकपितुःश्राद्धंकुर्यात्तद्धनंचगृह्णीयात्॥जनकपालकयोरु
भयोःपित्रोःसंतत्यभावेदत्तकोजनकपालकयोरुभयोरपिधनंहरेत्॥श्राद्धंचप्रतिवार्षिकमुभयोःकुर्यात्॥दर्शमहालयादौतुद्वयोः
पित्राद्योःश्राद्धंदेयं॥तत्रद्वयोःपित्राद्योः॥पृथक्पिंडदानंपित्रादिद्वयद्वयोद्देशेनैकैकोवापिंडः॥एवंदत्तकस्यपुत्रोदत्तकजनकस्य
पुत्राद्यभावेस्वपितरंपितामहद्वयंप्रपितामहद्वयंचोच्चार्यदर्शादिकंकुर्यात्॥तथैवधनंहरेत्॥एवंदत्तकपौत्रोपितज्जनककुलेप्र
पितामहस्यपुत्राद्यभावेपितरंपितामहंचैकमुच्चार्यप्रपितामहद्वयमुच्चार्यदर्शादिश्राद्धंकुर्यात्॥प्रपितामहस्यधनंचहरेत्॥य
द्येषांस्वात्कभार्यास्वपत्यंनस्याद्रिक्थंहरेयुः पिंडंचैभ्यस्त्रिपुरुषंदद्युरित्यादेरेकपिंडेद्वावनुकीर्त्तयेद्गृहीतारंचोत्पादयितारंचातृ
तीयात्पुरुषादित्यादेश्चलौगाक्ष्यादिस्मृतिवचनात्॥यदिजनकपालकयोरुभयोरपिपुत्रादिसंततिस्तर्हिदत्तकउभयोरपि

ध.सिं.
७

र्ध्वंदैहिकंवार्षिकादिकंचनकुर्यात्॥पालकपितुरौरसपुत्राद्विभक्तेनदत्तकेनदर्शमहालयादिश्राद्धमात्रंपालकपित्रादिपार्वणोद्देशे
नकार्यं॥अविभक्तस्यतुतदौरसकृतदर्शादिनैवदत्तकस्यदर्शादिसिद्धिरितिभाति॥ब्रह्मचारिणोमासिकाब्दिकादिश्राद्धंमातापि
तृभिःकार्यं॥ब्रह्मचारिणातुमातृपितृमातामहोपाध्यायाचार्यभिन्नानांशवनिर्हरणंदाहाद्यंस्वकर्मचनकार्यं॥अन्याधिकार्यभावे
मातृपितृमातामहाचार्याणांदाहादिकंब्रह्मचारिणाकार्यं॥तत्रदशाहःकर्मकरणेदशाहमाशौचं॥दाहमात्रकरणएकाहं॥तदा
प्यस्यनित्यकर्मलोपोनास्ति॥अशक्तश्चेत्त्वयशौचिनामन्नंतेननभोक्तव्यंतैःसहनवस्तव्यंतदुभयकरणेप्रायश्चित्तंपुनरुपनयने
वस्यैते॥अन्येषांदाहादौकृच्छ्रत्रयंपुनरुपनयनंचधर्मार्थंकेनचित्कस्यचित्सवर्णस्यदाहादिश्राद्धादिकरणेसंपत्त्यादिफलं॥
अयंसर्वोपिश्राद्धविधिःशूद्राणाममंत्रकःकार्यः॥अत्रकेचिद्वैदिकमंत्रपाठएवशूद्राणांवर्ज्यः॥पौराणमंत्रास्तुपठनीयाइत्याहुः
॥पौराणमंत्राअपिशूद्रेणस्वयंनपठनीयाः॥किंतुविप्रद्वारापठनीयाः॥वेदमंत्रास्तुनविप्रद्वारापीतिसिंधुः॥एवंद्विजस्त्रियोपि
व्रतोद्यापनादाविवसंकल्पमात्रंस्वयंकृत्वावैदिकमंत्रादिप्रयुक्तंसर्वंश्राद्धंविप्रद्वाराकारयेयुरितिपारिजातकारमतं॥शूद्रस्यस
दामश्राद्धमेव॥पित्रेनमःपितामहायनमइत्येवमादिनाननमोंतनाममंत्रेणनिमंत्रणपाद्यासनगंधपुष्पादिनाविप्रान्संपूज्यामंनि

प.उ.
३

७

वैद्यसक्तुनापिंडदानादिकृत्वादक्षिणादानादिनाश्राद्धंसमाप्यसजातीयान्गृहसिद्धपक्वान्नेनभोजयेत् ॥ यत्तुसिंधौनाममंत्रेणावाह-
नाग्नौकरणकाश्यपगोत्रोच्चारपूर्वकपिंडदानादिकंतर्पणादिकंपाकेनपिंडदानादिकंचोक्तंतत्सच्छूद्रविषयं॥ सप्तपुरुषंत्रिपुरुषंवापरं
परयास्नानंवैश्वदेवतर्पणादिकंशूद्रकमलाकरादिग्रंथसंगृहीतंधर्मनियमेनाचरन्सच्छूद्र उच्यते॥ एवंकिरातयवनादिहीनजाती
यानांविप्रेष्यआमदानदक्षिणादानपूर्वकंस्वस्वजातीयभोजनात्मकमेवश्राद्धं॥ राजकार्येनिरुक्तस्यबंधनग्रहवर्तिना॥ व्यसनेषु
चसर्वेषुश्राद्धंविप्रेणकारयेत्॥ अत्रग्रंथमंजीवत्पितृकनिर्णयउक्तस्तत्रप्रसंगात्किंचिदधिकारविचारोप्युक्तः॥ इदानींतुसर्वोप्य-
धिकारक्रमविचारः॥ सविस्तरउक्तइतितेनात्रपुनरुक्तिर्बालबोधनार्थत्वान्नदोषाय॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुविरचिते-
धर्मसिंधुसारेश्राद्धाधिकारदाहाद्यधिकारनिर्णयः॥ ॥श्राद्धशब्दार्थः॥ ॥ पित्रादीन्मृतानुद्दिश्यविहितेकालेदेशेपक्वान्ना-
मान्नहिरण्यान्यतमद्रव्यस्यविधिनादानंश्राद्धं॥ तत्राग्नौकरणंपिंडदानंब्राह्मणभोजनंचप्रधानं॥ तदुक्तं॥ होमश्चपिंडदानंचतथा
ब्राह्मणभोजनं॥ श्राद्धशब्दाभिधेयंस्यादेकस्मिन्नौपचारिकमिति॥ क्वचिद्वचनादशक्त्या वापिंडदानाद्यकरणेब्राह्मणभोजनादि
मात्रमपिश्राद्धपदार्थःसंपद्यतइतिचतुर्थपदार्थः॥ तथाचवचनांतरं॥ यजुषांपिंडदानंतुबह्वृचानांद्विजार्चनं॥ श्राद्धशब्दाभिधे

यंस्यादुभयंसामवेदिनां॥अश्रद्धयापितरोनसंतीतिमत्वाश्राद्धमकुर्वाणस्यरक्तंपितरःपिबंति॥अथश्राद्धभेदाः॥तत्रश्राद्धंचतु
र्विधं॥पार्वणश्राद्धमेकोद्दिष्टश्राद्धंनांदीश्राद्धंसपिंडीकरणश्राद्धंचेतिभेदात्॥पित्रादित्रयोद्देशेनविहितंपिंडत्रययुतंपार्वणं।तच्चै
कपार्वणकद्विपार्वणकत्रिपार्वणकमितित्रिविधं॥तत्रपित्रादेर्मृततिथौक्रियमाणंप्रतिसांवत्सरिकमेकपार्वणकं॥अमावा-
स्यादिषण्णवतिश्राद्धनित्यश्राद्धानिमहालयान्वष्टक्यभिन्नानिद्विपार्वणकानि॥एतेषुसपत्नीकपित्रादित्रयसपत्नीकमाताम
हादित्रययोरेवोद्देशात्॥अन्वष्टकाश्राद्धंत्रिपार्वणकं॥पित्रादित्रयमात्रादित्रयसपत्नीकमातामहादित्रयाणामुद्देशात्॥महाल
यादिश्राद्धंतीर्थश्राद्धंचपार्वणैकोद्दिष्टरूपं॥पित्रादिपार्वणत्रयस्यपत्न्याद्येकोद्दिष्टगणस्यचोद्देशात्॥केचिदेतद्द्वयंमातामह
मातामह्योःपार्वणभेदेनपार्वणचतुष्टयफलंकुर्वंति॥केषांचित्सूत्रेदर्शोऽपित्रिपार्वणकश्चतुष्पार्वणकोवेतिहेमाद्रौ॥एकोद्दे-
शेनक्रियमाणमेकपिंडयुतमेकोद्दिष्टं॥तदपित्रिविधंनवसंज्ञंनवमिश्रसंज्ञंपुराणसंज्ञंचेति॥मृतस्यप्रथमदिनमारभ्यदश
हांतंविहितानिनवसंज्ञानि॥एकादशाहादीन्यूनाब्दांतानिनवमिश्राणि॥एतानिविश्वदेवहीनानि।ततःपराणिकनिष्ठत्वात्
वार्षिकशस्त्रहतचतुर्दशीश्राद्धादीनिपुराणसंज्ञानि॥केचित्सपिंड्युत्तरंक्रियमाणानांपार्वणानामपि।पुराणसंज्ञामाहुः॥

पुत्रजन्मविवाहादौक्रियमाणंवृद्धिश्राद्धंनांदीश्राद्धं॥इदंपूर्वार्द्धेविस्तरेणप्रपंचितं॥एतदेवगर्भाधानपुंसवनसीमंतेष्वाधाने
सोमेचक्रियमाणंकर्मांगमिष्टिश्राद्धमितिचोच्यते॥अत्रक्रतुदक्षौविश्वेदेवाः अन्यकर्मस्रुवृद्धिसंज्ञं॥तत्रसत्यवसूविश्वेदे
वाइतिनामभेदोदेवभेदश्चान्यत्समानं॥एतच्चपार्वणत्रयफलत्वात्पार्वणाभेदांतर्गतमपिदर्शादितोबहुधर्मभेदात्पृथगुद्दि-
ष्टं॥मृतस्यद्वादशाहादिकालेपिंडार्थसंयोजनादिरूपंसपिंडीकरणं॥एतदपिपार्वणैकोद्दिष्टविकाररूपं॥अत्रविशेषो
वक्ष्यते॥एवंचपार्वणमेकोद्दिष्टमितिद्विविधमेवश्राद्धं॥एतत्पुनस्त्रिविधं॥नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंचेति॥नियतनिमित्ते
विहितंनित्यंयथादर्शादि॥प्रत्यहंविहितमपिश्राद्धंनित्यसंज्ञं॥पार्वणद्वयफलंविश्वेदेवहीनमुक्तं॥अनियतनिमित्तेविहि
तंनैमित्तिकं॥यथासूर्यचंद्रग्रहणादौ॥एतदपिषड्दैवतं॥फलकामनोपाधिकंकाम्यं॥यथापंचम्यादितिथौकृत्तिकादि
नक्षत्रेच॥अथश्राद्धदेशाः॥दक्षिणाप्रवणेगोमयोपलिप्तेभूमिकेशास्थिश्लेष्मादिवर्जितेकृत्रिमभूमिवर्जितेरजस्वलादर्श
नादिवर्जितेश्राद्धंकार्यं॥कुरुक्षेत्रप्रभासपुष्करप्रयागकाशीगंगायमुनानर्मदादितीरनैमिषगंगाद्वारगयाशीर्षाक्षय्यव
टादिषुश्राद्धंमहाफलं॥शमीपत्रप्रमाणेनपिंडंदद्याद्गयाशिरे॥उत्तारयेत्सप्तगोत्राणिकुलमेकोत्तरंशतं॥पितामाताचभार्या

भगिनीदुहितानथा॥ पितृमातृष्वसाचैवसप्तगोत्राणिवैविदुः॥ एषांगोत्राणांपुरुषाःक्रमेणचतुर्विंशतिविंशतिषोडशद्वादशैकादशदशाष्टावित्येकोत्तरशतसंख्यास्तेषामुद्धारइत्यर्थः॥ तत्रपितृकुलेद्वादशपूर्वाद्वादशपराइतिचतुर्विंशतिरेवमन्ये
पि॥ तुलसीकाननच्छायाशालग्रामस्यसंनिधिः॥ चक्रांकितस्यसानिध्यमेषुयत्क्रियतेनरैः॥ स्नानंदानंतपःश्राद्धंसर्वमक्षय
तांव्रजेत्॥ गोगजाश्वादिदुष्टप्रदेशेम्लेच्छदेशेचश्राद्धंनकार्यं॥ परकीयगृहादौश्राद्धकरणेतद्भूमिस्वामिपितरोभागंहरंति
॥ तेनगृहस्वामिनेमूल्यंदत्वाकार्यं॥ स्वाम्यनुज्ञयावाकार्यं॥ वनानिगिरयोनद्यस्तीर्थान्यायतनानिच॥ देवखाताश्चगर्ताश्च
नस्वाम्यंतेषुकस्यचित्॥ नैकवासानचद्वीपेनांतरिक्षेकदाचन॥ श्रुतिस्मृत्युदितंकर्मनकुर्यादशुचिःक्वचित्॥ ॥अथ
श्राद्धकालाः॥ ॥तेचप्रायेणामासंक्रांतियुगादिमन्वादिमहालयादयः॥ पूर्वपरिच्छेदउक्ताएव॥ केचित्तूच्यंते॥ महातीर्थप्राप्तिर्व्यतीपातोमृताहोग्रहणद्वयं॥ श्राद्धंप्रतिरुचिः॥ श्रोत्रियादिब्राह्मणसंपत्तिरर्धोदयकपिलाषष्ठ्याद्यलभ्ययोगागृहपीडादुःस्वप्नदर्शनंनवान्नप्राप्तिर्नवोदकप्राप्तिर्गृहप्रच्छादनादिनिमित्तंचश्राद्धकालाः॥ यदाविष्टिर्व्यतीपातोभानुवारस्तथैवच॥ पद्मकोनामयोगोयमयनादेश्चतुर्गुणः॥ सर्वमासानांकृष्णपक्षेषुश्राद्धमुक्तं॥ अत्रप्रत्यहंपंचम्यादिवायदहःसं

पत्तिर्वेतित्रयःपक्षाः॥एकदिनपक्षेदर्शएव॥नारायणवृत्तौतुदर्शश्राद्धेनैवपक्षश्राद्धसिद्धिरुक्ता॥सर्वमासेषुदर्शश्राद्धाशक्तौक
न्याकुंभवृषस्थेर्केसतिदर्शत्रयेएकत्रदर्शेवाश्राद्धं॥साग्निकस्यतदशक्तस्यपिंडपितृयज्ञमात्रेणदर्शसिद्धिः॥निरग्निकस्यब्राह्मण
भोजनमात्रेणधान्यादिद्रव्यदानेनवादर्शसिद्धिः॥कृष्णपक्षेषुमहालयाःपरपक्षस्यश्रेष्ठत्वं॥तत्रापिपंचदशाहादिपक्षाअ-
न्येपिबहुविस्तरोद्वितीयपरिच्छेदउक्तः॥अत्रविशेषांतरंकालतत्वविवेचने॥पंचदशाहव्यापिमहालयप्रयोगारंभोत्तरमाशौ
चपातेकृतमहालयानांवैफल्यं॥तेनप्रसूत्यंतेकस्यांचित्तिथौसकृन्महालयमात्रमनुष्ठेयं॥एवंपंचम्यादिपक्षेपिप्रतिबंधोत्तरेप्र-
तिनिधिद्वाराशेषमहालयानुष्ठानं॥पितृव्यज्येष्ठभ्रात्रादीनामपुत्राणांमहालयापरपक्षेतत्तन्मृततिथौतदेकपार्वणकमहा-
लयश्राद्धंजीवत्पितृकेणापिकार्यमिति॥द्वादशपौर्णमास्यसंभवेमाघीश्रावणीप्रोष्ठपद्योनित्याः॥कस्मिंश्चित्कृष्णपक्षेप्रति-
पदादिपंचदशतिथिषुकृत्तिकादिभरण्यंतनक्षत्रेषुविष्कंभादियोगेषुसूर्यादिवारेषुबवादिकरणेषुचश्राद्धेफलविशेषोक्तेरे
तेतिथ्यादयःकाम्यश्राद्धकालाज्ञेयाः॥इतिसामान्यकालः॥अथापराह्णादिविशेषनिर्णयः॥दिनस्यपंचधाविभागास्त्रिमुहूर्त्त
कास्तत्राद्योभागःप्रातःसंज्ञः॥द्वितीयःसंगवः॥तृतीयोमध्यान्हः॥चतुर्थोपराह्णःपंचमोभागःसायान्हः॥दिनस्यपंचदशोभा-

गोमुहूर्त्तः तत्रसप्तमोगांधर्वोऽष्टमोमुहूर्त्तः कुतुपः ॥ नवमोरौहिणः ॥ तत्र दर्शादिश्राद्धानांनिर्णयः ॥ पूर्वपरिच्छेदयोः प्रायेणोक्तः
॥ विशेषस्तूच्यते ॥ साग्निकानांकात्यायनादीनामन्वाधानपिंडपितृयज्ञदर्शश्राद्धानामेकदिनकर्त्तव्यत्वनियमात्त्रेधाविभक्तदि
नतृतीयभागरूपापराण्हव्यापिन्याममायांदर्शश्राद्धंकर्त्तव्यं ॥ अथप्रतिसांवत्सरिकमासिकादिनिर्णयउच्यते ॥ तत्रैकोद्दिष्टं
मध्यान्हेसप्तमाष्टमनवममुहूर्त्तरूपेकार्यं ॥ तत्रापिकुतुपरौहिणसंज्ञकावष्टमनवममुहूर्त्तौमुख्यःकालः ॥ तत्रपूर्वत्रैवपरत्रैव-
वादिनेमध्यान्हव्याप्तौसैवतिथिर्ग्राह्या ॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौमध्यान्हस्पर्शेवापूर्वत्रैवदिनद्वयसाम्येनैकदेशव्याप्तौपूर्वा-
॥ खर्वदर्पाद्यैर्व्यवस्थेत्यन्ये ॥ वैषम्येणैकदेशव्याप्तावाधिक्येननिर्णयः पार्वणेत्वपराण्हव्यापिनीग्राह्या ॥ पूर्वत्रैवपरत्रैववाप
राण्हव्याप्तौसैवग्राह्या ॥ दिनद्वयेतद्व्याप्तौतदस्पर्शेवाशतः समव्याप्तौवापूर्वा ॥ विषमव्याप्तौत्वधिकाग्राह्या ॥ माधवाचार्या
स्तुदिनद्वयेपूर्णापराण्हव्याप्तावंशतःसमव्याप्तौचोत्तरतिथेःक्षयेपूर्वा ॥ वृद्धौपरा ॥ उत्तरतिथेःक्षयवृद्ध्यभावेपिपरेत्याहुः ॥ अ-
यंक्षयाहनिर्णयः प्रत्याब्दिकेमासिकेसकृन्महालयेचज्ञेयः ॥ श्राद्धेभरण्यादिनक्षत्रंव्यतीपातादियोगश्चापराण्हव्यापीत्युक्तं-
द्वितीये ॥ केचिच्छुक्लपक्षेउदयव्यापिनक्षत्रंकृष्णपक्षेस्तमयव्यापि ॥ योगस्तुकुतुपादिव्यापीत्याहुः ॥ एतच्चपार्वणश्राद्धंकुतु

पादिमुहूर्त्तपंचके कार्यं न सायान्हे न रात्रौ न प्रातःसंगवयोः पिंडपितृयज्ञदिने सायान्हेपि पार्वणमनुज्ञायते ॥ यदा विघ्नवशाद्दिने सां
वत्सरिकश्राद्धं न कृतं तदा रात्रावपि प्रथमप्रहरपर्यंतं कार्यं ॥ मृताहातिक्रमे चांडलत्वादिदोषोक्तेः ॥ ग्रहणदिने दर्शमासिकप्रतिवार्षि
कादिश्राद्धप्राप्तौ तद्दिने एवान्नेनामेन वा हेम्ना वा कुर्यान्नोत्तरदिने प्रथमाब्दिकं त्रयोदशे मलमासे कार्यमित्युक्तं ॥ तेन यत्र द्वादशमा-
सिकं शुद्धमासे भवति ॥ तत्र त्रयोदशेधिक एव प्रथमाब्दिकं कार्यं ॥ यदा त्वधिकमध्ये द्वादशमासिकं तदा द्वादशमासिकस्य द्विरावृत्तिं-
कृत्वा चतुर्दशे शुद्धे मासे प्रथमाब्दिकं ॥ एवं द्वितीयादिमासिकस्यापि मलमासे प्राप्तस्य द्विरावृत्तिर्ज्ञेया ॥ द्वितीयाद्याब्दिकं तु शुद्ध
मासे एव ॥ एवं महालयोपि शुद्ध एव ॥ नाधिके मासे किंचिदपि ॥ मलमासमृतानां तु यदा स एव मलमासो भवति ॥ तदाधिक ए
व सांवत्सरिकं न शुद्धे ॥ दर्शदिने वार्षिकप्राप्तौ पूर्वं वार्षिकं कृत्वा ततः पिंडपितृयज्ञं पाकांतरेण दर्शश्राद्धं च कुर्यात् ॥ परे त्वादौ-
पिंडपितृयज्ञस्ततो वार्षिकं ततो दर्श इति क्रममाहुः ॥ एवं मासिकादिष्वपि ज्ञेयं ॥ सपिंडीकरणादूर्ध्वं यावदब्दत्रयं भवेत् ॥ तावदे
व न भोक्तव्यं तर्दाये श्राद्धमात्रके ॥ प्रथमाब्दे स्थ्यादिभोजी द्वितीये मांसभक्षकः ॥ तृतीये रक्तभोजी स्याच्छुद्धं श्राद्धं चतुर्थकं ॥ इत्या
स्तां प्रासंगिकं प्रकृतमनुसरामः ॥ पार्वणमपि हेमश्राद्धमामश्राद्धं च द्वेधा विभक्तदिनपूर्वभागे एव कार्यं ॥ सर्वं च श्राद्धं तत्त-

त्निर्णीतकाले ॥ तत्तत्तिथ्यभावेपिकर्तव्यंसाकल्यवचनादिनाशास्त्रनस्तत्रतत्तत्तिथिसत्वादितिकालतत्वविवेचने ॥ वृद्धिश्राद्धंप्रातः सं
गवयोःकार्यं ॥ मध्यान्होगौणः ॥ अपराण्हसायान्हरात्रयोनिषिद्धाः ॥ रात्रौविवाहेप्रातर्वृद्धिश्राद्धंनकृतंतदारात्रावपिकार्यमितिकौ
स्तुभे ॥ ग्रहणनिमित्तकंपार्वणश्राद्धंपुत्रजन्मनिमि त्तकंजातकर्मांगंवृद्धिश्राद्धंचरात्रावपिकार्यं ॥ इतिकालनिर्णयः ॥ पुत्रा-
दिभिःपितृमात्राद्युद्देशेनश्राद्धेक्रियमाणेनामगोत्रंमंत्राश्चतत्तदन्नंतान्पितॄन्प्रापयति ॥ तत्रपित्रादीनांदेवरूपत्वेतदन्नममृत
रूपंभूत्वातत्रोपतिष्ठते गांधर्वत्वेभोग्यरूपेणपशुत्वेतृणरूपेणसर्पत्वेवायुरूपेणयक्षत्वेपानरूपेणदानवादित्वे मांसत्वेनप्रे
तत्वेरुधिरत्वेनमनुष्यत्वेन्नादिरूपेणेति ॥ ग्रंथांतरे ॥ तस्यतेपितरःश्रुत्वाश्राद्धकालमुपस्थितं ॥ अन्योन्यंमनसाध्यात्वासंपतंति
मनोजवाः ॥ तैर्ब्राह्मणैःसहाश्नंतिपितरोवायुरूपिणः ॥ अतएवश्रीरामेणश्राद्धेक्रियमाणेसीताविप्रेषुदशरथादीन्ददर्शेतिक
थाश्रूयते ॥ भविष्येयमः प्रेतान्पितॄंश्चाथयमालयात् ॥ विसर्जयतिभूलोकेकृत्वाशून्यंस्वकंपुरं ॥ तेपुत्रादेःप्रकांक्षंतिपाय
संमधुसंयुतं ॥ कन्यागतेसवितरिपितरोयांतिवैसुतान् ॥ अमावास्यादिनेप्राप्तेगृहद्वारंसमाश्रिताः श्राद्धाभावेस्वभवनं-
शापंदत्वाव्रजंतिते ॥ अतोमूलैःफलैर्वापितथाप्युदकतर्पणैः ॥ पितृतृप्तिंप्रकुर्वीतनैवश्राद्धंविवर्जयेत् ॥ किंचश्राद्धेनब्र-

ह्मादिस्तंबपर्यंतंसकलभूततृप्तिः श्रूयते ॥ तत्रपिशाचादिरूपाणांविकिरादिभिस्तृप्तिर्हंसादिरूपाणांस्नानवस्त्रोद काादिना
केषांचिदुच्छिष्टपिंडादिनेति ॥ अतोब्रह्मीभूतंपितृकेणापिश्राद्धंकार्यं ॥ तत्रपितृपितामहप्रपितामहादिरूपमेकैकंपार्वणंव-
सुरुद्रादित्यादिभेदेनध्येयं ॥ एकोद्दिष्टंवसुरूपेणेतिसर्वत्रकेचित्तुपितृपितामहादयः प्रद्युम्नसंकर्षणवासुदेवात्मनाध्येयाः क-
र्तानिरुधात्मनेत्याहुः ॥ एवंवरुणप्रजापत्यग्निरूपेणक्वचित् ॥ क्वचित्मासऋतुवत्सररूपे ॥ तत्रयथाचारंसमुच्चयेनवि
कल्पेनवाध्यानमितिव्यवस्था ॥ पित्रादिपार्वणंयत्रतत्रमातामहादयः ॥ सर्वत्रैवहिकर्तव्यानाब्दिकेमासिकेषुन ॥ मासिकेषुत्वाब्दि
केचत्रिदैवत्यंप्रकीर्तितं ॥ वृद्धौतीर्थेन्वष्टकासुगयायांचमहालयेत्रिपार्वणकमत्रेषुशेषंषाट्पौरुषंविदु ॥ सपत्नीकंपित्रादित्र-
यंसपत्नीकंमातामहादित्रयमितिषाट्पौरुषत्वं ॥ क्षयाहंवर्जयित्वेकंस्त्रीणांनास्तिपृथक्क्रिया ॥ अन्वष्टकासुवृद्धौचगयायां-
चक्षयेहनि ॥ अत्रमातुः पृथक्श्राद्धमन्यत्रपतिनासह ॥ अथविश्वेदेवाः ॥ यत्रविशेषोनोच्यतेतत्रसर्वत्रपार्वणश्राद्धेषुरूरवार्द्र
वसंज्ञकाविश्वेदेवाः काम्यश्राद्धेमहालयेचधूरिलोचनसंज्ञकाः ॥ नैमित्तिके ऽष्टकाख्याष्टमीश्राद्धेचकामकालसंज्ञकाः ॥ एकोद्दिष्टं
सपिंडीकरणंवानैमित्तिकसंज्ञंनांदीश्राद्धेसत्यवसुसंज्ञकाः तत्रापिगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनेतिसंस्कारत्रयांगमन्याधान

सोमयागांगंचनांदीश्राद्धमिष्टिश्राद्धसंज्ञकंकर्मागश्राद्धसंज्ञकंच ॥ तत्रक्रतुदक्षसंज्ञकाविश्वेदेवाः पार्वणद्वयाद्ययोर्जीवत्वान्मातृपा
र्वणकमेवक्रियमाणंनांदीश्राद्धंदेवरहितंकार्यं ॥ एवंपार्वणत्रयस्यभिन्नत्वेनानुष्ठीयमानेनांदीश्राद्धेपिमातृपार्वणंदेवहीनं ॥ नां
दीश्राद्धेहिदिनत्रयेक्रमेणपार्वणत्रयंकार्यमेकस्मिन्दिनेपृथक्पृथक्पार्वणत्रयंसहतंत्रेणवापार्वणत्रयमितित्रयः पक्षाः नित्यश्रा
द्धंदेवरहितंकार्यं ॥ एवंसपिंडीकरणात्प्राक्तनान्येकोद्दिष्टश्राद्धान्यपिदेवहीनानि ॥ ॥ इतिश्राद्धदेवतानिर्णयः ॥ अ
थश्राद्धेब्राह्मणाः ॥ तत्र ॥ जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कृतः सत्यवाक्शुचिः वेदाध्ययनसंपन्नः षट्सुकर्मस्ववस्थितः ॥ पुरुषत्रय-
विख्यातः सवैब्राह्मणउच्यते इतिब्राह्मणसामान्यलक्षणं ॥ तत्रोत्तममध्यमाधमभेदेनत्रिविधाब्राह्मणाः ॥ तत्रोत्तमाः ॥ वेदाध्य
यनसंपन्नावेदांगाध्यायिनोपिच ॥ येवैव्याकरणायेचमीमांसाध्ययनेरताः पौराणिकश्चवेदांतीधर्मशास्त्ररतोपिच ॥ एतेषाम-
पियेपुत्राब्रह्मवेत्तातथैवच ॥ वेदार्थज्ञः कर्मनिष्ठस्तपोनिष्ठश्चयोगिनः ॥ पितृमातृपरश्चैवस्वधर्मनिरतस्तथा ॥ शिशुरप्यग्निहो
त्रीचसोमादिश्रौतकर्मवित् ॥ शिवभक्तोविष्णुभक्तोभार्यायामृतुकालगः ॥ गुरुभक्तोज्ञाननिष्ठः सोमयाजीचसत्यवाक् ॥ सु-
शीलस्नातकयतिब्रह्मचारिणउत्तमाः ॥ एतेसर्वेसपत्नीकायुवत्वादिगुणान्विताः ॥ सापिंड्ययोनिशिष्यत्वादिसंबंधेश्चव

र्जिताः कुष्ठापस्मारादिदोषैर्हीनाश्चेदुत्तमाः स्मृताः ॥ तत्र दशाहादिसूतकादिप्रयोजकसापिंड्यसगोत्रसोदकरूपः संबंधः सा
पिंड्यपदाभिधेयः ॥ योनिसंबंधो मातुलत्वश्वशुरत्वशालकत्वादिः ॥ आदिनागुरुसहाध्यायित्वमित्रत्वादयः तथाच सपत्नी
कत्वादिगुणायुक्ताउक्तसंबंधहीनाअपस्मारांधत्वादिदोषहीनावेदाध्यायित्वादिसप्तविंशतिप्रकाराविप्राउत्तमाइतिसिद्धं ॥
तत्र विशेषः ॥ यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे छंदोगं तत्र भोजयेत् ॥ ऋचोयजूंषिसामानित्रितयं तत्र विद्यते ॥ ऋग्वेदिनं च पित्रर्थे याजु
षं च पितामहे ॥ प्रपितामहे सामगं च भोजयेच्छ्राद्धकर्मणि ॥ अथर्ववेदिनं वैश्वदेवे पित्र्ये च भोजयेत् ॥ एतेन स्वशाखीय द्विजा
भावे द्विजानन्यान्निमंत्रयेदिति निरस्तं ॥ केचिद्यथाकन्या न थाहविरिति नियमाद्येः ॥ सहयोनिसंबंधस्ते एव परशाखीयाः श्रा
द्धार्हा इत्याहुस्तन्निर्मूलम् ॥ केचिच्छ्राद्धकर्तृसगोत्रप्रवरावर्ज्याः ॥ पितृपुत्रोभ्रातरौ द्वौ निरग्निं गुर्विणीपतिम् ॥ सगोत्रप्रव
रं चैव वर्जयेच्छ्राद्धकर्मणीति वचनादित्याहुः ॥ विनामांसेन मधुनाविनादक्षिणयाशिषा ॥ परिपूर्णं भवेच्छ्राद्धं यतिषु श्राद्ध-
भोजिष्विति यतिप्रशंसा ॥ ॥ अथ मध्यमाविप्राः ॥ ॥ मातामहोमातुलोभागिनेयो दौहित्रो जामातागुरुः शिष्यो या
ज्यः श्वशुरऋत्विक्शालकः पितृष्वसृपुत्रो मातृष्वसृपुत्रो मातुलपुत्रोतिथिः सगोत्रोमित्रमित्येते मध्यमाः ॥ दौहित्रजामातृस्व-

स्त्रायादीनांविद्यादिगुणवतांश्राद्धेनिमंत्रणाभावेदोषः॥गुणहीनत्वेतुनदोषः॥षड्भ्यस्तुपुरुषेभ्योर्वाक्श्राद्धाहर्नैवगोत्रिणः
॥षड्भ्यस्तु परतोभोज्याअलाभेगोत्रजा अपि॥अत्रविशेषः॥ऋत्विजः सपिंडाःसंबंधिनः शिष्याश्चवैश्वदेवस्थानेनि योज्यान
तुपित्र्ये॥एवमन्येपिविगुणाविप्रादेवस्थानेयोज्याः॥पितापितामहोभ्रातापुत्रोवाथसपिंड काः॥नपरस्परमर्घ्यास्युर्नश्राद्धे
ऋत्विजस्तथा॥वैश्वदेवेनियोक्तव्यायद्येतेगुणवत्तराः॥ ॥अथवर्ज्याविप्राः॥ ॥क्षयश्वासमूत्रकृच्छ्रभगंदरादि
महारोगीहीनांगोधिकांगः काणोबधिरोमूकःशत्रुःकितवोभृतकाध्यापकोमित्रद्रोहीपिशुनःकुनखीकृष्णदंतः क्लीबोमाता
पितृगुरुत्यागीचोरोनास्तिकःपापकर्माविहितकर्मत्यागीनक्षत्रोपजीवीवैद्योराजभृत्योगायकोलेखकःकुसीदजीवीवेदविक्र
यीकविलजीवीदेवार्चनजीवीनटोगृहदाहीसमुद्रगामीशस्त्रकर्त्तासोमविक्रयीपक्षीपोषकः परिवेत्तादिधिषूपतिःकुमारा-
ध्यापकःपुत्रात्प्राप्तविद्योद्रव्यप्राप्त्यर्थंवेदघोषकारीग्रामयाजीकेशपशुविक्रयीशिल्पिपित्राविवादकारीशूद्रयाजकोजटीश्म
श्रुहीनोनिर्दयोरजस्वलापतिर्गर्भिणीपतिः॥कुब्जोवामनोरक्तनेत्रोवाणिज्योपजीवीछिन्नोष्ठश्छिन्नलिंगोगंडुमान्ज्वरितोदे
वलकोविधुरोनिरग्निःशूद्रगुरुः शूद्रशिष्योदांभिकोगोविक्रयीरसविक्रयीवेदनिंदकोवृक्षरोपकः सदायाचकः कदर्यः कृषि

जीवीसाधुनिंदितोमेषमहिषपोषकः कपिलकेशोविस्मृतवेदोनिष्ठुरवागीत्यादयोविप्रा हव्यकव्ययोर्वर्ज्याः ॥ धर्मार्थपुदरार्थे-
वौषधकारीविगर्हितः ॥ देवार्चनपरोनित्यंवित्तार्थीवत्सरत्रयं ॥ असौदेवलकोनामदेवस्वग्राहकोपिच ॥ वर्जनीयः सविज्ञेयः
सर्वकर्मसुसर्वदा ॥ इदंमनुष्यस्थापितदेवताविषयमितिभाति ॥ दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते ॥ परिवेत्तासविज्ञे
यः परिवित्तिस्तुअग्रजः ॥ अग्रजानुज्ञादौनदोषइत्युक्तं ॥ ज्येष्ठायांयद्यनूढायांकन्यायामूह्यतेनुजा ॥ साचाग्रेदिधिषूर्ज्ञेया
पूर्वातुदिधिषूर्मता ॥ प्रतिमाविक्रयंयोवैकरोतिपतितस्तुसः जीवनार्थंपरास्थीनिनीयंतेपतितः सच ॥ गाननृत्यादिक
मुदरार्थंनिषिद्धंनतुभगवदर्थं ॥ अत्रविप्राणांग्राह्यत्वेन्त्येवत्तद्भिन्नानांवर्ज्यत्वेसिद्धेपुनर्वर्ज्यपरिगणनंवर्ज्यभिन्ना-
नांनिर्गुणानामपिग्राह्यत्वार्थं ॥ विद्याशीलादिगुणवत्वेकुष्ठित्वंकाणत्वादिशारीरदोषाणांनदूषकत्वं ॥ गयायांतुनिर्गुणाअ
पितेएवभोज्याः नविचार्यंकुलंशीलंविद्यांचतपएवच ॥ पूजितैस्तैस्तुसंतुष्टादेवाः सपितृगुह्यकाइत्युक्तेः ॥ ब्राह्मणानपरी
क्षेततीर्थक्षेत्रनिवासिनः ॥ यत्तु ॥ नब्राह्मणपरीक्षेतदैवेकर्मणिधर्मवित् ॥ पित्र्यकर्मणितुप्राप्तेपरीक्षेतप्रयत्नतइतितदसं
भवेपरं ॥ गायत्रीसारमात्रोपि वरंविप्रः सुयंत्रितः ॥ नायंत्रितश्चतुर्वेदीसर्वाशीसर्वविक्रयीतिहेमाद्रौव्यासः ॥ श्राद्धेकाणादयो

भोज्यामिश्रितावेदपारगैः॥ विप्रानिमंत्रणात्पूर्वमेवपरीक्षणीयान्तुनिमंत्रणोत्तरं॥ इतिब्राह्मणविचारः॥ अथश्राद्धार्हद्र-
व्याणि॥ तत्रदर्भाः दर्भग्रहणेकालोमंत्रोदर्भभेदाश्चद्वितीयपरीच्छेदेउक्ताः विशेषस्तूच्यते॥ कुशामुख्याः कुशाभावेकाशदू-
र्वोशीरतृणादयः॥ तत्रकाशैर्दूर्वाभिर्वाकृतपवित्रहस्तोनाचामेत्॥ द्वाभ्यामनामिकाभ्यांतुधार्येदर्भपवित्रके॥ एकानामिकया
वापिद्वयोर्मध्येतुपर्वणोः॥ साग्रौविगर्भौतुकुशौकार्येताभ्यांपवित्रकं॥ द्वाभ्यांतत्स्याच्चतुर्भिर्वाग्रंथियुक्तंनवाभवेत्॥ स्नाने
दानेजपेहोमेस्वाध्यायेपितृकर्मणि॥ सपवित्रौसदर्भौवाकरौकुर्वीतनान्यथा॥ ब्रह्मग्रंथिपवित्राढ्योनाचामेद्बुधः सदा॥
केचिद्ग्रंथितपवित्राभावेसाग्रदर्भौद्वौदक्षिणेकरेवामेतुत्रीन्द्वौवाबिभृयादित्याहुः॥ आसनेद्वौदर्भौ॥ पितृकर्मणिसमूलाद्वि
गुणादर्भाः॥ दैवेसाग्राऋजवः॥ पित्र्येपिसंपिंडीकरणपर्यंतमृजुदर्भास्तदूर्ध्वंद्विगुणाभुग्नाइति॥ येचपिंडाश्रितादर्भायैः
कृतंपितृतर्पणं॥ मलमूत्रोत्सर्गधृतामलमूत्राद्यमेध्यगाः॥ मार्गेचितौयज्ञभूमौस्थितायेस्तरणासने॥ ब्रह्मयज्ञेचयेदर्भास्तेग
गर्हाःसर्वएवते॥ अन्यानिचपवित्राणिकुशदूर्वात्मकानिच॥ हेमात्मकपवित्रस्यकलांनार्हंतिषोडशीं॥ पंचगुंजमाषमानेन
षोडशमाषंहेममयंपवित्रकमित्याहुः॥ अथहविः॥ ॥ व्रीहियवतिलमाषगोधूमश्यामाकप्रियंगुमुद्गसर्षपाः श्राद्धेप्रशस्ताः

चणकोविकल्पितः॥ यावनालोपिविकल्पितः॥ इष्टापूर्तेमृताहेन्वदर्शवृध्यष्टकासुच॥ पात्रेभ्यस्तेषुकालेषुदेयंनैवकुभोजनं॥ अगोधूमंचय
त्श्राद्धंमाषमुद्गविवर्जितं॥ तैलपक्वेनरहितंकृतमप्यकृतंभवेत्॥ राजमाषाश्चनिष्पावाअपिशस्ताःसतीनकाः॥ राजमाषामहाराष्ट्र
भाषयाचवलीतिप्रसिद्धाः॥ निष्पावाःपावटेइति॥ सतीनकावाटाणेइति॥ कदलीफलमाम्रफलंसूरणःपनसःत्रिविधंकर्कटीफलं॥
कोशातकीदोडकाइतिप्रसिद्धा॥ कुस्तुंबरुवैकल्पिकंपटोलंबदरमामलकंखर्जूरीफलंचिंचार्द्रकंशुंठीमूलकंद्राक्षालवंगैलापत्रकाणिजी
रकंहिंगुदाडिमफलमिक्षुःशर्करागुडःकर्पूरःसैंधवसामुद्रेलवणेपूगीफलंतांबूलपत्रमितिश्राद्धेप्रोक्तानिहवींषि॥ गव्येदधिदुग्धेघृ
तंगव्यंमाहिषंचकेचित्॥ माहिषंतक्रंसद्यःकृतमजुद्धृतनवनीतंग्राह्यमाहुः॥ केचिन्माहिषीक्षीरशर्करादियुतंग्राह्यमाहुः॥ मथितं
निर्जलंदधिसर्वंनिषिद्धं॥ जंबीरफलंविहितप्रतिषिद्धत्वाद्विकल्पितं॥ अक्षोटअक्रोडइतिप्रसिद्धः शृंगाटकःशिंगाडेइतिप्रसिद्धः॥
चिर्भटंखर्बुजमितिप्रसिद्धं॥ शीतकदलीराताळीतिप्रसिद्धं॥ एतेश्राद्धेविहिताः॥ आम्रातकआंबाडाइतिप्रसिद्धस्तंदुलीयोमाठइति॥ प्र
सिद्धएतौद्वौविहितप्रतिषिद्धौ॥ केचिद्राजमाषंकृष्णेतरमुद्गंकृष्णांनिष्पावंचनिषिद्धमाहुः कथंचिद्यदिविप्रेभ्योनदत्तंभोजनेमधु॥ पिं
डास्तुनैवदातव्याःकदाचिन्मधुनाविना॥ अक्षतागोपशुश्चैवश्राद्धेमांसंतथामधु॥ देवराच्चसुतोत्पत्तिःकलौपंचविवर्जयेदितिवचनाद्

यान्मधुन्यैच्छिकविकल्पः॥ केचिद्यथाचारंप्रदेयंतुमधुमांसादिकंतथेतिवचनाद्देशाचारानुसारेणव्यवस्थितविकल्पमाहुः॥ मांसंश्रा-
द्धेषुनैवदेयंकलिवर्ज्यत्वात्॥ नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्त्ववित्इत्यादिश्रीभागवतवचनाच्च॥ अन्यानिमुंजानच्चव्यकसेरुकाले-
यादिद्रव्याणिबहूनिमहानिबंधेषूक्तानितान्यप्रसिद्धत्वाच्छ्राद्धेवश्यापेक्षोपयोगयोरभावाच्चनोच्यंते॥ अथवर्ज्यानि॥ यद्यपिविहि-
तोक्तेष्वेवतद्भिन्नानामग्राह्यत्वंप्राप्तंतथापिविशेषदोषप्रदर्शनायाप्राप्तनिषेधज्ञापनायचतानिसंगृह्यंते॥ उक्तोचादिनाप्राप्तंपतितां-
त्यजादेःप्राप्तमन्यायार्जितंकन्याविक्रयादिलब्धंधनंनिंद्यम्॥ पित्रर्थंमेदेहीतियाचनार्जितमपिनिषिद्धं॥ आढकीकुलित्थमसूरकोद्र-
वराजसर्षपानिषिद्धाः॥ लोकेतिप्रसिद्धमर्कटाश्चवर्ज्याः॥ शिग्रुकूष्मांडोभयविधालाबुकरमदार्द्रमरीचपिंडमूलककुसुंभशणवंशां-
कुराः दशविधालशुनादिपलांडुभेदाः कृत्रिमलवणानिरक्तबिल्वंश्वेतंकृष्णंवृंताकंगाजरापरपर्यायंगृंजनंभोकरसंज्ञःश्लेष्मातकोर-
क्तनिर्यासाश्चवर्ज्याः॥ सामुद्रंसैंधवंभक्ष्येप्रत्यक्षंलवणंबुधैः॥ बिडालोच्छिष्टमाघ्रातंश्राद्धेद्रव्यंविवर्जयेत्॥ करीरफलपुष्पाणिविडंग-
मरिचानिच॥ बीजपूरपटोलंचश्राद्धेदत्त्वापतत्यधः॥ कृष्णधान्यानिसर्वाणिवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि॥ नवर्जयेत्तिलांश्चैवमुद्गमाषांस्तथै-
वच॥ दातुर्यद्यप्रियंतत्तद्देयंनिंद्यंनचेद्धितत्॥ अजाविमहिषीक्षीरंतद्विकारांश्चवर्जयेत्॥ वालुकाकीटपाषाणैःकेशैर्यच्चाप्युपद्रुतं॥

(पाठभेदः रक्तमूलकं)

वस्त्रेणवीजितंवान्नंवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि॥ अमेध्यैर्जंगमैः स्पृष्टंशष्कंपर्युषितंचयत्॥ द्विःपक्वंपरिदग्धंचसिद्धभक्षांश्चवर्जयेत्॥
यत्सकृत्पाकेनभक्षणार्हमपिहिंगुजीरकादिसंस्कारार्थंपुनः पच्यतेतद्विपक्वंवर्ज्यं॥ यत्तुद्विपाकेनैवभक्षणार्हंतन्ननिषिद्धमितिसिं
धुः॥ यदन्नैकदेशःकेनचित्पूर्वभास्वादितस्तदन्नंश्राद्धेवर्ज्यं॥ मारिषंराजगिरेतिप्रसिद्धंशाकंधान्यंचवर्ज्यं॥ वटप्लक्षोदुंबरकपित्थ
नीपमातुलिंगफलानिनभक्षयेत्॥ क्षीरंचलवणैर्मिश्रंताम्रेगव्यंसुरासमं॥ अस्यापवादः॥ पयोनुद्धृतसारंचपयसासंयुतंदधि
घृतंचैतानिगव्यानिनैवदुष्यन्तिताम्रके॥ पिप्पलीवर्तुलमरीचादेःप्रत्यक्षस्यनिषेधोनत्वन्यद्रव्यमिश्रितस्यनारीकेलंविहितप्र
तिषिद्धम्॥ यच्चपौतिकशाकादिकंजीर्णतक्रंसंधिन्यादिक्षीरमनिर्दशायाः क्षीरंमृग्यादिक्षीरंफेनिलतक्रादिकंहस्तदत्तस्नेहल
वणादिकंचनित्यभोजनेनिषिद्धंतत्सर्वंश्राद्धेपिवर्जयेत्॥ ॥माधवीये॥ ॥मृतैर्मक्षिकाकृमिजंतुभिः केशरोमनखादिभि
श्चदूषितंसतिसंभवेवर्जयेत्॥ असंभवेतुकेशादिकमुद्धृत्यप्रोक्ष्यहिरण्यस्पर्शंकृत्वाभुंजीत॥ श्वमार्जारमूषकादिभिरालीः
ढादिकंत्वापद्यपिवर्ज्यमित्युक्तं॥ यत्तुमंडकवटकसक्तुपायसापूपकृसरादीनांस्नेहसिद्धानांचपर्युषितत्वदोषोनास्तीतिवचनं
तन्नित्यभोजनपरंनतुश्राद्धपरमितिशिष्टाः॥ यदग्निपक्वंसकृदेकरात्रिंद्विरात्राद्यंतरितंतत्पर्युषितमुच्यते॥ कदर्यादीनामन्नंनि

त्यभोजने श्राद्धकर्मणि च न ग्राह्यं॥ तेच कदर्यश्चोरो नटो वीणोपजीवी वार्धुषिकोभिशस्तो गणिका चिकित्सकः क्रुद्धः पुंश्चली मत्तः
क्रूरः शत्रुः पतितो दांभिकः पतिपुत्ररहितास्त्री स्वर्णकारः स्त्रीजितो ग्रामयाजको घातुकः कर्मारस्तंतुवायः कृतघ्नो वस्त्रक्षाल-
नोपजीवी दारोपजीवी सोमविक्रयी चित्रकर्मा गायकः इत्यादयस्त्रैवर्णिका अप्यग्राह्यान्नाः आत्मानं धर्मकृत्यं च पुत्रदारांश्च
पीडयेत्॥ लोभाद्यः पितरौ भृत्यान्स कदर्य इति स्मृतः॥ द्वावेवाश्रमिणौ भोज्यौ ब्रह्मचारी गृही तथा॥ वानप्रस्थो यती लिं
गी न भोज्यान्नाः प्रकीर्तिताः॥ षण्मासं यो द्विजो भुंक्ते शूद्रस्यान्नं विगर्हितं॥ स तु जीवन् भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चाभिजायते॥ अ
न्यानि च द्रव्याणि निबंधेषु बहूनि निषिद्धानि तानि विहितोच्चयर्थसिद्धत्वादप्रसिद्धत्वाच्च नोक्तानि॥ दुर्गंधि फेनिलं क्षारं पंकिलं
पल्वलोदकं॥ न भवेद्यत्र गोतृप्तिर्नक्तं यच्चाप्युपाहृतं॥ न ग्राह्यं तज्जलं श्राद्धे यच्चाभोज्यनिपानजं॥ स्नानमाचमनं दानं देवता-
पितृतर्पणं॥ शूद्रोदकैर्न कुर्वीत तथा मेघाद्विनिःसृतैः॥ नाहरेदुदकं रात्रौ तुलसी गोमयं मृदं॥ तुलसी बिल्व जाह्नवीजलभिन्नं
पर्युषितं जलं पुष्पं च त्यजेत्॥ दौहित्रः कुतुपः कालः छागः कृष्णाजिनं तथा॥ रौप्यगर्भास्तिला गावः खड्गपात्रं पितृप्रियं॥
आरण्याः कृष्णतिला मुख्याः॥ तदभावे ग्राम्या गौराः कृष्णाश्च॥ छागसान्निध्यं श्राद्धे इति प्रशस्तं॥ कुक्कुट विड्वराह काक—

मार्जारशूद्रषंढरजस्वलासान्निध्यमतिनिंद्यं ॥ चांडालरजस्वलाखंजश्वित्रिन्यूनांगातिरिक्तांगादिभिर्वीक्षितमन्नमभोज्यं ॥ आ
पदिमृद्भस्महिरण्योदकस्पर्शाद्भोज्यं ॥ पावमानीतरत्समंदीमंत्रैर्गायत्र्यादिभिश्च दर्भजलप्रोक्षणेदुष्टान्नशुद्धिः ॥ पादुकोप
नहौछत्रंरक्तचित्रांबरंतथा ॥ रक्तपुष्पंचमार्जारंश्राद्धभूमौविवर्जयेत् ॥ घंटानादोश्वधत्तूरशंखशक्तिसांन्निध्यंचवर्ज्यं ॥ अ
शश्राद्धदिनकृत्यं ॥ गोमयादिभिर्भूमिभांडशुद्धिः ॥ देवताब्रह्मचारियतिशिशूनांपिंडदानपर्यंतमन्नंनदेयं ॥ अतिशिशवस्तु
गृहांतरेभोजनीयाः ॥ तिलानविकिरेत्तत्रसर्वतोबंधयेदजान् ॥ पाकःश्राद्धकर्त्रास्वयमेवकार्यः ॥ तदभावेशुद्धपत्न्यातदभावेतु
बांधवैःसगोत्रैर्वासपिंडैर्वामित्रैर्वासद्गुणान्वितैः ॥ पुंश्चलीचतथावंध्याविधवाचान्यगोत्रजा ॥ वर्जयेच्छ्राद्धपाकार्थंमातृपितृवं
शजा ॥ नपाकंकारयेत्स्त्रींगर्भिणींचापिदुर्मुखीं ॥ पाकभांडानिसौवर्णरौप्यताम्रोद्भवानिच ॥ कांस्यानिमृन्मयंतूक्तंनव्यमेवमनीषि
भिः ॥ पैत्तलंरंगजातंचविहितंनचनिंदितं ॥ नकदाचित्पचेदन्नमयःस्थालीषुपैतृकं ॥ फलशाकादिछेदनार्थंभिन्नानामायसानांशा-
स्त्राणांभांडानांचदर्शनमपिपाकादिस्थानेनिषिद्धं ॥ पक्वान्नस्थापनार्थंतुशस्यंतेदारुजान्यपि ॥ गृह्याग्नौतुपचेदन्नंश्राद्धीयंलौकिके
पिवा ॥ यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते ॥ तत्रगृह्याग्नौपाकेविशेषः ॥ प्रातर्होमंकृत्वातदेकदेशंमहानसेकृत्वापा-

ध॰ सिं॰
१७

कंकुर्यात् ॥ पाकांतेपाकाग्न्येकदेशंगृह्याग्नौसंयोज्यगृह्येग्नौकरणंवैश्वदेवादिकार्यं ॥ अत्रैवंव्यवस्था ॥ कात्यायनादीनांगृह्या-
ग्नौपाकः ॥ आश्वलायनानांतुनैत्यकपचनाग्नौअग्नौकरणंतत्राश्वलायनानांव्यतिषंगेणश्राद्धेगृह्याग्निःपक्वरूपागृह्यएव ॥
व्यतिषंगाभावेपाणिहोमः अन्यशाखीयस्यगृह्याग्नावग्नौकरणंविधुरस्योच्छिन्नाग्निकस्यचपृष्ठादिविविधानाग्निसंपादनंत
च्चपूर्वार्द्धेउक्तं ॥ भोजनपात्राणितुहेमरौप्यकांस्यजानिवापलाशकमलकदलिमधूकपत्रनिर्मितानिवा ॥ अथनिमन्त्रणादिश्रा
द्धाहेर्भुक्तान्नपरिणामपर्यंतंकर्तुर्विप्राणांचनियमाः ॥ स्त्रीसंगपुनर्भोजनानृतभाषणाध्यापनद्यूतायासभारोद्वहनहिंसा
दानप्रतिग्रहचौर्याध्वगमनदिवास्वापकलहादिवर्जनंकर्तृभोक्त्रुभयधर्माः ॥ स्त्रीसंगश्चश्राद्धदिनेतत्पूर्वदिनेचऋतुकाले-
पिवर्ज्यः ॥ तांबूलक्षुरकर्माभ्यंगदंतधावनवर्जनंकर्तृधर्माः ॥ भोक्तृविप्राणांतैलाभ्यंगेउद्वर्तनेक्षौरेचविकल्पः कर्तुर्भोक्तुश्च
मुख्यवारुणस्नानेनैवाधिकारोनतुगौणस्नानेन ॥ श्राद्धकृच्छुक्लवासास्यान्मौनीचविजितेंद्रियः ॥ उपवासंपरान्नंचऔष-
धंचविवर्जयेत् ॥ अवस्त्रत्वंमलवद्वस्त्रत्वंकौपीनवत्वंकच्छहीनत्वमनुत्तरीयत्वंकाषायवस्त्रत्वमार्द्रवस्त्रत्वंद्विगुणवस्त्रत्वं
रक्तवस्त्रत्वंदग्धवस्त्रत्वंस्यूतवस्त्रत्वमित्येकादशविधनग्नत्वंकर्तृभोक्तृभ्यांवर्ज्यं ॥ कर्तुर्ललाटेऊर्ध्वपुंड्रादेर्विकल्पः ॥ भोक्तु

प॰ उ॰
२

स्तभवत्येव ॥ चंदनतिलकरूपिंडदानात्प्राक्कर्त्तुर्वर्ज्यः ॥ भोक्तुस्तभोजनकालात्प्राक्कुवर्ज्यः ॥ सदर्भहस्तेनतिलकोनकार्यः क
रणेआचमनंदर्भत्यागश्च ॥ कर्त्राानि मंत्रितविप्रत्यागोनकार्यः ॥ प्रमादेनत्यागेयत्नेनविप्रः प्रसादनीयः ॥ बुद्धिपूर्वकत्यागेय
तिचांद्रायणंप्रायश्चित्तं ॥ आमंत्रितस्तयोविप्रोभोक्तुमन्यत्रगच्छति ॥ नरकाणांशतंगत्वाचांडालेष्वभिजायते ॥ आमंत्रितस्त
यःश्राद्धेविलंबंकुरुतेद्विजः देवद्रोहीपितृद्रोहीपच्यतेनरकेषुसः ॥ स्त्रीसंगःपुनर्भोजनंचश्राद्धपूर्वरात्राववपिकर्त्तृभोक्तृभ्यांवर्ज्यः
॥ दशकृत्वः पिबेदापोगायत्र्याश्राद्धभुक्द्विजः ॥ सायंसंध्यामुपासीतजपेच्चजुहुयादपि ॥ सूतकेचप्रवासेचअशक्तौश्राद्धभोज
ने ॥ औपासनादिकंहोमंनकुर्यात्किंतुकारयेत् ॥ निमंत्रितस्तनश्राद्धेकुर्याद्भार्यादिताडनं ॥ अपराण्हाख्यमुहूर्त्तत्रयेवनस्पतिछेदं
दधिमंथनंचसर्वैर्नकार्यं ॥ यदाकर्त्तुरशक्त्यानतुपुत्रशिष्यादिःप्रतिनिधिःश्राद्धंकरोतितदायजमानप्रतिनिधिभ्यामुभाभ्यांपूर्वोक्ताः
सर्वकर्त्तृनियमाः कार्याः ॥ मुक्तकछातुयानारीमुक्तकेशीतथैवच ॥ हसतेवदतेत्यंतंनिराशाःपितरोगताः सवर्णेप्रेषयेदासेद्विजा
नांतुनिमंत्रणे ॥ अभोज्यंब्राह्मणस्यान्नंवृषलेननिमंत्रितं ॥ तथैववृषलस्यान्नंब्राह्मणेननिमंत्रितं ॥ वृषलःशूद्रः ॥ अथश्राद्धेब्राह्मण
संख्या ॥ वैश्वदेवेसमाःपित्र्येविषमाःतेनद्वौवैश्वदेवेत्रयःपितृपार्वणेइतिपंचविप्राः ॥ अथवाचत्वारोदैवेपार्वणेतुपित्रादीनामे-

कैकस्यत्रयस्त्रयइतित्रयोदशविप्राः ॥ यद्वापित्रादेरेकैकस्यपंचेत्येकोनविंशतिः ॥ किंवाएकैकस्यसप्तेतिपंचविंशतिः एवंदर्शा
दौपार्वणाधिक्येविप्राधिक्यमुक्तं ॥ तथाचवैश्वदेवे द्वौचतुरोवोपवेश्यपित्रादिष्वेकैकस्यस्थानेएकत्रीन्पंचसप्तनववोपवेश
येदितिनिष्कर्षः ॥ सत्क्रियांदेशकालौचद्रव्यब्राह्मणसंपदं ॥ शौचंचविस्तरोहंतीतिपक्षेअशक्तौवादैवेएकः पितृपार्वणेचैक इति
द्वौविप्रौ ॥ तदुक्तंश्रीभागवते ॥ द्वौदेवेपितृकार्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा ॥ भोजयेत्सुसमृद्धोपिश्राद्धेकुर्यान्नविस्तरं ॥ देशकालोचि
तश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानिच ॥ सम्यक्भवंतिनैतानिविस्तरात्स्वजनार्पणादिति ॥ एतेनद्वौदेवेएकः पित्र्येइतिविप्रत्रयपक्षोनिर्मू
लोवेदितव्यः ॥ द्वौदेवेथर्वणोविप्रौप्राङ्मुखावुपवेशयेत् ॥ पित्र्येतूदङ्मुखांस्त्रींश्चऋग्यजुःसामवेदिनः ॥ अत्यशक्तौपार्वणद्वयेए
कोविप्रः ॥ यद्येकएवविप्रस्तदाविश्वेदेवस्थानेशिवलिंगंशालग्राममेवासंस्थाप्यसर्वंश्राद्धंसमाचरेत् ॥ देवान्नंतत्क्षिपेदग्नौद-
द्याद्वाब्रह्मचारिणे ॥ स्थानत्रयेएकोविप्रइतिपक्षःसपिंडीकरणादन्यत्रेदंवृत्तिकारमतं ॥ अत्राप्येकैकइतिपक्षः स्मृत्यर्थसारा
दिमतोवक्ष्यते ॥ सपिंडीकरणेतुपार्वणेत्रयएवविप्राः ॥ वृद्धिश्राद्धेतुदेवेद्वौप्रतिपार्वणंद्वाद्वावेवमष्टौनिकृष्टपक्षे ॥ संपदिदेवे
चत्वारः प्रतिपार्वणंचत्वारइतिषोडशेत्येवंदेवेपित्र्येचसमाविप्राइतिविशेषः ॥ सर्वथाब्राह्मणालाभेकृत्वादर्भमयान्बटून् ॥ -

प्रैषानुप्रैष्यसंयुक्तं सर्वंश्राद्धंप्रकल्पयेत्॥ अत्रविप्रानुकूल्यरूपदृष्टप्रयोजनाभावेप्यदृष्टार्थंदक्षिणादेया॥ एवंयतेः श्राद्धोपवेशनेपिसा-
चदक्षिणाकालांतरेन्यस्मैप्रतिपादनीया॥ अथवाभ्यर्चितंलिंगंशालग्राममथापिवा॥ संस्थाप्यदेवपित्रर्थंपीठेश्राद्धंचरेन्नरः॥ पितरस्त
स्यतिष्ठंतिकल्पकोटिशतंदिवि॥ निमंत्रणंतुविप्राणांपूर्वेद्युः सद्यएववा॥ कुर्याद्विप्रांश्चनियमान्श्रावयेत्पैतृकान्बुधः॥ अक्रोधनैः शौच-
परैः सततंब्रह्मचारिभिः॥ भवितव्यंभवद्भिश्चमयाचश्राद्धकारिणेति॥ अथसामान्यतः श्राद्धपरिभाषा॥ निपात्यदक्षिणंजानुंदेवान्परिच
रेत्सदा॥ पितृणांपरिचर्यातुवामजानुनिपातनात्॥ प्रदक्षिणंतुदेवानांपितृणामप्रदक्षिणं॥ पितृणांद्विगुणभुग्नादर्भादैवेऋजुख-
गाः दैवेतूदङ्मुखः कर्तापित्र्येस्याद्दक्षिणामुखः॥ संकल्पेक्षणदानेपाद्यआसनेआवाहनेर्घ्यदानेगंधाद्याच्छादनांतपंचोपचारेन्न-
दानेपिंडदानेंजनाभ्यंजनयोरक्षय्येस्वधावाचनेचसंबंधगोत्रनामोच्चारणमावश्यकमन्यत्रकृताकृतं॥ संबंधनामगोत्ररूपाणीतिवो
च्चारणेक्रमः॥ तत्रसकारेणतुवक्तव्यंगोत्रंसर्वत्रधीमतेतिवाक्यात्काश्यपसगोत्रस्यकाश्यपगोत्रस्येतिनोच्चारः॥ केचित्स्वशाखाभेदा
द्व्यवस्थामाहुः॥ गोत्रस्यत्वपरिज्ञानेकाश्यपंगोत्रमुच्यते॥ शर्मांतंविप्रनामोक्तंवर्मांतंक्षत्रियस्यतु॥ गुप्तांतंचैववैश्यस्यदासांतंशू-
द्रजन्मनः॥ पित्रादिनामाज्ञानेतुततपितामहप्रपितामहेत्येवंब्रूयान्ननामोच्चारयेदित्याश्वलायनः॥ शाखांतरेतुपितुर्नाम्नः स्थाने-

पृथिवीषदितिपितामहस्यांतरिक्षसदितिप्रपितामहस्य दिविषदितिनामोच्चार्यं॥ स्त्रीणांदांतंनाम सावित्रीदेव्येवमुच्चार्यं॥ केचिद्देवी
शब्दांतमाहुः॥ अन्येदेवीदापदयोःसमुच्चयमूचुः॥ विभक्तिभिस्तुयत्किंचिद्दीयतेपितृकर्मणि॥ नसर्वंसफलंज्ञेयंविपरीतंनिरर्थकं॥
षष्ठीविभक्त्यासंकल्पःक्षणश्चाक्षय्यकर्मच॥ षष्ठ्यावास्याच्चतुर्थ्यावासनदानंद्विजातये॥ द्वितीययावाहनंस्याद्विभक्तिस्तुचतुर्थिका॥
अन्नदानेपिंडपूजास्वधास्वस्तीनिवाचने॥ पिंडदानेतुसंबुद्धिर्येचत्वेत्यादितःपुरा॥ ततःपरंचतुर्थ्येतिक्रमयंसर्वसंमतं॥ शेषाणिसर्वक
र्माणिसंबुध्यंतेयथायथं॥ इदंतेवाइदंवोवाप्रयुंज्यैवसमाचरेत्॥ सव्येनदैवंकर्मस्यादपसव्येनपैतृकं॥ विप्रप्रदक्षिणाविप्रस्वागतंचार्घ्य
दानकं॥ सूक्तस्तोत्रजपोन्नस्यपात्रेषुपरिवेषणं॥ आघ्रानमन्नस्याघ्राणंतथाचस्वस्तिवाचनं॥ तांबूलदानमारभ्यासमाप्तेरितिपैतृकं॥ प्रदक्षि
णाद्येतदुक्तंसव्येनैवसमाचरेत्॥ देवार्चादक्षिणाद्यंस्यासादजान्वंसमूर्धकं॥ शिरोंसजानुपादेषुवामांगादिषुपैतृके॥ अक्षय्यासनार्घ्य
वर्ज्यंस्वधाकारेणपितृभ्यःसर्वदानं॥ देवेभ्यःस्वाहापदेन॥ दैवतीर्थेनदैवंतस्मिंस्तुतीर्थेनपैतृकं॥ अथाचमनानि॥ श्राद्धारंभेद्विराचमनं॥
विप्रपादप्रक्षालनांतेस्वपादक्षालनपूर्वकंद्विराचमनंदेवार्चनांतेपित्र्यर्चनांतेचैकैकमाचमनमाघ्राणांतेएकंविकिरदानांतेद्विरेवंवाश्रा
द्धांतेस्वपादक्षालनपूर्वकंद्विराचमनमिति॥ अन्येभस्ममर्यादांतेकरशुध्यंतेउच्छिष्टचालनांतेचाप्येकैकमाहुः॥ अथभोक्तुःपादशौचं

तेद्विराचमनंपाणिहोमांतेएकंभोजनांतेद्विरिति॥ अथदर्भाः॥ आचांतःप्राक्कुशांस्त्यक्त्वापाणावन्यांश्चधारयेत्॥ तथाच॥ श्राद्धारं-
भेधृतान्दर्भान्पाद्यांतेचविसर्जयेत्॥ ततोदेवार्चनांतेपित्रर्चनांतेपिंडशेषाघ्राणांतेविकिरदानांतेश्राद्धांतेचपूर्वधृतदर्भांस्त्यजेत्॥
श्राद्धसागरादिप्रयोगेतुपित्रर्चनांतेदर्भत्यागोनदृश्यते॥ तेनक्वचिदाचमनेपिदर्भत्यागोनेतिभाति॥ अथोहविचारः॥ यत्रबहुवच-
नांतःपितृशब्दस्तत्रपितृशब्दस्यसर्वपितृवाचित्वादूहोन॥ यथार्घ्यपात्रेपितॄनिमान्प्रीणयेत्यत्रमात्रादिश्राद्धेपितॄनितिनवदेत्
तत्रापिशुंधनमंत्रेषुशुंधंतांपितरः॥ शुंधंतांपितामहाइत्यादिशुंधंतांमातरइत्यादिर्वोहएव॥ बहुवचनंतुनोह्यते॥ प्रथममंत्रेएव-
पूज्यत्वार्थकत्वात्॥ ऋचंनोहेदितिनिषेधादृङ्मंत्रेषुनोहः॥ पिंडदानेयेचत्वामत्रानुतेभ्यश्चेत्यत्रमातृश्राद्धेयाश्चत्वामत्रानुताभ्य-
श्चेतिनवदेत्॥ स्त्रीणांस्त्रियःपुरुषाश्चानुगाइतिपुमान्स्त्रियेतिपुल्लिंगशेषादितिवृत्तिकृत्॥ अन्येतुयाश्चेत्याद्यूहमाहुः॥ मात्रा-
दिद्वित्वेपिंडदानेएतद्वामस्मन्मातरौयज्ञदेश्रीदेयंचयुवांमात्रान्वित्येकंपिंडंदत्वास्मन्मातृभ्यां० अयंपिंडइत्यादिअभ्यंजनेस्मन्मा-
तरौ॥ अभ्यंजाथां॥ अंजनेंजाथां॥ एवंपितामह्योःप्रपितामह्योर्द्वित्वेप्यूहः॥ अथबहुत्वे॥ एतद्वोस्मन्मातरोयज्ञदेश्रीदेरुद्रदेयथानामगो-
त्रायेचयुष्मानत्रान्वित्येकंपिंडदानादि॥ अभ्यंजनेभ्यंग्ध्वं॥ अंजनेङ्ग्ध्वमित्यादिएकनामत्वेएकमेवनामद्विवचनांतंबहुवचनांतंवाव

देत्॥एवमर्घ्यदानकालेप्यस्मान्मातरावित्यादावूहेनसंबोध्येदंवामर्घ्यमिदंवोर्घ्यमित्यूहोबोद्धव्यः॥तथानायंतुनःपि॰तिलोसि॰उशंतस्त्वा॰
पिंडानुमंत्रणदशादानोपस्थानप्रवाहणप्राशनादिमंत्रेषुबहुवचनांतपितृपदयुक्तत्वादिहेतोर्नोहइतिसिद्धं॥नाप्रोक्षितंस्पृशेद्धस्तेनव-
देन्मानुषींगिरं॥नचोद्वीक्षेतभुंजानंनैववाश्रूणिपातयेत्॥दैवेपित्र्येचसर्वत्रजपहोमादिकर्मसु॥मौनंकुर्यात्प्रयत्नेनसकलंफलमाप्नु-
यात्॥यदिमौनस्यलोपःस्यात्जपहोमार्चनादिषु॥व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमव्ययं॥यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु
न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतं॥आदिमध्यावसानेषुश्राद्धस्यैतदुदाहरेत्॥अथसंक्षेपतआश्वलायनादीनांप्रयोगक्रमः॥स
व्येनापसव्येनवादेशकालौसंकीर्त्यापसव्येनतत्तच्छ्राद्धार्हपितॄणांषष्ठ्याविभक्त्यैतेषाममुकश्राद्धंसदैवंसपिंडंपार्वणविधिनैकोद्दिष्टेनवान्ने
नामेनवाहिरण्येनवाश्वःसद्योवाकरिष्यइतिसंकल्पोयथासंभवःकार्यः॥सर्वत्रकुरुष्वेत्यादियथोचितंब्राह्मणैःप्रतिवचनंदेयमेवततोदैवध
र्मेणविप्रस्यदक्षिणजानुस्पृष्ट्वामुकपितॄणाममुकश्राद्धेविश्वेदेवार्थंत्वयाक्षणःकरणीयइतिक्षणंदद्यात्॥ॐतथेतिविप्रोवदेत्॥कर्ताप्राप्नो
तुभवानिति॥विप्रःप्राप्नुवानीति॥एवंपैतृधर्मेणवामजानुस्पर्शेनामुकश्राद्धेमुकस्यस्थानेत्वयाक्षणइतिपूर्ववत्॥त्रयस्थानेएकविप्रत्वेपि
तृपितामहप्रपितामहानांस्थानेइत्यादि॥अक्रोधनैरित्यादिप्रार्थना॥अत्रसर्वत्रदेवपूर्वत्वं॥क्वचित्पितृपूर्वकत्वंवक्ष्यते॥इदंसंकल्पक्ष-

णदानादिपूर्वेद्युःसद्योवाकार्यं ॥ ततःकुतुपेस्नातःस्नातान्धौतपादान्विप्रान्संनिधापयेत् ॥ ततःसव्येनशुद्ध्यर्थंप्रायश्चित्तार्थंसूक्तजपः
प्रदक्षिणाच ॥ अपसव्येनाचारादधिकारवाचनं ॥ ततआचमनप्राणायामौसव्येनकृत्वाऽपसव्येनद्वितीयसंकल्पः ॥ केचित्सद्यःकर
णपक्षेद्वितीयसंकल्पंनेच्छंति ॥ ततस्तिष्ठन्सव्येनैवदैवेपित्र्येचभवतांस्वागतमितिप्रतिविप्रंप्रश्नःपूर्ववद्द्वितीयंक्षणदानं ॥ अत्रबह्वृ-
चानांगृह्याग्निमतांदर्शश्राद्धान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेषुपिंडपितृयज्ञव्यतिषंगेणश्राद्धप्रयोगोनान्येषांनापिश्राद्धांतरेषु ॥ सचद्वितीयक्ष
णं दानांतंश्राद्धतंत्रंकृत्वापरिसमूहनादीध्माधानांतंपिंडपितृयज्ञतंत्रांतेपादक्षालनादिभस्ममर्यादांतमग्नावग्नौकरणंकृत्वापरिवेष
णादिसंपन्नवचनांतेपिंडदानादिपात्रोत्सर्गपर्यंतंकृत्वाविकिरादिश्राद्धशेषंसमापनीयमित्येवंरूपः ॥ एवंहिरण्यकेशीयादीनाम
पिप्रथमसंकल्पोत्तरमग्न्युपसमाधानान्वाधानाद्याज्यसंस्कारांतेपाद्यादिपूजांतेतत्तन्मंत्रोहयुतःसविस्तरोग्नौकरणहोमोज्ञेयःअ
यपाद्यम् ॥ अंगणेश्राद्धदेशाद्द्वारेवाचतुरस्रंद्विहस्तंप्रादेशमात्रंवोदक्पूर्वंदेवमंडलंकृत्वाततोदक्षिणेषडंगुलंत्यक्त्वादक्षिणाप्लवंवर्तुलंह
स्तंवितस्तिमात्रंवापितृमंडलंवर्तुलंसव्यापसव्यप्रादक्षिण्याप्रादक्षिण्यादिदैवपैतृधर्मैर्गोमूत्रगोमयाभ्यांकार्यम् ॥ यथायथंदर्भयवतिल
गंधपुष्पैस्तदर्चनं ॥ मंडलसमीपेपीठेउपविष्टस्यैवप्राङ्मुखस्यविप्रस्यपादयोरुदङ्मुखःप्रत्यङ्मुखोवाकर्तामु कसंज्ञकाविश्वे

देवाइदंवःपाद्यंस्वाहानमइतियवगंधपुष्पयुतजलमंजलिनाप्रक्षिप्यशन्नोदेवीरितिशुद्धोदकेनपादावुपर्यवक्षालयेत्॥ भाधोसा
गेनापिसग्रंथिकपवित्रकरेण॥ पितृमंडलेउदङ्मुखस्योपविष्टस्यपादयोर्दक्षिणामुखस्तिलगंधादिजलमंजलिनापितृतीर्थेनपि
तरमुकनामरूपगोत्रेदंपाद्यंस्वधानमइतित्रयस्थानेएकविप्रत्वेपितृपितामहप्रपितामहाइदंवःपाद्यमितिबहुवचनांतेनप्रक्षिप्यश
न्नोदेवीरित्यादिपूर्ववत्॥ एवमग्रेपिपित्रादित्रयेब्राह्मणत्रयपक्षेइदंतेइत्येकविप्रपक्षेइदंवइतिवचनोहोज्ञेयः॥ एवंमातामहादि
पार्वणेपिबोध्यं॥ अत्रपाद्यात्पूर्वपादार्घ्यपाद्योत्तरंचगंधपुष्पाक्षतैःपादादिमूर्धांतमर्चनपूर्वकंदैवेएषवःपाद्यार्घ्यइतिदत्वापित्र्येपि
तिलैर्मूर्धाद्यर्चनपूर्वकंपाद्यार्घ्यदानमुक्तंतत्कात्यायनादीनामेवाचारात्तेषामेव॥ बह्वृचानांतुनैषआचारः॥ ततःपाद्यशेषंगंधयवति
लादिसव्यापसव्याभ्यांमंडलयोस्त्यक्त्वास्वपादक्षालनंपवित्रत्यागंचकृत्वान्यपवित्रेधृत्वादेवमंडलोत्तरेस्वयंविप्राश्वहिराचम्यश्राद्ध
देशंगच्छेयुः॥ पादक्षालनोदकाचमनोदकयोःसंसर्गोनकार्यः॥ अपसव्येनामुकश्राद्धसिद्धिरस्त्वितिवदेत्तैः प्रत्युक्तः॥ निरंगुष्ठंविप्रद
क्षिणहस्तंधृत्वासव्यापसव्याभ्यांभूर्भुवःस्वःसमाध्वमितिसदर्भेषुपीठेषुविलंबेनोपवेशयेत्॥ तत्रदैवेप्राङ्मुखोविप्रःपित्र्येतुउ
दङ्मुखोसंभवेदक्षिणान्यदिङ्मुखः॥ अथासनानिहेमंराजतंताम्रंवादुकूलंकंबलंवादारुजंतृणमयंपर्णमयंवासनंप्रशस्तं॥ दारु

जेषुश्रीपर्णीजंबूकदंबाम्रबकुलशमीश्लेष्मातकशालवृक्षजन्यान्यासनानिप्रशस्तानि ॥ अयः शंकुमयंपीठंप्रदेयंनोपवेशने॥
अग्निदग्धान्यायसानिभग्नानिचविवर्जयेत्॥ प्राक्संस्थादक्षिणासंस्थाभोक्तृपंक्तिरुक्तापैतृके॥ तत्रदेवासनेप्रागग्रौद्वौदर्भौपित्र्येद
क्षिणाग्रैकैकंदर्भंस्थापयेत्॥ घृतैस्तिलादितैलैर्वास्थापयेच्चप्रतिद्विजम्॥ दीपंसव्यापसव्याभ्यांदीपमेकंतुसव्यतः॥ ब्राह्मणाश्चेतःप्रभृ
त्याश्राद्धसमाप्तेर्मौनिनःपवित्रहस्ताउच्छिष्टोच्छिष्टस्पर्शंवर्जयंतोवर्तेरन्॥ अत्रयथालक्षणोतिथिरागतश्चेत्सव्येनविप्रपंक्तौवि
ष्णूद्देशेनपूजयेत्॥ सव्येनापवित्रःपवित्रोवेतिमंत्रंपठित्वावैष्णव्येनमः काश्यप्यैनमः॥ क्षमायेन०॥ इतिभूमिंनत्वामेदिनीलोकमा-
तात्वमित्यादिश्लोकेरुक्त्वाचश्राद्धभूमिंगयांध्यात्वाध्यात्वादेवंगदाधरं॥ प्राचीनावीतीतद्विष्णोःपरमंपदं०॥ तद्विप्रासो०गायत्रींच
जपित्वासव्येनप्राणायामतिथ्यादिकीर्तनांतेपसव्येनामुकपितॄणाममुकश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्प्यादौमध्येंतेचदेवताभ्यःपि
तृभ्यश्च०॥ अमूर्तानांच० चतुर्भिश्च० यस्यस्मृत्येतिचत्रिःपठेत्॥ अथदक्षिणेवामेवाकुक्षौतिलैःसहकुशत्रयंपरिहितवस्त्रांचलब
द्धंकृत्वाकटिसंलग्नवस्त्रबहिर्भागेनसंवेष्ट्यरक्षणाख्योनीवीबंधोनिहन्मिसर्वंयदमेध्यवद्भवेदितिश्लोकमंत्रेणकार्यः॥ सर्वतश्चापस
व्येनापहतेत्यत्रदक्षिणंतिलान्क्षिप्त्वोदीरतेतिसव्येनप्रोक्षणंस्मृतं॥ तिलारक्षंतुमंत्रेणद्वारेकुशतिलान्क्षिपेत्॥ ततस्समंदीसूक्तेनपाव

मानीभिरेवच॥ अभिमंत्र्यजलंतेनपाकादिप्रोक्षयेत्सुधीः॥ यद्वा॥ तद्विष्णोरितिमंत्रेणगायत्र्यावाभिमंत्रितं॥ यद्देवाइतिमंत्राणांत्र
येणैवान्यशाखिनः॥ वाचयेत्पाकपूतत्वंपुष्पाद्यंसर्वमुक्षयेत्॥ नाप्रोक्षितंस्पृशेच्छ्राद्धकालेत्येतज्जपेत्ततः॥ पदार्थयोग्यतांवाचयित्वा
देवार्चनंचरेत्॥ तत्रप्रत्युपचारंदैवेपित्र्येचार्घ्यंतयोरपोदद्यात्॥ देवद्विजसन्निधावुदङ्मुखउपविश्यतद्दक्षिणकरमुत्तानंवामकरे
णधृत्वादक्षिणेनसयवंदर्भद्वयममुकेषांविश्वेषांदेवानांभूर्भुवःस्वरिदमासनंस्वाहेतिहस्तेनजलमासिच्यदक्षिणभागेआसनेक्षिपे
न्नहस्तेदर्भदानं॥ आसनेष्वासनंदद्यान्नतुपाणौकदाचन॥ पितृकर्मणिवामेचदैवेदद्यात्तुदक्षिणे विप्रोधर्मोसिविशिराजाप्रतिष्ठि
तइतिमंत्रेणगृहीत्वास्वासनमितिवदेत्॥ कर्त्तासनंस्पृशन्नपोदत्वास्यतामितिविप्रोधर्मोसीतिवदेत्॥ अपोदत्वादैवेक्षणःक्रिय
तामितिनिरंगुष्ठंकरंगृण्हीयाद्दोंतथेत्यादिप्राग्वत्॥ इदंतृतीयनिमंत्रणं॥ अथार्घ्यकल्पना॥ तत्रपात्राणिहैमंरौप्यंताम्रमयंवा-
दारुजंवापलाशादिपर्णमयंवाकांस्यंवाशांखवशुक्तिजंवाखड्गपात्रंवार्घ्यपात्रंप्रशस्तं॥ अत्रविप्रैकत्वद्वित्वचतुष्ट्वादावपिदैवेर्घ्य
पात्रद्वयमेव॥ यत्तुदैवेद्वेअर्घ्यपात्रेपित्र्येत्रीण्युभयत्रैकैकंवेत्येकपात्रत्वपक्षांतरंतदशक्तपरं॥ एवंपात्रद्वयंप्रोक्षितायांभुविप्रा
गग्रकुशेषुन्युब्जमुत्तानंवासंद्यप्रोक्ष्यन्युब्जपक्षेउत्तानीकृत्वातयोर्द्विकुशौद्वेपवित्रेनिधायशन्नोदेवीरितिमंत्रावृत्वापआसिच्य

यवोसीतिमंत्रेणावृत्यायवानोप्य तूष्णींगंधपुष्पाणिक्षिपेत्॥ केचिद्गंधद्वारां ॰ ओषधीः प्रतिमोदध्वमित्यृग्भ्यांगंधपुष्पाणिक्षि-
पंति॥ देवार्घ्यपात्रेसंपन्नेइत्युक्त्वासुसंपन्नेइतिप्रत्युक्तोवामकरंविप्रदक्षिणजानुनिन्यस्यासुकविश्वान्देवान् भवत्स्वावाहयि
ष्ये॥ इतिपृष्ट्वावाहयेत्यनुज्ञातोविश्वेदेवासआगतेत्यृचाप्रतिविप्रंपादादिमूर्धांतंक्रमेणजान्वंसमूर्धांतं यवान्विकिरेत्॥ विश्वे
देवाः शृणुतेत्यृचोपस्थाय भूमाववशिष्टान्यवान्विकिरेत्॥ हिरण्यकेशीयादयस्त्वर्घ्यदानगंधादिपूजोत्तरमग्नौकरणकाले-
येदेवासइत्याद्यंतुनःपितरइतिमंत्राभ्यामग्निदक्षिणतोदेवपित्रावाहनंकुर्वंति॥ कातीयैस्त्वर्घ्यपात्रासादनात्प्रागेवदेवपित्रा-
वाहनंकार्यम्॥ तथैवकात्यायनसूत्रात्॥ ततोर्घ्यपात्रसंपत्तिंवाचयित्वाद्विजोत्तमान्॥ तदग्रेचार्घ्यपात्रेतुस्वाहार्घ्यइतिवि-
न्यसेत्॥ आपोदत्वाविप्रहस्तेदद्यादर्घ्यपवित्रके॥ यादिव्याइतिमंत्रेणहस्तेष्वर्घ्यंविनिक्षिपेत्॥ विश्वेदेवासइदंवोर्घ्यस्वाहा-
नमइतीरयेत्॥ प्रतिविप्रंयादिव्येत्यावृत्तिः॥ केचित्तुयादिव्याइत्यनेनदत्तार्घ्यानुमंत्रणमाहुः॥ मयूखेकातीयप्रयोगेविप्रह-
स्तेर्घ्यपवित्रदानांतेआवाहनवदंगेषर्चनंकृत्वार्घ्यदानमित्युक्तं॥ एकविप्रत्वेएकस्यैवहस्तेद्विरर्घ्यदानं॥ द्विप्रत्वतुद्वयपक्षे-
एकैकंपात्रंविभज्यद्वयोर्द्वयोर्देयम्॥ कूर्चस्तुतत्तत्पात्रस्थएव॥ क्वचिक्षीरदधिघृततिलतंडुलसर्षपकुशाग्रपुष्पैतिद्रव्याष्ट

कमर्घ्यपात्रे प्रक्षिप्याभिमंत्रितं॥ आद्यंतयोरप्याचमनंधारोरर्चनंचरेत्॥ अमुकविश्वेदेवाअयंवोगंधः स्वाहानमइतिकरे-
ष्वेवाविप्रहस्ते प्रवाहिदर्दानम्॥ एवंसर्वत्रदैवेस्वाहानमइत्यंतमुच्चार्योपचारदानम्॥ चंदनागरुकर्पूरकुंकुमानिप्रदापये-
त्॥ गंधद्वारेतिवैगंधमायनेतेचपुष्पकम्॥ धूरसीत्यमुनाधूपमु द्दीप्यस्वेतिदीपकं॥ युवंवस्त्राणिमंत्रेणवस्त्रंदद्यात्प्र-
यत्नतः॥ आसनेस्वासनेब्रूयादर्घ्यैस्त्वर्घ्यंहिजोत्तमः॥ स्रगंधश्चस्रपुष्पाणिस्रमाल्यानिस्रधूपकः॥ स्रज्योतिश्चैवदी-
पश्चस्वाच्छादनमितिक्रमः॥ कर्तास्वधृतोत्तरीयोविगतपवित्रकरोविप्रहस्तदत्तगंधैर्विप्रभालाद्यंगेषुलिंपेत्॥ वि-
प्रभालेवर्तुलपुंड्रंवानकुर्यात्॥ अत्रविप्राणांकस्तूरीविकल्पिता॥ आयनेतेइतिवोषधीः प्रतिमोदध्वमितिवागंधदानव-
द्धस्तेष्वेवेदंवः पुष्पमितिपुष्पदानंकार्यम्॥ तत्रविहितपुष्पाणि॥ अगस्त्यंभृंगराजंचतुलसीकमलंतथा॥ चंपकंतिल-
पुष्पंचदूर्वाश्चपितृवल्लभाः॥ विहिताप्रतिषिद्धाचतुलसीपिंडपूजने॥ स्रकुमारैःकिसलयैर्यवदूर्वांकुरैरपि॥ जलो-
द्भवैश्चकुसुमैर्मल्लिकाचूतपुष्पकैः॥ अतिमुक्तैश्चतगरैः संपूज्याःपितरःसदा॥ जातीपुष्पैर्विप्रपूजांकुर्यात्पिंडार्चनंनं
तुन॥ ॥अथवर्ज्यपुष्पाणि॥ ॥करवीरंचधत्तूरंबिल्वपत्रंचकेतकी॥ बकुलंकुंदपुष्पंचकिंशुकंचकुरंटिका॥ सर्वाणि

रक्तपुष्पाणि वर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि॥ जलोद्भवानि देयानि रक्तान्यपि विशेषतः॥ ॥अथ धूपः॥ ॥धूपस्तु गुग्गुलुर्देयस्त
थाचंदनसारजः॥ अगरुश्च ससकर्पूरो घृतमध्वादिसंयुतः॥ ये तु प्राण्यंगजा धूपा हस्तवाताहताश्च ये॥ नैते श्राद्धे नियोक्तव्या
येच कंचोग्रगंधकाः॥ घृतं न केवलं दद्याद्दुष्टं वा तृणगुग्गुलं॥ पाददेशे यं वो धूपं इति दानम्॥ अथ दीपः॥ घृतेन दीपो दातव्यस्ति
लतैलेन वा पुनः॥ वसामेदादिदीपो वर्ज्यः॥ इदं वो ज्योतिरिति वा यं वो दीपप्रकाश इति वा सुरवससमीपे दीपः॥ कौशेयं कार्पासं
वा वस्त्रं विहितं कृष्णमलिनमुपभुक्तं छिद्रितं निर्दशं रजकधौतं च निषिद्धम्॥ यज्ञोपवीतं दातव्यं वस्त्राभावे विजानता॥ निः
क्रयो वा यथाशक्ति वस्त्रालाभे प्रदीयते॥ पितॄन्सत्कृत्य वासोभिर्दद्याद्यज्ञोपवीतकं॥ यज्ञोपवीतदानेन विना श्राद्धं तु निष्फलं
॥ यज्ञोपवीतं यतिस्त्रीशूद्रश्राद्धेष्वपि देयं॥ अथान्यान्यपि देयानि॥ धातुमयानि धूपदीपपात्राणि॥ कमंडलुं ताम्रमयं काष्ठजं
वापि मृन्मयं॥ नारिकेलमयं वापि श्राद्धे दद्यात्सयत्नतः॥ छत्रोपानदासनशयनदर्पणचामरव्यजनपादुका केशप्रसाध
नीपटवासादि स्रग्गंधचूर्णागारधानिकायष्टिकंबलांजनशलाकाश्च देयाः॥ अलंकाराश्च दातव्या यथाशक्ति हिरण्मयाः॥
केयूरहारकटकमुद्रिकाकुंडलादयः॥ स्त्रीभ्यो योषिदलंकारा देयाः श्राद्धेषु योषितां॥ मंजीरमेखलादामकर्णिकाकंकणादयः॥

सौवर्णं राजतं कांस्यं दद्याद्भोजनभाजनं ॥ कर्पूरादेश्च भांडानि तांबूलायतनं तथा ॥ स्वयमन्येन वा बंदीकृतानां केनाप्युपायेन मो-
चने पितॄणां ब्रह्मपदं ॥ इत्थं चोक्तवचनादाच्छादनदानांते पृथग्यज्ञोपवीतं दत्वा शक्तिसत्वे छत्रालंकारादिकं दत्वा तत्का-
ले स्पर्शायोग्यानां संकल्पं कृत्वा पूजनं पूर्णमस्तु संकल्पसिद्धिरस्त्विति उक्त्वा यस्य स्मृत्येति मंत्रहीनं क्रियाहीनं संपन्नं द्विजोत्त-
माः ॥ श्राद्धं संपूर्णतां यातु प्रसादाद्भवतां मम ॥ यस्य स्मृत्या च नामो॰ देवताभ्य इति जपेत् ॥ एवमासनादि पूर्वपूजाकांडं दै-
वं समाप्य पैतृकमासनप्रभृति पूजाकांडमारभेदिति कांडानुसमयक्रम एव माधवसंमतः ॥ कातीयास्त्वासनक्षेणावाहनार्घ्य-
पर्यंतं वाद्यांत प्रयोगवत् पदार्थानुसमयक्रमेणैव दैवे पित्र्ये च कृत्वा गंधादिपूजामेव कांडानुसमयेन कुर्वंति ॥ एकं पदार्थं दैव-
पित्र्यादिषु सर्वत्रानुष्ठायततेनैव क्रमेण द्वितीयादिपदार्थानुष्ठेया इत्ययं पदार्थानुसमयः ॥ एकत्रैव सर्वपदार्थान्समाप्यान्य-
त्र सर्वपदार्थानुष्ठानमिति कांडानुसमयः ॥ अथान्यपवित्रं धृत्वा पित्रर्चनं संकल्यासनाच्छादनांतं पूजा वैश्वदेवोत्तरीत्यैव पि-
तृधर्मेण कार्या ॥ विशेषस्तूच्यते ॥ द्विगुणभुग्नं कुशत्रयं विप्रवामे क्षिपेत् पार्वणस्थाने विप्रत्रयपक्षे पितुर्यथानामगोत्रस्येद-
मासनमित्यादि पृथगुच्चारः ॥ एकविप्रत्वे पितृपितामहप्रपितामहानामिदमासनमित्युच्चारः एवमग्रिमोपचारेष्वप्यूह्यं शेषं प्राग्वत्

ततस्तृतीयनिमंत्रणमपि प्राग्वद्धस्त धारणपूर्वकं कार्यम्॥ अथार्घ्यासादनं ॥ द्विजाग्रे दक्षिणाग्रांस्त्रींस्त्रीन्दर्भानास्तीर्य तेषामग्रे यीसंस्थानि प्रतिपार्वणं
पात्राणि त्रीणि त्रीण्येवासाद्य पितृपात्रपश्चिमे मातामहादिपार्वणस्य प्रतिपार्वणमेकैकविप्रत्वेन नवविप्रत्वादिपक्षेपि त्रीण्येव पात्राणि ॥ एकविप्रत्वे तद्धस्ते एवार्घ्यत्र
यम्॥ नवविप्रत्वादिपक्षे एकैकं पात्रं विभज्य त्रिषु त्रिषु देयम् ॥ प्रतिपात्रोपरि दक्षिणाग्रा द्विगुणाः साग्रा निर ग्रा वा त्रयस्त्रयः कुशाः ॥ पितृतीर्थेन पात्रेषु-
जलमापूर्य शन्नोदेवीरिति सर्वपात्रेषु सकृदनुमंत्रणमाश्वलायनानां ॥ तद्भिन्नैः कातीयादिभिः शन्नोदेवीरिति मंत्रेण प्रतिपात्रं मंत्रावृत्त्या जलमापूर्य ॥ हि
रण्यकेशीयास्तु शन्नोदेवीरिति मंत्रेण क्षिपंति ॥ सर्वमतेन तिलोसीति मंत्रावृत्त्या प्रतिपात्रं तिलावापः॥ अत्र पितृशब्दस्यानूह इत्युक्तं गंधादिप्रक्षेपः प्राग्वत्॥ ततः
पित्रर्घ्यपात्रं संपन्नं पितामहार्घ्यपात्रं संपन्नमित्यादि यथालिंगं संपत्तिं वाचयित्वापो दत्वा दक्षिणाभिमुखक्षिपन्सव्यं करं कुशतिलयुतं विप्रवामजानुनि
न्यस्य पितृपितामहादीन्द्वितीयांतानुच्चार्य भवत्स्वावाहयिष्य इति पंक्तिमूर्धन्यमेकं विप्रं पृच्छेत्॥ सर्वत्र पंक्तिमूर्धन्यं प्रत्येव प्रश्नः ॥ आवाहयेत्यनुज्ञातः उ
शंतस्त्वेति मंत्रावृत्त्या अमुकममुकनामगोत्ररूपमावाहयामीति प्रतिविप्रं मूर्धादिपादांतमंसादिषु मर्मांगेषु तिलविकिरणेनावाह्य सर्वविप्रावाहनांते आयं
तुनः पितर इति सकृदुपतिष्ठेत्॥ अत्र कातीयैर्नमो वः पितर इत्यादि इह संतः स्यामेत्यंतेनार्चनमुक्तम्॥ आवाहने सव्यापसव्ययोर्विकल्पः हस्तशिष्टतिला
न्विप्राग्रे भूमौ विकीर्य पित्रर्घ्यपात्रसंपन्निरस्त्वित्युक्त्वा अमुकः सव्यं कृत्वापो दत्वाधस्थदर्भैः सहार्घ्यपात्रमेकैकपा णिभ्यां समुद्धृत्य विप्राग्रे स्वधार्घ्या इति

मंत्रावृत्यास्थापयेत्॥ एकविप्रत्वेएकाग्रेएवपात्रत्रयंमंत्रावृत्यानवविप्रत्वेपितृविप्रत्रयमुख्याग्रेपात्रन्यासोमंत्रेण॥ एवंपितामहादिषुमुख्याग्रेएव॥
एवंचत्रिरेवस्वधार्घ्याइतिमंत्रोच्चारःप्रतिपार्वणे॥ अथर्ववेदिनांप्रपितामहादिपित्रंतंप्रातिलोम्येनसर्वःप्रयोगः॥ ततःसंत्वर्घ्याइतिप्रत्युक्तोपोदत्वापात्र
स्थंपवित्रंविप्रहस्तेक्षुदत्वाप्रथमपात्रोदकंसशेषंरक्तपात्रेपात्रांतरेवागृहीत्वापितरिदंतेअर्घ्यंपितामहेदंतेअर्घ्यमित्यादियथालिंगंप्रत्येकमर्घ्यंदेयं॥ पित्रा
दित्रयाणामेकविप्रत्वेत्रिभिःपात्रैरेकस्यैवहस्तेर्घ्यंदेयम्॥ षण्णामेकविप्रत्वेषट्पात्राण्येकहस्ते॥ पितुःस्थानेविप्रत्रयादिपक्षेएकार्घ्यंविभज्यतेक्षुदेयम्
अर्घ्यांतेजलदानंपितरिदंतेअर्घ्यमित्यर्घ्यमंत्रश्चप्रतिविप्रमावर्तते॥ एवंपितामहादिविप्रेष्वपि॥ एवमर्घ्यंदत्वाविप्रहस्तात्स्रवंतीरणोयादिव्याइतिमं
त्रेणप्रतिविप्रमनुमंत्रयेदितिबह्वृचः॥ अन्यशाखिनांतुयादिव्याइतिमंत्रेणार्घ्यदानं॥ अर्घ्यदानांतेप्रतिविप्रमपोदानं॥ तथाचैकविप्रत्वेनुमंत्रणमपोदानं
चांतेसकृदेव॥ विप्रभेदत्वावर्तनेअर्घ्यदानेनामगोत्राद्युच्चारोनक्रियते॥ श्राद्धसागरकारैस्तुकार्यइतियुक्तंभातीत्युक्तम्॥ अथशेषजलयुतप्रथमा
र्घ्यपात्रेपात्रद्वयस्थशेषोदकमेकीकृत्यतेनजलेनमुखांजनंकार्यम्॥ आयुःकामेननेत्रसेचनंकार्यं॥ संस्रवान्समवनीयेत्याश्वलायनसूत्रात्॥ के
चिद्विप्रहस्तगलितांबुसंस्रावस्तस्यैकीकरणमाहुः॥ दर्शादौमातामहपात्रोदकेनपात्रद्वयोदकंसमवनीयमातामहपात्रोदकंपितृपात्रस्थसंस्रावेसं-
नयेत्॥ मातृपार्वणभेदेमातामहपात्रसमवनीतोदकंमातृपात्रस्थसमवनीतोदकेनतदुदकंपितृपात्रस्थैकीकृतोदकइतितत्संस्रावपात्रंदैविकविप्राकुत

स्तोररत्निमात्रेप्रोक्षिते दर्भेष्वन्युक्तंसकूर्चंपितृभ्यः स्थानमसीत्यासादयेत् ॥ यद्वा प्रथमपात्रस्रुतानंसंस्रावोदकसहितंमंत्रेणासाद्य तृतीयपात्रेणस-
कूर्चपवित्रंतदाच्छादयेत् ॥ पक्षद्वयेपिगंधादिनाभ्यर्च्यासमाप्तेर्नचालयेन्नचस्पृशेत् ॥ कातीयास्तु शुंधंतामिति भूमिंप्रोक्ष्यपितृषदनमसीतिकुशा-
नास्तीर्यपितृभ्यः स्थानमसीतिप्रथमंन्युब्जंकृत्वागंधादिदीपांतैरर्चयंति ॥ अथप्राचीनावीती ॥ आद्यंतयोरपोयच्छन्गंधाद्यैःपूजनंचरेत् ॥ अमु-
कशर्मन्यथानामगोत्रायंतेगंधः स्वधानमइति ॥ एकविप्रत्वेशर्माणोयंवोगंधइत्यादिनात्रिस्त्रिर्गंधदानंशेषंप्राग्वत् ॥ केचिदमीतेगंधाइतिबहुत्वंगं
धेआहुः ॥ अर्घ्यदानभिन्नेसर्वत्रस्वधानमइत्यंतेदानं ॥ अत्रपित्र्यविप्रपूजनेगंधादेः पदार्थानुसमयः कांडानुसमयोवा ॥ संपूर्णवावनादिप्राग्वत्कृत्वा
चतुःकोणंवर्तुलंचयथाक्रमंवारिणागोमयभस्मादिनावामंडलानिसव्यापसव्याभ्यांकुर्यात् ॥ तत्रनैर्ऋतीमारभ्येशानीपर्यंतंदैवेईशानीतोनैर्ऋतीपर्यं
तंपित्र्येचप्रदक्षिण्याप्रादक्षिण्याभ्यांकार्याणि ॥ तत्रपूर्वोक्तिपात्राण्यासादयेत् नायसान्यपिपात्राणिपैत्तलानिनतुक्वचित् ॥ नचसीसमयानीहशस्यंतेत्र
पुजान्यपि ॥ कांस्यपात्रंविकल्पं तं ॥ पर्णपात्रेषुपलाशमधूकोदुंबरकुटकप्लक्षजानिशस्तानि ॥ कदलीचूतपनसजंबुचंपकानिमध्यमानि ॥ एवंपात्रा
ण्यासाद्यपितृपूर्वकंपरितोभस्ममर्यादांपितृपूर्वकंविप्राणांकरशुद्धिंचसव्यापसव्याभ्यांकुर्यात् ॥ तत्रापिशंगइतिरक्षाणइतिमंत्रद्वयंकेचिदाहुः
आचम्यकरशुद्धिंजलंपादक्षालनमंडलेक्षिपेत् ॥ अथाग्नौकरणं ॥ तच्चआश्वलायनानांगृह्याग्नि मतांव्यतिषंगेणश्राद्धप्रयोगेगृह्याग्नि

पक्वचरुणागृह्याग्नावेवकार्यम् ॥ अनिषंगाभावेपाणिहोमः॥ श्रौताग्निमतांदर्शेऽप्यनिषंगाभावात्पाणिहोमएव॥ पूर्वेद्युरन्वष्टक्ययोर्दक्षिणाग्नौश्र
पणंहोमश्च॥निरग्निकानांतुसर्वत्रपाणिहोमएव॥आपस्तंबादीनांश्रौताग्निमतांसर्वाधानिनांदक्षिणाग्नौ अर्धाधानिनांगृह्याग्निभाग्वतांचगृह्याग्नावे
व॥प्रवासस्थानांनिरग्निकानांचअयाश्चाग्नेमनोज्योतिरुद्बुध्यध्वंव्याहृतिहोमेनोत्पादितेलौकिकाग्नौ हुत्वाग्नेरुत्सर्गः॥नत्वेषांक्वापिपाणिहोमः पा
त्रस्यसर्वत्रपचनाग्नावेव॥कातीयानांगृह्याग्निमतांगृह्याग्निविहृतपचनाग्नौपक्वेऽग्नौकरणंतुगृह्याग्नावेव॥ श्रौताग्निमतांसर्वाधानपक्षेदक्षिणाग्नावर्धा
धानपक्षेऔपासनाग्नाविति काशिकायामुक्तम् ॥ कातीयानामर्धाधानपक्षएवयुक्तइतिभाति ॥ निरग्निकानांकातीयानामपसव्यादिनापित्र्यादि-
द्विजहस्तएवाग्नौकरणं ॥तत्रपक्षद्वयं॥ देवद्विजकरेएकसव्येनहोमः॥यद्वापसव्येनपित्र्यद्विजपंक्तौप्रथमद्विजकरेइति ॥ बह्वृचानांतुपित्र्यद्विजकरे
एवप्रतिविप्रंहोमः॥वाजसनेयिनांत्वेकहोमएवेतिश्राद्धकाशिकायांकातीयसूत्रवृत्तौ॥ केचित्तुपृष्ठोदिदिविधानेनाग्निमुखाद्याग्नावेवजुह्वति॥सा
मगादीनांसाग्नीनामप्यग्नेरसन्निधानेदेवकरेपित्र्यकरेवा॥ निरग्नीनांतुदेवद्विजकरएव ॥मृतभार्यस्यापत्नीकस्यप्रथमंदेवद्विजकरएवहोमो
नपित्र्येइतिसर्वसाधारणं॥ अथहोमप्रकारः॥ बह्वृचानांव्यतिषंगपक्षेऽग्नावग्नौकरणंकरिष्ये इतिसंपृच्छ्य क्रियतामित्यनुज्ञातोगृह्यपक्वचरुमुद्धृ-
त्यद्विधाविभज्यापसव्येनोत्तरभागादवदानसंपदामेक्षणेऽवदायसोमायपितृमतेस्वधानमः॥सोमायपितृमतइदंनममेतिहोमत्यागौकृत्वाद

क्षिणभागात्पुनस्तथैवावदायाग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इति होमत्यागौ कुर्यात् ॥ सव्येनापसव्येन वा मेक्षणमग्नावनुप्रहरेत् ॥ यद्वा सव्येन स्वाहां
तोक्तमंत्रेणाहुतिद्वयं सोमाग्न्योर्व्यत्यासेनादाय जुहुयादिति ॥ कातीयानां तु गृह्ये श्रपणमकृत्वैव पचनाग्निपक्वमन्नमादाय घृताक्तं कृत्वा पूर्ववत्प्रश्ना
नुज्ञानंतरं स्मार्ताग्निं परिस्तीर्य तिस्रः समिध आधाय सव्येनाग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहेति मेक्षणेनाहुतिद्वयं जुहुयादपसव्येन वा
पाणिहोमेपीत्थमेव प्रकारः कृत्यो विशेषस्तूक्तः ॥ आपस्तंबानामाज्यभागांतेऽध्रियतामग्नौ च क्रियतामिति प्रश्ने काममुध्रियतामित्यनुज्ञानम् ॥ हिर-
ण्यकेशीयानामुद्धरिष्याम्यग्नौ करिष्यामीति प्रश्नः ॥ यन्मे मातेत्यादिमंत्रैः सप्तान्नाहुतयः षडाज्याहुतय इति त्रयोदशाहुतयः ॥ मंत्रास्तु विस्तर
भयान्नोक्ताः ॥ हिरण्यकेशीयानामाज्यभागांते सोमाय पितृमते इत्यादिषोडशमंत्रैः षोडशाज्याहुतयः षोडशान्नाहुतयः प्रश्नप्रतिपार्वणं बोध्याः ॥ मं
त्रेषु पित्रादिपदोह आज्यान्नपदयोरूहश्च न कुर्थेवज्ञेयो इति विस्तृतत्वान्नोच्यते ॥ अथ पाणिहोमप्रकारः ॥ तत्र विप्रपाणावग्नौकरणं करिष्ये इति
प्रश्नः ॥ क्रियतामित्यनुज्ञा करिष्ये इति प्रश्ने कुरुष्वेत्यनुज्ञा न भवतीति सर्वत्राश्वलायनमतं ॥ कातीयादीनां तु भवत्येव ॥ आश्वलायनसूत्रवृत्तौ तु पा
णिहोमे कथमपि प्रश्नः ॥ प्रतिवचनं च न कार्यमित्युक्तं ॥ सदर्भं पित्र्यविप्रपाणिं सव्येन परिसमुह्य पर्युक्ष्य मेक्षणेन करेण वा पूर्ववदाहुतिद्वयं सोमायेत्या
दिमंत्राभ्यां प्राचीनावीत्येव जुहुयात् ॥ तत्र करेण होमपक्षे वामहस्तेन दर्भेण दक्षिणकरे उपस्तीर्य दक्षिणेन हविरवदाय वामेनाभिघार्य चतुरवत्तत्वादि

संपाद्यं॥बह्वृचानांसर्वपित्र्यकरेषुहोमः॥एकोद्दिष्टविप्रकरेहोमःकृताकृतः॥होमांतेसव्येनपरिसमूहनोक्षणेपाणिहोमेमेक्षणानुप्रहरणंन॥कैश्चि
त्पाणिहोमेपरिसमूहनादिकंमेक्षणंचनेच्छंति॥विप्राश्चपाणिहुतान्नंकर्त्रादेवपूर्वंसव्येनैवामासुपक्वमितिमंत्राभिघारितेस्वस्वपात्रेसंस्थाप्यभो
जनस्थानादन्यत्राचम्ययथास्थानमुपविशेयुः॥अग्नौकरणशेषंपिंडार्थमवस्थाप्यपित्र्यपात्रेष्वेवसर्वान्नपरिवेषणांतेपरिवेषणीयं॥केचिदग्नौकर
णशेषपरिवेषणोत्तरंसर्वान्नपरिवेषणमाहुः॥अग्नौकरणशेषंदेवपात्रेषुनदेयम्॥कातीयानांतुसाग्नीनामग्नौहोमेदेवपूर्वंसर्वपात्रेषुशेषदानं
॥निरग्नेर्देवविप्रकरेहोमेपितृपात्रेष्वेवपित्र्यकरेहोमेदेवादिसर्वपात्रेषुहुतशेषदानमितिकाशिका॥अन्नपाणौहुतंयच्चयच्चान्यत्परिवेषितं॥ए
कीकृत्यैवभोक्तव्यंपृथग्भक्षोनविद्यते॥बोधायनानांतुपाणिहुतेन्नेभक्षितेन्यान्नपरिवेषणमुक्तं॥अथपूर्वोक्तवद्देवपूर्वंघृताभिघारितपात्रे
षुपूर्वोक्तहविष्यान्नपरिवेषणंस्वयंपत्नीवान्योवाकुर्यात्॥नापवित्रेणनैकेनहस्तेनचविनाकुशं॥नायसेनापिपात्रेणश्राद्धेषुपरिवेषयेत्॥
॥व्यंजनादिकंपर्णाद्यंतर्हितहस्तैर्देयं॥दर्व्यादेयंघृतंचान्नंसमस्तव्यंजनानिच॥उदकंचैवपक्वान्नंनोदर्व्यातुकदाचन॥हस्तदत्तंतुनाश्नीया
ल्लवणंव्यंजनादिकं॥अपक्वंतैलपक्वंचहस्तेनैवप्रदीयते॥घृतादिपात्राणिभूमौस्थापयेन्नभोजनपात्रे॥ओदनेपरमान्नेचपात्रमासाद्यत
त्रघृतपूरणेरुधिरतुल्यता॥पंक्तौविषमदातुश्चनिष्कृतिर्नैवविद्यते॥सर्वदाचतिलाग्राह्यापितृकृत्येविशेषतः॥भोज्यपात्रेतिलान्दद्यान्निरा

शाःपित्तरोगताः ॥ हिंगशुंठीपिप्पलीमरीचिकानिशाकादिसंस्कारार्थान्येवनतुसाक्षाद्भक्षयेत् ॥ परिवेषणएवतत्सर्वप्रकारमन्नंपिंडार्थेपिंडपात्रेप
रिवेषणीयमितिसागरे ॥ अथोपवीतीदैवेपा त्रेपरितःकुशयवान्विकीर्यपित्र्येतुतिलान्विकीर्यान्नंगायत्र्याप्रोक्ष्यतूष्णींपरिषिच्यदक्षिणहस्तउप
रिवामोधोदैव्ये पित्र्येतुविपरीतइत्येवंस्वस्तिकाकारकराभ्यांपात्रमालभेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ पृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्मणस्त्वामुखेमृतंजुहोमि
ब्राह्मणानांत्वाविद्यावतांप्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसिमामेषांक्षेष्ठाअमुत्रामुष्मिंल्लोके इतिअयंमंत्रआपस्तंबकात्यायनादिभिर्नानाविधःप
ठितोयथासंप्रदायंवाच्यः इत्यभिमंत्र्य अतोदेवेतिवाइदंविष्णुरितिवाऋचमुक्त्वाविष्णोहव्यंरक्षस्वेतिपित्र्येतुकव्यंरक्षस्वेतिन्युब्जेनकरेणन्युब्जाद्वि
जांगुष्ठमन्नेनिवेश्यप्रदक्षिणंभ्रामयेत् ॥ पित्र्येत्वप्रदक्षिणं ॥ अन्नकातीयानामपहताइतियवानांदेवेतिलानांपित्र्येपात्रपरितोविकिर
णमुक्तं ॥ ततोवामकरेणपात्रंस्पृशन्नमुकेविश्वेदेवादेवताइदमन्नंहव्यमयंब्राह्मणआहवनीयार्थेइयंभूर्गयाअयंभोक्तागदाधरइदमन्नंब्रह्म
॥ इदंसौवर्णपात्रमक्षय्यवटच्छायेयं ॥ अमुकदेवेभ्यइदमन्नंसोपस्करममृतरूपंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेःस्वाहाहव्यंनमम ओंतत्सदितिसय
वदर्भजलंदक्षिणकरेणपात्रवामभागेभूमौक्षिपेत् ॥ एवंदैविकविप्रांतरेपि ॥ ततोयेदेवासइत्युपस्थानं ॥ ततःपित्र्यधर्मेणपितृपात्रालंभांगुष्ठनिवेशना
द्यन्तेवामेनपात्रमालभ्यपितादेवताएकविप्रत्वेपित्रादयोयथानामगोत्रादेवताइदमन्नंकव्यमित्यादिइदंराजतंपात्रमक्षय्यवटच्छायेयंअस्मत्पित्रेमुव

ध॰सिं॰
२८

नामगोत्ररूपायत्रयस्थानेविप्रैक्येस्मत्पितृपितामहप्रपितामहेभ्योमुकगोत्रनामरूपेभ्यः इदमन्नंसोपस्करममृतरूपंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृ
प्तेःस्वधाकव्यंनमोनमम ॥ ॐ तत्सदितितिलकुशजलंपितृतीर्थेनवामकराधोनीतेनदक्षिणकरेणपात्रदक्षिणेभूमौक्षिपेत् ॥ एवमन्यत्रापियथादे
वतमूह्यः ॥ पितृस्थानेनेकविप्रत्वेत्रिषुविप्रेषुपित्रेइत्यादिनैकवचनांतेनत्यागः ॥ एवमग्रेपित्रिषुत्रिष्वूह्यं ॥ ततोयेचेहेतिसकृदुपस्थानं ॥ अतिथिश्चे
द्वधर्मेणास्वेष्टदेवतायैइदमन्नमित्यादियेदेवासइत्यादिअपसव्यंदेवताभ्यःपितृभ्य॰समव्या॰अमूर्तानांच॰ब्रह्मार्पणं॰हरिर्दाता॰चतुर्भिश्च॰
ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ येषामुद्दिष्टंतेषामक्षय्याप्रीतिरस्तु ॥ इतितिलोदकमुत्सृजेत् ॥ सव्यं॰एकोविष्णुर्महद्भूतंपृथ॰अन्नहीनंक्रियाहीनंमंत्र
हीनंचयद्भवेत् ॥ तत्सर्वमच्छिद्रंजायतामित्युक्त्वाविप्रैर्जायतांसर्वमच्छिद्रमित्युक्तेनेनपितृयज्ञेनपितृरूपीजनार्दनवासुदेवःप्रीयतामितितिलकु
शजलमुत्सृजेदित्याचारः ॥ केचिद्ब्रह्मार्पणमित्यादिसंकल्पोत्सर्गेसव्यमेकोविष्णुरित्यादावपसव्यंकुर्वंतितत्रब्रह्मार्पणमित्येकोविष्णुरित्यनयोःसं
कल्पयोर्विभागेसव्यापसव्यविभागेचप्रत्यक्षवचनानुपलंभाद्यथाचारंकार्यं ॥ अकृतेसंकल्पेन्नंविप्रानस्पृशेयुः ॥ ईशानविष्णु॰ गयायै॰गदा
धराय॰पुंडरीकाक्षा॰ इतिनत्वापितृपूर्वंविप्रकरेषुजलेदत्तेविप्रास्तेनान्नंप्रोक्ष्यत्रिर्गायत्र्याभिमंत्रयेयुः ॥ कर्तासव्येनपितृपूर्वमापोशनार्थमुदकं॰
दत्वासव्याहृतिकांगायत्रींत्रिःसकृद्वोक्त्वामधुवाताइतितृचंसकृदुक्त्वामधुमधुमध्वितित्रिरुक्त्वोंतत्सद्यथासुखंजुषध्वमितिवदेत् ॥ विप्रा

उ॰प॰
३
२८

श्चबलिदानवर्ज्यंनित्यवदापोशनंकृत्वाकर्त्ताश्च द्वायांप्राणेनिविष्टोमृतंजुहोमिशिवोमाविशाप्रदाहायप्राणायस्वाहेत्यादिपंचमंत्रेषूच्यमानेषुपंच
प्राणाहुतीःकृत्वाब्रह्मणिम आत्मामृतत्वायेत्युच्यमानेषष्ठींकुर्युः॥ततोमौनिनोमुखशब्दंचापल्यंवर्जयंतःसशेषंभुंजीरन्॥दधिक्षीरघृतंपायसा
नितुनिःशेषं॥आपोशनकरेविप्रेसंकल्पाच्छिद्रभाषणात्॥निराशाःपितरोयांति॥अपोशानंदक्षिणभागेकार्यंनतुवामभागेपुनरापूर्यापोशानंकरा
पानसमं॥आपोशनमकृत्वान्नंमर्दयन्नैवकर्हिचित्॥विप्रैर्बलिदानंनकार्यं॥केचिदाज्येनकुर्वंतितन्न॥पायसाज्यमाषान्नैर्बलिदाननिषेधात्॥विप्रा
श्चवामकरेणान्नंनस्पृशेयुर्नपदाभाजनंस्पृशेयुः॥संपादितमेववस्तुकरादिनायाचेयुर्नासंपादितं॥अन्नगुणदोषान्नकीर्तयेयुः॥कर्त्ताचानिषि
द्धान्नंभोक्तुः॥पितुश्चात्मनश्चप्रियंप्रयच्छंस्तत्तदन्नमाधुर्यादिगुणकीर्तनेनप्ररोचयन्ददामीत्यवदन्याचितंयच्छन्भुंजानानपश्यन्हविर्गुणानप्र
कन्दैन्याश्रुपातक्रोधादिक मकुर्वन्जलंपाययच्छनैर्भोजयेत्॥उच्छिष्टाःपितरोयांतिपृच्छतोलवणादिकं॥अथसव्येनैवसव्याहृतींगायत्रींत्रिरु
क्त्वापौरुषंकृणुष्वपाजोरक्षोहणमित्याद्याराक्षोघ्नीःपितृलिंगकानींद्रेशासोमसूक्तंपावमानीसूक्तान्यप्रतिरथसंज्ञमाशुःशिशानसूक्तं॥विष्णुब्र
ह्मरुद्रार्कस्तोत्रादिकंभोक्तॄन्विप्रान्श्रावयेत्॥असंभवेगायत्रीजपंकुर्यात्॥वीणावंशध्वनिंचापिविप्रेभ्यःसन्निवेदयेत्॥मंडलब्राह्मणंपाठ्यं
नाचिकेतत्रयंतथा॥त्रिमधुत्रिसुपर्णंचपावमानयजूंषिच॥आशुःशिशानसूक्तंचअग्नयेकव्यवाहनं॥प्रौढपादोबहिःकक्षोबहिर्जानुकरोपिवा

अंगुष्ठेनविनाश्नातिमुखशब्देनवापुनः॥ पीतावशिष्टंतोयानिपुनरुद्धृत्यवापिबेत्॥ खादितार्धंपुनःखादेन्मोदकादिफलादिकं॥ मुखेनवाधमेदन्नंनिष्ठीवेद्भाजनेपिच॥ इत्थमन्नंद्विजःश्राद्धेहत्वागच्छत्यधोगतिं॥ श्राद्धपंक्तौतुभुंजानोब्राह्मणोब्राह्मणंस्पृशेत्॥ तदन्नमत्यजन्भुक्त्वागायत्र्याष्टशतंजपेत्॥ पात्रेविप्रांतरोच्छिष्टसंसर्गेतन्निरस्यहस्तंप्रक्षाल्यभुक्त्वास्नात्वाद्विशतंजपेत् ॥ उच्छिष्टभोजनेसहस्रंजपेत्॥ भुंजानेषुतुविप्रेषुप्रमादात्स्रवतेगुदं॥ पादकृच्छ्रंततःकृत्वाअन्यंविप्रंनियोजयेत्॥ अथविप्रवमने॥ तत्रपित्रादिविप्रवमनेलौकिकाग्निस्थापनचरुनिर्वापाज्यभागांतेनामगोत्रपूर्वकमग्नौपितॄनावाह्यवैश्वदेविकवमनेदेवानावाह्यसंपूज्यान्नत्यागंकृत्वाप्राणायस्वाहेत्यादिमंत्रैर्द्वात्रिंशदाहुतीर्जुहुयात्पुनःश्राद्धंकुर्यादितिपक्षद्वयं॥ पक्षद्वयेपींद्रायसोमेतिसूक्तजपोनित्यः॥ अनयोःपक्षयोर्व्यवस्थोच्यते॥ वैश्वदेविकविप्रवमनेहोमएवनपुनःश्राद्धं॥ पित्र्यविप्रेष्वपिपिंडदानोत्तरंवांतौहोमएवनपुनःश्राद्धं॥ पिंडदानात्प्राक्पित्र्यविप्रवांतौतद्दिनेउपवासंकृत्वापरेद्युःपुनःश्राद्धंकार्यं॥ इदंसपिंडीकरणमहैकोद्दिष्टमासिकाब्दिकश्राद्धेष्वेव॥ दर्शादौतुवमनेतद्दिनेएवामेनश्राद्धंकार्यं॥ एवमष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेष्वपि॥ तत्रामश्राद्धेसाग्नेर्वह्वस्यत्यतिषंगादियथोक्तप्रयोगासंभवात्सांकल्पिकविधिनादर्शान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धान्यामेनकार्याणि तत्तल्लोपप्रायश्चित्तंवानिबंधोक्तंकर्तव्यमितिभाति॥ वृद्धिश्राद्धेपिंडरहितसंक्रांत्यादिश्राद्धेनित्यश्राद्धेचवमनेआवृत्तिरेव॥ तीर्थश्राद्धेदर्शवदामेनैव॥ महालयश्राद्धेपार्वणस्था

नीयविप्रवमनेपुनरावृत्तिः॥ एकोद्दिष्टस्थानीयविप्रवमनेहोमएवेतिभाति॥ वैश्वदेविकविप्रवमनेसर्वश्राद्धेषुहोमएवेत्युक्तमेव॥ होमपक्षेआह
न्तिपक्षेचसर्वत्रसूक्तजपोनित्यइत्यप्युक्तं॥ भोजनांतेप्राचीनावीतीतृप्ताःस्थेतिविप्रान्पृष्ट्वातृप्ताःस्मइतिप्रत्युक्तोगायत्रींमधुवाताइतितृचमक्षन्नमी
तिचश्रावयित्वाथवाक्षन्नमीत्येतदंतेतृप्तिप्रश्नंकृत्वाश्राद्धंसपन्नमितिपृष्ट्वासुसपन्नमित्युक्तःपरिवेषणकालेनुद्धरणेधुनापिंडार्थंसर्वान्ना
दुद्धृत्यविकिरार्थंचोद्धृत्यान्नशेषैस्त्वकिंकार्यमितिपृच्छेतसद्विजान्॥ तेइष्टैःसहभोक्तव्यमितिप्रत्युक्तिपूर्वकंप्रदद्युःसकलंतस्मैसोसौकुर्युर्वायथारुचि
॥ कात्यायैस्तुतृप्तान्ज्ञात्वावक्ष्यमाणप्रकारेणविकिरंदैवेपित्र्येचदत्वाविप्रेभ्यःपितृपूर्वकंसकृदपोदत्वागायत्रींमधुमतीश्चश्रावयित्वातृप्तिप्रश्नःसंप
त्तिप्रश्नश्चकार्यः॥ एवंशाखांतरेप्युत्तरापोशनात्पूर्वमेवविकिरदानं॥ बह्वृचानांतुपिंडांतेएवविकिरः॥ हिरण्यकेशीयैराचांतेउक्तः॥ ततउच्छिष्टभा
ग्भ्योन्नंदीयतामित्युक्ताविप्राः॥ पात्रस्थंभुक्तशेषंदैविकंदक्षिणेपैतृकंवामेबहिःकृत्यपितृपूर्वंदत्तमुत्तरापोशनममृतापिधानमसीतिकुर्युः॥ पिंड
दानंत्वाचांतेष्वनाचांतेषुवाविप्रेषुकार्यं॥ विप्राश्चमुखप्रक्षालनपूर्वकंहस्तप्रक्षालनादिशरावादौकुर्युर्नकांस्यताम्रपात्रयोःशुद्धोदकेनाचम्यक
यानइतितृचंजपेयुः॥ अथपिंडदानं॥ ॥ तत्रार्चनोत्तरमग्नौकरणोत्तरंभोजनोत्तरंविकिरोत्तरंस्वधावाचनोत्तरंविप्रविसर्जनोत्तरमिति
षट्पक्षाःस्मृत्युक्ताः॥ तेषांशाखाभेदेनव्यवस्थेतिसिंधुः॥ तत्राश्वलायनानांसूक्तवत्स्वनाचांतेष्वाचांतेषुवाविप्रेषुपिंडदानंततोविकिरः॥ आप-

स्तंबहिरण्यकेशीयादीनांविप्रविसर्जनांतेपिंडदानं॥कातीयानांविकिरोत्तरमाचांतेष्वनाचांतेषुवा॥तत्राग्निहोमेग्निसमीपेपाणिहोमेविप्रसमीपे
बह्वृचानांपिंडदानं ॥अन्येषांप्रायोविप्रसमीपएव॥तत्रद्विजोच्छिष्टादुत्तरतोव्याममात्रेरत्निमात्रेवापिंडदानंसंकल्प्य बह्वृचानामेककरेणान्ये
षांकराभ्यांधृतेनस्फ्येनखादिरकाष्ठेनदर्भमूलेनवापहताअसुराइतिमंत्रंप्रतिलेखंपठन्नाग्नेय्यग्रंप्रत्यगपवर्गंपार्वणसंख्ययारेखामेकांद्वित्र्यादि
कांवोल्लिख्यप्रत्येकमभ्युक्षेत्॥पिंडसंकल्परेखाकरणेचसव्यापसव्ययोर्विकल्पः॥अत्रकातीयैर्येरूपाणीतिमंत्रेणाग्नौकरणाग्नेरुल्मुकंरेखादक्षि
णतोनिधेयं॥रेखासुसकृदाच्छिन्नंबर्हिर्दक्षिणाग्रमास्तीर्यशुंधंतांपितरःशुंधंतांपितामहाइत्यादिमंत्रैस्तिलोदकंबर्हिष्यासिंचेत्॥अत्रकातीया-
नांपितरमुकनामगोत्रावनेनिक्ष्वेत्यादिमंत्राः॥अन्येषांमार्जयंतांपितरःसोम्यासइत्यादयोमंत्राः॥अग्नौकरणशेषयुतसर्वान्नेनमधुसर्पिस्ति
लमिश्रेणपिंडान्पल्याकारयित्वारेखायांपराचीनपाणिनापितृतीर्थेनपित्रादिभ्यःपिंडान्दद्यात्॥एतत्तेऽस्मत्पितरसौयथानामगोत्ररूपायेचत्वा
मत्रानुपित्रेऽमुकनामगोत्ररूपायायंपिंडस्वधानमस्तेभ्यश्चगयायांश्रीरुद्रपदेदत्तमस्त्वित्यादिमंत्रैरूहेन॥अत्रकेषांचित्पिंडपात्रावनेजनंपा
त्रन्युब्जीकरणंच॥केचित्पिंडेषुमाषान्वर्जयंति॥ततोलेपभाकृत्तृप्तयेहस्तलेपंपिंडदर्भमूलेषुनिमृज्यात्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषा
यध्वमितिपिंडान्सकृदनुमंत्र्यसव्यपार्श्वेनोदङावृत्ययथाशक्तिप्राणान्नियम्यपर्यावृत्यामीमदंतपितरइतितथैवानुमंत्र्यसव्येनपिंडशेषंप्रमा·

घ्रायाचम्यान्यपवित्रेधृत्वापसव्येनशुंधंतामित्यादियथासूत्रंजलनिनयनंपूर्ववत्कुर्यात् ॥ अत्रभुक्तशेषान्नाभावेद्रव्यांतरेणपिंडदानंका
र्यम् ॥ कपित्थबिल्वकुक्कुटांडामलकबदराणांमध्येशक्तितोन्यतमप्रमाणाःपिंडाःकेचित्सार्वणपिंडत्रयेयथोत्तरंप्रमाणाधिक्यमाहुः ॥ तथा
हस्तलेपाभावेपिदर्भेषुहस्तंनिमृज्यादेवेतिमेधातिथिः ॥ एकोद्दिष्टश्राद्धेषुदर्भलेपोनेतिसुमंतुः ॥ अत्रनीवींविस्रंसनाभ्यंजनादिकेचित्
पिंडपूजनांतउपस्थानात्प्राक्नीवींविस्रंसइतिसागरे अथास्मत्पितरमुकनामगोत्ररूपाभ्यंक्ष्वेति यथालिंगंमंत्रावृत्त्यापिंडेषुतैलंघृतं
वाभ्यंजनंदर्भैर्दत्वातथैवांक्ष्वेतिकज्जलंदद्यात् ॥ आपस्तंबानामादावंजनंततोभ्यंजनं ॥ एतद्वःपितरोवासइतिमंत्रमप्रतिपिंडंपठन्वासोवा
दशांवात्रिगुणसूत्रंवाप्रतिपिंडंदद्यादितिहेमाद्रिः ॥ सकृन्मंत्रंपठन्सकृदेवदद्यादित्यन्ये ॥ कातीयैस्तुमंत्रेणप्रतिपिंडंनामगोत्राद्युच्चार्यत्रिगु
णंसूत्रंदेयं ॥ ततःकशिपूपबर्हणोनिवेद्यास्मत्पितृभ्यइतिचतुर्थ्याक्षतगंधपुष्पधूपदीपसर्वप्रकारकनैवेद्यतांबूलदक्षिणादिभिःपिंडपू-
जांसव्येनापसव्येनवाकुर्यात् ॥ यत्किंचित्पच्यतेभक्ष्यंभोज्यमन्नमगर्हितं ॥ अनिवेद्यनभोक्तव्यंपिंडमूलेकथंचन ॥ ततोनमोवःपितरइषेइ
त्यादिमंत्रैःपिंडानुपस्थायोत्तानहस्तेनपरेतनइतिमंत्रेणसकृदुक्तेनयुगपत्प्रवाहयेत् ॥ ततोदक्षिणाग्निहोमपक्षेऽग्नेतमद्याश्वमित्यग्नि
समीपमागत्ययदंतरिक्षमितिमंत्रेणगार्हपत्योपस्थानम् ॥ औपासनहोमपक्षेगार्हपत्यपदरहिततन्मंत्रेणोपस्थानं ॥ इदंबह्वृचानामेव ॥

पाणिहोमेतु तेषामपिनास्त्येव ॥ वीरंमेदत्तपितरइतिमंत्रेणमध्यममेकपिंडंपार्वणद्वयेमध्यमपिंडद्वयमन्वष्टक्यादौमध्यमपिंडत्रयमादाय-
पत्न्यैदद्यात् ॥ पत्नीदाधत्तपितरइतिमंत्रेणसकृत्पठितेनैवपिंडमेकमनेकंवाप्राशयेत् ॥ आपस्तंबस्त्वपांत्वौषधीनांरसंप्राशयामिभूतकृतंग
र्भंधत्स्वेतिमध्यमपिंडंपत्न्यैप्रयच्छति ॥ प्राशनमंत्रःसएव ॥ यथेहपुरुषोऽसदितिपाठमात्रंभिद्यते ॥ इत्थमेवकातीयानां ॥ इदंभार्यायाः
पिंडप्राशनंप्रजाकामत्वएव ॥ केचिन्नित्यमाहुः ॥ भार्यानेकत्वेपिंडंविभज्यप्रतिपत्निमंत्रेणप्राशयेत् ॥ पार्वणद्वयेपिंडद्वयंद्वाभ्यांदेयं ॥ प
त्नीबहुत्वेगुणतोवयसाचयोग्यायैपिंडोदेयः ॥ बह्वीनांयोग्यत्वेएकस्मिन्दर्शेएकस्याअन्यस्मिन्नपरस्याइति ॥ पत्नीरुग्णान्यदेशेस्था
गुर्विणीसूतिकापिवा ॥ तदातंजीर्णवृषभश्छागोवाभोक्तुमर्हति ॥ इतरोजलेनिक्षिपेत् ॥ पुत्रादिकामनाभावेक्षिपेदग्नौजलेपिवा ॥ पिं
डांस्तुगोजविप्रेभ्योवायसेभ्यःप्रदापयेत् ॥ तीर्थेश्राद्धेसदापिंडान्क्षिपेत्तीर्थेसमाहितः ॥ अथपिंडोपघाते ॥ श्वसृगालखरैःस्पृष्टःपिंडो
भिन्नःप्रमादतः ॥ मार्जारमूषकैःस्पृष्टश्चांडालपतितादिभिः ॥ प्राजापत्यंचरेत्स्नात्वापुनःपिंडान्यथाविधि ॥ पाकांतरेणतेनपाकेनवापिं
डदानमात्रंपुनःकार्यम् ॥ नसर्वश्राद्धावृत्तिरितिसर्वसंमतं ॥ काकस्पर्शेतुनदोषः ॥ अथपिंडनिषेधः ॥ विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकं
॥ संस्कारेषुतथान्येषुवृद्धिमात्रेचमासकं ॥ पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणं ॥ श्राद्धांगतर्पणंनित्यतर्पणंचतिलैर्नकार्यमित्यर्थः ॥ महा

येगयायांपित्रोःप्रत्यब्देयस्यकस्यापिमृतस्यसपिंडीषोडशमासिकांतेषुप्रेतकृत्येषुकृतमंगलेऽपिपिंडान्दद्यात् ॥केचिच्छ्राद्धादिवार्षिकेप्याहुः॥पिंडयज्ञे
चयज्ञेचसपिंड्यांदद्युरेवच॥तथाविकृतावन्वष्टकादौयत्रपुनःपिंडदानविधिर्यत्रवापूर्वेद्युःश्राद्धादौपिंडपितृयज्ञविकृतित्वंतत्रापिनपिंडदाननिषे
धइतिसिंधुः॥तेनाष्टकाश्राद्धेपिननिषेधइतिभाति॥अयंमंगलोत्तरंपिंडदानतिलतर्पणनिषेधस्त्रिपुरुषसपिंडानामितिभाति॥अथपिंडोद्धासनां
तेविकिरोदेयः॥उपवीतीदैविकद्विजसन्निधौसदर्भभुवि॥असोमपाश्चेतिमंत्रेणासजलयवमन्नंविकिरेत्॥प्राचीनावीतिपित्र्यद्विजसन्निधौसदर्भभु
वि ॥येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइत्यृचासतिलमन्नंविकीर्याग्निदग्धाश्चयेजीवायेप्यदग्धाःकुलेमम ॥भूमौदत्तेनतृप्यंतुतृप्तायांतुपरांगतिमि
तिकातीयसौत्रमंत्रेणसतिलजलेनाप्लावयेत्॥पिंडवद्विकिरोपिसर्वैर्वर्णिकान्नस्यैव॥केचिदसोमपाइतिदैवेविकिरंदत्वासंस्कृतप्रमीताये
तिपौराणमंत्रेणपित्रेदत्वायेअग्निदग्धाइत्यृचापृथगुच्छिष्टपिंडंकुशोपरिदद्यादित्याहुः॥हस्तौप्रक्षाल्यद्विराचम्यान्यपवित्रेधृत्वाहरिंस्मरेत्
॥विकिरंपृथगेवनिष्कास्यकाकेभ्यउत्सृजेदितिकाशिका॥देवद्विजहस्तेशिवापःसंत्वित्यादिभिरपोगंधपुष्पयवान्दत्वाभूमौतेषुत्यक्तेष्वन्येक्षता
आशीरर्थंदेयाः॥एवंपित्र्यहस्तेष्वपसव्येनापोगंधपुष्पतिलदानादिकृत्वासव्येनामुकगोत्रशर्माहमभिवादयामि अस्मद्गोत्रंवर्धतामित्यादि ॥
केचिदत्रपित्र्यहस्तेगंधतिलादिदानंसव्येनाहुः॥कातीयास्तुहस्तेक्षतदानांतेक्षय्योदकंदत्वा॥अघोराःपितरःसंत्वित्युक्त्वाभिवादनंदातारोनो

ध॰ सिं॰
३२

भिवर्धंतामित्यादिकमाहुः॥ एवमाशिषोगृहीत्वाक्षतान्मूर्धनिधृत्वास्वयंशिष्यादिभिर्वाभोजनपात्राणिचालयित्वाचामेत् ॥ अनुपनीतोनारी
चासजातिश्चनचालयेत्॥ सव्येनदैवेपित्र्येचस्वस्तिवाचनं॥ देवेभ्यः स्वस्तीतिब्रूतपितृभ्योमुकनामगोत्रादिभ्यः स्वस्तीतिब्रूतेति ॥ ततःसव्या
पसव्याभ्यांतत्तदुच्चारपूर्वकमक्षय्योदकदानं॥ ततोन्युब्जपात्रमुत्तानंकृत्वाततःपरंसर्वमुपवीत्येवकुर्यात् ॥ द्विजेभ्यःसकर्पूरतांबूलादिदत्वापि
तृपूर्वकंनामगोत्राद्युच्चार्यदक्षिणांदद्यात् ॥ अमुकशर्माहममुकनामगोत्रपित्रादिस्थानोपविष्टायविप्रायरजतदक्षिणांप्रतिपादयामीत्यादि ॥ दै
वेस्कवर्णं ॥ अशक्तावुभयत्रयज्ञोपवीतंदक्षिणा ॥ दक्षिणाःपांत्वित्युक्त्वास्वधांवाचयिष्यइतिपृष्ट्वा ॥ वाच्यतामित्युक्तेपितृपितामहेत्याद्युच्चा
र्यस्वधोच्यतामित्युक्त्वास्तुस्वधेतितैरुक्तेपिंडसमीपेजलंनिषिच्यस्वधासंपद्यंतामितिसंपत्तिंवाचयेत् ॥ कातीयसूत्रेदातारोनोभिवर्धंतामिति
आशिषोर्थनंस्वधावाचनंन्युब्जपात्रोत्तानीकरणंदक्षिणादानंचेतिक्रमः ॥ ततोदेवादिप्रीतिंवाचयित्वापिंडस्थानेक्षतादिक्षिप्त्वासव्येनैववाजे
वाजेइतिमंत्रेणोत्तिष्ठंतुपितरोविश्वेदेवैःसहेतियुगपद्दर्भेणपितृपूर्वविप्रान्स्पृशन्विसृजेत् ॥ आमावाजस्येतिप्रदक्षिणीकृत्य ॥ ततोदाता
रोनोभिवर्धंतामित्यादिवरयाचनं॥ येषांविसर्जनांतेपिंडदानंतेषामाचांतेषुसौमनस्यदक्षिणादिकाक्षय्यस्वधावाचनांतेदातारोवोभिवर्द्धंता
मित्यादिततःपिंडदानादीतिक्रमः॥ हिरण्यकेशीयानांपिंडदानादिप्रयोगोविस्तृतत्वान्नोक्तः॥ विप्रैर्वरेदत्तेस्वादुषंसदः॰ ब्राह्मणासःपितरः॰

उ॰ प॰
३

३२

इतिमंत्रौपठेत् ॥ विप्राइहैवस्तंमायुःप्रजामितिवदेयुः ॥ आशीर्भिर्नंदितोविप्रान्यादाभ्यंगादिनासंतोष्यनत्वाद्यमेसफलंजन्म० मंत्रहीनं० य
स्यस्मृत्येत्यादिविष्णुस्मरणपूर्वककर्मार्पयित्वाविप्रान्क्षमापयेत् ॥ अशेषपदान्यनुव्रज्यदक्षिणीकृत्यन्चाग्रतः ॥ दीपहस्तेननिर्वाप्यपवित्रत्या
गपूर्वकं ॥ पादशुद्धिंद्विराचामेदुच्छिष्टोद्वासनंततः ॥ बह्वृचोवैश्वदेवंतुयथाविधिचरेत्ततः ॥ ततस्तद्दैश्वदेवांतेसभृत्यसुतबांधवः ॥ भुंजी
तातिथिसंयुक्तःसर्वपितृनिषेवितं ॥ श्राद्धशेषान्नंशिष्यायज्ञातिभ्यश्चदेयं ॥ नशूद्राय ॥ द्विजभुक्तावशिष्टंतुशुचिभूमौनिखानयेत् ॥
अत्रपर्वादौनिषिद्धंमाषाद्यपिभोक्तव्यंवैधत्वेननिषेधाप्रवृत्तेरितिकेचित् ॥ अनिषिद्धभोजनेनापिश्राद्धशेषभोजनविधिसिद्धिरित्यन्ये ॥ श्रा
द्धशेषभोजनाकरणेदोषः ॥ श्राद्धदिनेउपवासनिषेधाच्छ्राद्धशेषाभावेपाकांतरेणभोजन ॥ एकादश्यादावपघ्राणंयत्रतूपवासोनावश्यक
स्तत्रैकभक्तं ॥ श्राद्धशेषंदिवैवभोक्तव्यंनरात्रौतेननक्तव्रतेघ्राणमेव ॥ श्राद्धावशिष्टभोक्तारस्तेवैनिरयगामिनः ॥ सगोत्राणांसकुल्या-
नांज्ञातीनांचनदोषभाक् ॥ ब्रह्मचारियतिविधवानांनित्यंनिषिद्धं ॥ ज्ञातिगोत्रसंबंधिभिन्नगृहेश्राद्धशेषभोजनेप्राजापत्यंप्रायश्चित्तं ॥ य-
तीनांचपनंलक्षप्रणवजपश्च ॥ गुरोर्योगिनोवाश्राद्धशेषंगृहिणोनदोषाय ॥ नशूद्रंभोजयेत्तस्मिन्गृहेयत्नेनतद्दिने ॥ श्राद्धशेषंनशूद्रेभ्यः
प्रदद्यादखिलेष्वपि ॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेपार्वणश्राद्धप्रक्रिया ॥ ॥ अथ

श्राद्धदिनेवैश्वदेवनिर्णयः॥ ॥ तत्रतावच्छ्रौताग्निमतांबह्वृचानांश्राद्धात्पूर्वंपृथक्पाकेनवैश्वदेवः॥ स्मार्त्ताग्निमतांनिरग्निकानांत्वब-
ह्वृचानांश्राद्धांतएवश्राद्धशेषेणपृथक्पाकेनवा॥ कातीयानांतुस्मार्तश्रौताग्निमतांश्राद्धीयपाकेनपूर्वमेव॥ निरग्निकानामंतेश्राद्धशेषेण
पृथक्पाकेनवा॥ तैत्तिरीयाणांतुसाग्निकानांसर्वत्रादौवैश्वदेवः॥ पंचमहायज्ञास्त्वंते॥ अन्येषामादावंतेवेतिविकल्पः॥ तैत्तिरीयाणामेववैश्व
देवात्पंचयज्ञाभिन्नाः॥ सर्वशाखिनांवृद्धिश्राद्धेपाकेनक्रियमाणेपूर्वमेववैश्वदेवः॥ बह्वृचानामंतेवापूर्वंवा॥ आमादिनावृद्धिश्राद्धेसर्वेषांपू
र्वमंतेवेतिभाति॥ नित्यश्राद्धेपूर्वमेव एकादशाहाद्येकोद्दिष्टेषुसाग्निरनग्निश्चसर्वोपिश्राद्धशेषंद्विजाधीनंकृत्वापाकांतरेणैववैश्वदेवादिकुर्या
त्॥ ॥अथनित्यश्राद्धं॥ ॥ वार्षिकादिश्राद्धदिनेश्राद्धात्पश्चात्तेनैवपाकेनपाकांतरेणवानित्यश्राद्धंकार्यम्॥ नित्यश्राद्धीयसर्वदेवता-
नांप्रथमश्राद्धेप्रवेशोप्रसंगसिद्धिरेव॥ तथाचदर्शादिषुमहालयान्वष्टकादिषुनित्यश्राद्धलोपएव॥ एतच्चदेवहीनंदर्शवत्षड्दैवतंद्वावेकं
वाविप्रंनिमंत्र्यदेशकालान्ननियमहीनं॥ पुनर्भोजनब्रह्मचर्यादिकर्तृभोक्तृनियमरहितंयादृशतादृशेनैवान्निषिद्धान्नेनदिवैवरात्रौप्रहरपर्यं
तंवाकार्यं॥ स्वस्याशक्तौपुत्रादिना॥ सूतकेदर्शादिवल्लोपः॥ वृद्ध्युत्तरंमंडपोत्थानावधिसपिंडैर्नकार्यं॥ नित्यवैश्वदेवांतर्गतपितृयज्ञोत्तरंम
नुष्ययज्ञात्प्रागेवभाति॥ तत्रदर्शवत्षट्पितॄन्देवहीनात्रुच्चार्यनित्यश्राद्धंकरिष्येइतिशिष्यादिश्चेद्यजमानस्यपितृपितामहेत्याद्युच्चार्यसं

कल्पयेत्॥ पितॄणामिदमासनमित्यासनंनित्यश्राद्धेक्षणःक्रियतामितिक्षणः॥ पूर्वोच्चारिताःपितरःअयंवोगंधइत्येवंगंधादिभिर्विप्रमभ्यर्च्य
वर्तुलेचतुरस्रेवामंडलेपात्रेन्नंपरिविष्यपृथ्वीतेपात्रमित्यादिब्रह्मार्पणांतंदर्शवत्॥भोजनांतेदक्षिणांदत्वानत्वादत्वानमस्कारेणविसर्जयेत्॥
विप्रस्यान्नादेर्वाऽभावेयथाशक्त्यन्नमुद्धृत्यषोढाविभज्यास्मत्पितृपितामहेत्यादिचतुर्थ्यंतंषट्देवताउच्चार्येदमन्नंस्वधानममेतित्यजेत्
तदन्नंविप्रायगोभ्योवादेयंजलादौवात्याज्यंअन्नत्यागस्यापिलोपेआर्चन्नत्रमरुतइतिऋचोदशवारंजपः॥ ॥इतिनित्यश्राद्धवि-
धिः॥ ॥अथश्राद्धानुकल्पाः॥ ॥अनेकविप्रालाभेदेवस्थानेशालग्रामादिकंस्थापयित्वैकविप्रेपित्रादिकत्रयंमातामहादिसहित
देवताषट्कंचावाह्यसर्वंश्राद्धंकार्यमित्युक्तं॥सर्वथाविप्रालाभेदर्भबटुश्राद्धमित्याद्यप्युक्तं॥ ॥अथामश्राद्धं॥ ॥तत्रकेनचित्संक
टेनपाकासंभवेजातकर्मणिचग्रहणनिमित्तकश्राद्धेचामश्राद्धंकार्यं॥सपिंडीश्राद्धंमासिकंप्रतिवार्षिकंमहालयाष्टकान्वष्टकादिश्राद्धंचामे
ननकार्यं॥शूद्रस्यतुदशाहपिंडादिश्राद्धमात्रमामेनेनकदापिपाकेनतत्रपितॄनुद्दिश्यामुकश्राद्धंसदैवंसपिंडमामेनहविषाकरिष्येइतिसं
कल्पः॥अन्यःप्रयोगःपूर्वोक्तएव॥पाकप्रोक्षणस्थानेआमप्रोक्षणंआवाहनेउशंतस्त्वेतिमंत्रेहविषेअत्तवेइत्यत्रहविषेस्वीकर्तवेइत्यूहः॥
भस्ममर्यादांतंप्राग्वत्॥विप्रहस्तेषुतंडुलैरग्नौकरणं॥अन्नाच्चतुर्गुणंद्विगुणंसमंवाचत्तदामंपात्रेषुसंस्थाप्यपाणिहोमशेषंपिंडार्थंसंस्था

प्यपात्रेषुदत्वापृथ्वीतेपात्रमित्यादि॰ इदमामंहव्यंकव्यमित्यादीदमाममममृतरूपंस्वाहेत्यादियथाधर्ममध्वित्यंतंप्राकृतं॥ यथासुखंजुष
ध्वमित्यस्यापोशनप्राणाहुतितृप्तिप्रश्नानांलोपः॥ संपन्नवाचनांतेन्नशेषप्रश्नलोपः॥ सर्वमतेतंडुलैःसक्तुभिर्वापिंडदानं॥ केचित्गृह
सिद्धान्नेनपायसेनवापिंडाना ह्युः॥ एवंविप्रसमीपेपिंडदानांतेनमोवःपितरइषेइत्यत्रोपस्थानमंत्रइषेस्थानेआमद्रव्यायेत्यूहः॥ पिंडो
द्वासनांतेपिंडजातीयद्रव्येणविकिरदानं॥ आमश्राद्धेस्वस्तीतिब्रूतेतिवर्ज्यं॥ वाजेवाजेइतिमंत्रेत्स्वातायातेतिस्थानेतपर्स्यथयातेत्यूहः॥ ततः
प्राग्वच्छेषंसमापयेत्॥ आमश्राद्धंद्विजैःपूर्वाण्हेकार्यं॥ शूद्रैरपराण्हएव॥ आमान्नाभावेहिरण्यश्राद्धमप्येवमेव॥ संकल्पादौसर्वत्रहिरण्य
पदमामपदस्थानेयोज्यं॥ आमवद्धेमप्रोक्षणं॥ अन्नवइत्यादिमंत्रत्रयोहःप्राग्वदेव॥ तंडुलादिभिर्हस्तेग्नौकरणंहिरण्यमन्नादष्टगुणंच
तुर्गुणंद्विगुणंसमंवादेयं॥ हिरण्यश्राद्धेपिदक्षिणास्त्येव॥ श्राद्धीयमामंहेमवाद्विजदत्तंयथेष्टंविनियोज्यं। शूद्रदत्तंतुभोजनादन्यत्रविनियोज्यं
श्राद्धीयामेनपंचयज्ञाःश्राद्धंचनकार्यं॥ हेमश्राद्धेआमश्राद्धेचपिंडदानविकल्पात्सांकल्पविधिनाप्येतद्द्वयं॥ सांकल्पिकेत्वसमंत्रकावाहनार्घ्याग्नौक
रणपिंडदानविकिराक्षय्यस्वधावाचनप्रश्ना इत्येतत्सप्तकंवर्ज्यं॥ तत्रामुकश्राद्धमामेनहविषाहिरण्येनवासांकल्पविधिनाकरिष्य इतिसंकल्पः॥
शूद्रगृहेन्यदीयमपिक्षीराद्यपिनभक्ष्यं॥ किमुततदीयमामादित्तंद्गृहेपक्वान्नंनभोक्ष्यमिति॥ तस्माच्छूद्राल्लब्धंद्विजगृहेपक्वाभक्ष्यं॥ इत्या

मश्राद्धेहेमश्राद्धविधिः॥ अथपक्वान्नद्रव्यसांकल्पिकविधिः॥ तत्रयेषुसंक्रांतियुगमन्वादिषुवृद्ध्युत्तरकालिकदर्शा दिषुवापिंडदानंनिषिद्धं
तत्रसर्वत्रसांकल्पिकविधिः॥ यश्चपिंडदानादिबहुविस्तृतंश्राद्धमनुष्ठातुमशक्तः सोपिसांकल्पिकंकुर्यात्॥तद्यथा॥अमुकंश्राद्धंसांकल्पि
कविधिनान्नेनहविषाकरिष्ये इतिसंकल्प्य॥तृतीयक्षणदानांतंपूर्ववत्कृत्वार्घ्यदानंसमंत्रकावाहनंचवर्जयेत्॥देवानावाहयामीतिपितृना
वाहयामीतिवावाह्यगंधादिपूजनादिभस्ममर्यादांतेग्नौकरणंवर्जयित्वापरिवेषणादिसंपन्नवचनांतेउत्तरापोशनंविकिरपिंडदानवर्ज्यमक्षय्य
वचनांतंकृत्वास्वधांवाचयिष्येस्वधोच्यतामितिवाच्यरहितंसर्वंपूर्ववत्समापयेत्॥ इतिसांकल्पिकप्रयोगः॥ अथान्येप्यनुकल्पाः॥ तत्रद्विजा
द्यभावेदर्भबटुविधानेनपिंडदानमात्रमुक्तंअथवाद्रव्यविप्रयोरभावेपक्वान्नस्यपैतृकसूक्तेनहोमःकार्यः॥यद्वाश्राद्धदिनेप्राप्तेभवेन्निरशनःसु
मान्॥किंचिद्दद्यादशक्तोवाउदकुंभादिकंद्विजे॥तृणानिवागवेदद्यात्पिंडान्वाप्यथनिर्वपेत्॥तिलदर्भैःपितृन्वापितर्पयेत्स्नानपूर्वकं॥अथवात्
णभारंदहेद्वान्यंवातिलान्स्व.त्पांदक्षिणांवाद्विजायदद्यात्॥अथवासंकल्पादिसर्वश्राद्धप्रयोगंपठेत्॥सर्वाभावेवनंगत्वोर्ध्वबाहुःस्वकक्षदर्श
यन्निदंपठेत्॥नमेस्तिवित्तंनधनंनचान्यच्छ्राद्धोपयोग्यंस्वपितृन्नतोस्मि॥तृप्यंतुभक्त्यापितरोमयैतौभुजौकृतौवर्त्मनिमारुतस्येतिप्रभासखं
डेन्येपिमंत्राउक्ताः इत्यनुकल्पाः॥अथश्राद्धभोजनेप्रायश्चित्तानि॥दर्शश्राद्धेषट्प्राणायामाः॥महालयादिश्राद्धेषुन्निवर्षोर्ध्वंप्रतिवार्षिकेचुचम

ट्प्राणायामाः॥गायत्र्यादशकृत्वोभिमंत्रितस्य जलस्यपानंवा॥एवमन्येष्वप्यनुक्तप्रायश्चित्तश्राद्धेषूक्तजलपानमेवत्रिद्विश्राद्धेप्राणायामत्रयं॥जा
तकर्मादिचूडांतसंस्कारांगवृद्धिश्राद्धेसांतपनकृच्छ्रंजातकर्मांगश्राद्धेचांद्रायणंवा॥अन्यसंस्कारांगश्राद्धेउपवासः॥सीमंतसंस्कारेतत्संस्कारांगश्रा
द्धेचचांद्रायणंआपदिदशाहांतर्नवसंज्ञकश्राद्धेषुएकादशाहेषुएकादशाहेचश्राद्धभोजनेप्राजापत्यकृच्छ्रं॥द्वादशाहिकसपिंडीश्राद्धेऊनमासेचपा
दोनकृच्छ्रः॥द्वितीयमासिकत्रैपक्षिकोनषाण्मासिकोनाब्दिकेषर्धकृच्छ्रः॥अन्यमासिकेषुप्रथमाब्दिकेवर्षांतसपिंडनश्राद्धेचपादकृच्छ्रः॥उपवासोवा
गुरवेद्रव्यंदातुंश्राद्धभोजनेसर्वत्रोक्तार्धं॥जपशीलेतदर्धंअनापद्यूनमासांतेषुचांद्रायणंप्राजापत्यंच॥द्विमासाद्युक्तचतुर्षुपादोनकृच्छ्रः॥त्रिमा
सादिषुपूर्वोक्तेष्वर्धकृच्छ्रः॥प्रथमाब्दिकेपादोनकृच्छ्रः॥द्वितीयतृतीयाब्दिकेएकोपवासः॥क्षत्रियश्राद्धेएतद्द्विगुणं॥वैश्यश्राद्धेत्रिगुणं॥शूद्र
श्राद्धेसर्वत्रचतुर्गुणं॥चांडालविषजलसर्पपश्वादिहतपतितक्लीबादिनवश्राद्धेचांद्रायणं॥एकादशाहांतंपराकश्चांद्रंच॥द्वादशाहा
दौपराकः॥द्विमासादिचतुर्षतिकृच्छ्रः॥अन्यमासिकेषुकृच्छ्रः॥आब्दिकेपादः॥अभ्यासेसर्वेसर्वत्रद्विगुणं॥आमहेमश्राद्धेसांकल्पिकेचतत्तदुक्त
प्रायश्चित्तार्धं॥यतिश्चब्रह्मचारीचपूर्वोक्तप्रायश्चित्तंकृत्वोपवासत्रयंप्राणायामशतंघृतप्राशनंचाधिकंचरेत्॥अनापदिद्विगुणंचरेत्॥द
र्शादौन्यत्रहिवदेव॥ब्रह्मचारिणश्चौलसंस्कारेभोजनेकृच्छ्रःसीमंतेचांद्रं॥अन्येषूपवासः॥एकादशाहश्राद्धभोजनेचांद्रंपुनःसंस्कारश्चेतिहेमा-

द्धिः ॥ अथक्षयाहश्राद्धे विशेषः ॥ तत्र यस्य पित्रादेर्मरणं यन्मासे यत्पक्षे यत्तिथौ तद्दिनं तस्य मृताहस्तत्र पित्रादित्रिदैवत्यं वार्षिकं श्राद्धं पुरूरवार्द्र
वदेवसहितं कार्यं ॥ नचात्र सपत्नीकत्वं पित्रादीनां ॥ नाप्यत्र मातामहादित्रयं ॥ अत्र तिथिद्वैधे निर्णयो रात्रावपि कार्यत्वं ग्रहणदिने तत्प्राप्तौ
निर्णयो मलमासादिनिर्णयो दर्शदिने तत्प्राप्तौ निर्णयः ॥ शुद्धिश्राद्धनिर्णयश्च श्राद्धकालनिर्णयप्रसंगेन पूर्वोक्तोनुसंधेयः ॥ पारणे मरणे चै
व तिथिस्तात्कालिकी मतेति वचनात् ॥ मरणकालिकतिथेरपराण्हादिव्याप्त्याब्दिकश्राद्धनिर्णयो ज्ञेयः ॥ पित्रोः प्रथमाद्याब्दिकश्राद्धं विभ
क्तैर्भ्रातृभिः पृथक्कार्यं ॥ अविभक्तत्वे ज्येष्ठेनैव ॥ मातृमृता हे मात्रादित्रिदैवत्यं श्राद्धं ॥ मातापित्रोर्मृताहैक्ये पूर्वं पितुः श्राद्धं कृत्वा स्नात्वा
मातुः श्राद्धं कार्यं ॥ एवमेकदिने पित्रोर्मरणेन मातुर्भर्त्रा सह दाहकरणेपि ज्ञेयं ॥ सहगमने त्वेकमेव पाकं कृत्वा पितृमातृपार्वणद्वययुतं श्रा-
द्धं ॥ षट्पिंडा अर्घ्याश्च विश्वेदेवास्तु भिन्नाः ॥ सहगमने सुवासिनीमरणे च विप्रपंक्तौ सुवासिनीमाधिकां भोजयेत् ॥ सुवासिन्यै कुंकुमादि
स्त्र्यलंकारान्दद्यात् ॥ सर्वत्र स्त्रीणां श्राद्धे वस्त्रयज्ञोपवीतगंधादिकमेव विप्रेभ्यो देयं न कुंकुमादि ॥ एवं सापत्नमातुर्मातामहस्तत्पत्न्योर्मातु
लस्य पितृव्य तत्पत्न्योर्भ्रातुः श्वश्रूश्वशुरयोर्गुरोः पितृष्वसृमातृष्वसृभार्यायाः भर्तुर्भगिन्यादेश्चैतेषामपुत्रत्वे पार्वणविधिनैव प्रतिवार्षिकं श्रा
द्धं कार्यं ॥ केचित्सपितृमातृमातामहमातामहीव्यतिरिक्तानां सर्वेषामेकोद्दिष्टविधानेनैवेत्याहुः ॥ अत्र देशाचारानुसारेण व्यवस्था ॥ पित्रादि

वार्षिकदिनेपितृव्यादिवार्षिकप्राप्तौस्वयंपित्रादिश्राद्धंकार्यंपितृव्यादिश्राद्धंतुपुत्रशिष्यादिद्वाराकार्यंदिनांतरेवास्वयंवाकार्यं॥सन्यासिनोप्य
ब्दिकादिपुत्रःकुर्यात्सपार्वणं॥प्रथमेवर्षेवर्षांतसपिंडनपक्षेमृताहात्पूर्वदिनेसपिंडनमब्दपूर्तिश्राद्धंचकृत्वापरेद्युर्वार्षिकंकार्यं॥ ॥अथक्ष
याहाज्ञानेनिर्णयः॥यस्यमृतस्यदेशांतरमरणादिनामासो ज्ञायतेतिथिर्नज्ञायतेतस्यतन्मासेदर्शेशुक्लैकादश्यांकृष्णैकादश्यांवाप्रति
वार्षिकश्राद्धं॥मृततिथिर्ज्ञातामासोनज्ञातस्तदामार्गशीर्षेमाघेवाभाद्रेवाऽषाढेवातत्तिथौवार्षिकं॥तिथिमासयोरज्ञानेप्रोषितेदेशांतरंप्र
स्थितस्तन्मासदिवसौग्राह्यौप्रस्थानदिनादेरज्ञानेमृतवार्ताश्रवणतिथिमासौ॥प्रस्थानवार्ताश्रवणयोर्मासज्ञानेतिथेरज्ञानेतन्मासेदर्शो
दौ॥प्रस्थानादिमासविस्मरणेतिथिस्मरणेमार्गशीर्षादिषूक्तचतुर्षुतत्तिथौवार्षिकं॥मरणतद्वृत्तप्रस्थानानांदिनमासयोरज्ञानेमा
घस्यमार्गशीर्षस्यवादर्शेश्राद्धंद्वादशादिवर्षप्रतीक्षोत्तरंप्रतिकृतिदाहेदाहदिनेवार्षिकादि॥ ॥अथश्राद्धविघ्नेनिर्णयः॥ ॥निमं
त्रणोत्तरंविप्रस्यसूतकेवाप्राप्तेआशौचंन॥निमंत्रणंचद्वितीयक्षणरूपंसमंत्रकंग्राह्यंनलौकिकमितिभाति॥कर्तुस्तुपाकपरिक्रियोत्त
रमाशौचाभावः॥पाकपरिक्रियाचसमंत्रकपाकप्रोक्षणमित्याहुः॥कर्तुर्गृहेभोजनारंभोत्तरंजनननेमरणेवाभोजनशेषंत्यक्त्वापरकीयज
लेनाचामेत्॥ममतुप्रतिभातिसर्वस्याप्याशौचापवादस्यानन्यगतिविषयत्वात्संकटाभावेपाकपरिक्रियोत्तरमपिकर्तुराशौचेनतदंतेश्रा

द्धं ॥ भोक्तुरुक्तभोजनारंभात्प्रागाशौचज्ञानेन्योनिमंत्रणीयः ॥ भोजनारंभोत्तरमाशौचे तु कर्त्रा तथैव श्राद्धं समापनीयं ॥ भोक्त्रा तु भोजनांतआ
शौचप्रकरणे वक्ष्यमाणं प्रायश्चित्तं कार्यं ॥ संकटे तु पूर्वोक्तमिति युक्तं चेत्पथ्यं ॥ अथ सिंधौ पाकोत्तरमाशौचाभाववचनस्य कर्तृमात्रपरत्वाद्भो
क्तुः प्रायश्चित्तमाशौचं चोक्तं तद्यथा ॥ ब्राह्मणस्याशौचे श्राद्धे सकृत्कामतो भोजने सांतपनकृच्छ्रं ॥ अभ्यासे मासं कृच्छ्रं चरेत् ॥ अज्ञानाद्द्वि
दीनां जाताशौचानामन्नभक्षणे एकाहं त्र्यहं पंचाहं सप्ताहं क्रमेणाभोजनमंते पंचगव्यप्राशनं च अभ्यासे द्विगुणं ॥ आशौचं तु ब्राह्मणादीना
माशौचे यः सकृदेवान्नमश्नाति तस्य तावदाशौचं यावत्तेषामाशौचं नदंते प्रायश्चित्तं कुर्यादिति विष्णूक्तं ज्ञेयं ॥ श्राद्धकालेन्यकाले चैतत्सम
मेवेति ज्ञेयं ॥ दातृभोक्तृभ्यामुभाभ्यामाशौचं न ज्ञातं चेन्न दोषः ॥ आशौचमध्ये श्राद्धदिनपात आशौचांते एकादशाहे कार्यं ॥ एकादशाहोम
लमासे चेन्मलेपि कार्यं ॥ तत्रातिक्रमे शुद्धमासे ॥ एतन्मासिके प्रतिवार्षिके च ज्ञेयं ॥ दर्शादीनां तु पंचमहायज्ञादिवल्लोप एव नाशौचांते कर्त-
व्यत्वं नापि प्रायश्चित्तं ॥ आशौचं विना दर्शादीनां लोपे त्पुपवासादिरूपं प्रायश्चित्तमेव न कालांतरेनुष्ठानं ॥ एकादशाहेऽसंभवे मावास्यायां
कृष्णाष्टम्यैकादश्योर्वार्षिकं ॥ मासिकं चोदकुंभं च यद्यदंतरितं भवेत् ॥ तत्तदुत्तरसातंत्र्यादनुष्ठेयं प्रचक्षते ॥ केचिदाब्दिकमप्यंतरितं दर्शादि
कालासंभवे ग्रिममासं तत्तिथौ कार्यमित्याहुः ॥ आशौचोत्तरं व्याध्यादिविघ्ने विस्मृतौ चैवमेव ॥ केचिद्व्याध्यादिविघ्नेपुत्रादिना तद्दिने एवा

न्नेनाब्दिकमाहुः॥ अथभार्यारजोदोषे॥ तत्रदर्शयुगादिमन्वाद्यष्टकान्वष्टकादिश्राद्धानिपाककर्त्रंतरसत्वेन्नेतद्दिने कार्याण्यन्यथामादिद्रव्येण॥
कालादर्शोदर्शश्राद्धंपंचमेहनीतिपक्षांतरमाह॥ सकृन्महालयस्तुदर्शेभार्यारजसिसुख्यकालातिक्रममभियातत्रैवकार्यः॥ एवमाश्विन
शुक्लपंचम्यंतकालेप्यूह्यम्॥ अष्टम्यादौसकृन्महालयोभार्यारजोदोषेनकार्यः॥ कालांतरसत्वादित्यादिमहालयप्रकरणोक्तमनुसंधेयम्
॥ प्रत्याब्दिकंमासिकंचरजोदोषेपितद्दिनएवकार्यमित्येकःपक्षः॥ पंचमेहनिकार्यमित्यपरः॥ पक्षद्वयेपिग्रंथसंमतिःशिष्टाचारसंमति
श्च॥ भार्यांतरसत्वेतद्दिनएवेतिसर्वसंमतम्॥ तद्दिनेकरणपक्षेश्राद्धकालेरजस्वलादर्शनादिकंवर्ज्यं तेनतादृशगृहासंभवेस्वसपिंडस्य
पा-ककर्तुरसंभवेचपंचमेहनीतिपक्षःश्रेयान्॥ अपुत्रास्त्रीरजोदोषेभर्तुराब्दिकादिकंपंचमेहनिकुर्यान्नत्वन्यद्वारातद्दिने॥ अथपति
मुद्दिश्याग्निप्रवेशे॥ तत्रसहगमनमेवविप्राणां॥ क्षत्रियादेस्तुसहगमनमनुगमनंच॥ एकचित्यारोहणंदंपत्योःसहैवमंत्रवद्दाहः
सहगमनम्॥ भर्तुःसमंत्रकदाहोत्तरंपृथक्चितावग्निप्रवेशोनुगमनम्॥ तत्रोभयत्रापितिथ्यैक्येएकदिनेएवतंत्रेणपाकादिकृत्वादर्शव
त्षट्पिंडषडर्घ्यविप्रभेदयुतंपितृपार्वणमातृपार्वणवशिष्टंश्राद्धंकार्यं॥ विश्वेदेवास्तुनभिन्नाभिन्नावा॥ तिथिभेदेपिश्राद्धदिनैक्येएवमेवति-
थिभेदाच्छ्राद्धदिनभेदेतुवार्षिकादिपृथगेवकार्यं॥ केचित्तुसहगमनेतिथिभेदेपिभर्तुःक्षयासहश्राद्धदिनेएवपत्न्याःश्राद्धंनतुदिनांतरइ

त्वाहुस्तदल्पकालव्यवधानेयोज्यं॥ नतुद्वित्र्यादितिथिव्यवधाने॥अथश्राद्धसंपातेनिर्णयः॥ ॥तत्रपित्रोर्मृताहैक्येपूर्वंपितुःश्राद्धंततःपाक
भेदेनमातुरित्युक्तं॥गृहदाहादिनासपिंडानांयुगपन्मरणेसंबंधसामीप्यक्रमेणश्राद्धानिपाकभेदेनपृथक्कुर्यात्॥पृथक्पाकेनभिन्न-
श्राद्धाशक्तौ॥तंत्रेणाऽर्पणंकृत्वाश्राद्धंकुर्यात्पृथक्पृथक्॥क्रमेणैकदिनेमरणेमरणक्रमेण॥तत्रैकदिनेएकस्त्रयाणांश्राद्धानिनकुर्यात्॥
वार्षिकश्राद्धत्रयप्राप्तौश्राद्धद्वयंस्वयंकुर्यात्॥तृतीयादिभ्रात्रादिनाकारयेद्दिनांतरेवाकुर्यात्॥श्राद्धंकृत्वातुतस्यैवपुनःश्राद्धंनतद्दिने॥नै
मित्तिकंतुकर्तव्यंनिमित्तोपस्थत्यनुक्रमात्॥तथाषण्णवतिश्राद्धेषुसमानदेवताकत्वेतंत्रेणश्राद्धानि॥अधिकदेवताकत्वेपृथक्श्राद्धानि
वार्षिकमासिकोदकुंभश्राद्धेषुनित्यश्राद्धंदर्शादिश्राद्धंचदेवतानांभेदात्पृथक्कार्यं॥महालयेतीर्थश्राद्धेदर्शादिषण्णवतिषुचनित्यश्राद्ध-
स्यप्रसंगसिद्धिः॥मासिकेनोदकुंभश्राद्धस्यप्रसंगसिद्धिः॥तत्रप्रसंगसिद्धिस्थलेदर्शादिकंप्रसंगिश्राद्धमेवसंकल्पपूर्वकंसांगमनुष्ठेयं॥
प्रसंगसिद्धंतुनित्यादिकंनसंकल्पादावुच्चार्यमितिलोपापरपर्यायएवप्रसंगसिद्धिपदेनोच्यते॥तत्रसिद्धौतुप्रकारद्वयंभाति॥दर्शव्यती
पातश्राद्धयोस्तंत्रानुष्ठानेषट्पुरुषानुद्दिश्यदर्शश्राद्धंव्यतिपातश्राद्धंचतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यदर्शपातश्राद्धयोर्देवार्थेक्षणःकरणीय
इतिदेवेनिमंत्र्यदर्शपातश्राद्धयोःपित्राद्यर्थेक्षणःकरणीयइतिवर्गद्वयार्थेविप्रद्वयादिकंनिमंत्र्यैकमेवश्राद्धंकार्यमित्येकःप्रकारः॥अथवा

पूर्ववत्संकल्पेदेवेतंत्रेणैकमेवविप्रंनिमंत्र्यषोडशमासिकतंत्रवत्॥ दर्शश्राद्धेक्षणःकरणीयइतिदर्शविप्रनिमंत्रणानंतरंव्यतीपातश्राद्धेक्षणइति
विप्रांतरंनिमंत्र्यविप्रचतुष्टयादियुतंपातश्राद्धेपिंडाभावात्॥ षड्दैवत्यंपिंडयुतंश्राद्धमेकेनैवपाकेनकार्यमित्यपरःप्रकारः॥ एवंत्रिचतुरादिश्राद्धानांतं
त्रेऊह्यंअत्रपक्षद्वयेविचार्ययुक्ततरपक्षःसद्भिरनुष्ठेयः पूर्वंमहालयस्ततोदर्शः॥ दर्शवार्षिकमहालययोःप्राप्तौपूर्ववार्षिकम्॥ ततोमहालयस्ततो
दर्शइतित्रयंपाकभेदेन॥ विस्तरोमहालयप्रकरणेमयूखेतुपिंडकेनदर्शश्राद्धेनापिंडकस्यव्यतीपातादिश्राद्धस्यैकदेवताकस्यप्रसंग
सिद्धिरेव॥ नतत्रसिद्धिस्तत्रोदाहरणंतुपातसंक्रांत्यादिरित्युक्तम्॥ यत्त्वन्वष्टक्येनपितृमातृवार्षिकमासिकयोःप्रसंगसिद्धिरित्युक्तं॥ तत्त-
न्महालयेनवार्षिकादिसिद्ध्यापत्याबहुग्रंथविरुद्धं॥ यत्रचदशवार्षिकश्राद्धादौदेवताभेदाच्छ्राद्धभेदस्तत्रनिमित्तानियतिश्चात्रपूर्वानुष्ठान
कारणमितिवाक्यात्॥ पूर्ववार्षिकंततोदर्शः॥ यत्सर्वान्प्रत्येकरूपेणैकदानंप्राप्नोतितदनियतनिमित्तकंवार्षिकंमासिकंवापूर्वंकार्यमितिवाक्या
र्थः॥ वार्षिकमासिकादीनांसंपातेपितृपूर्वकत्वंसंबंधिसामीप्यादिकंचानुपदमेवोक्तं॥ दर्शमहालययोःसंपातेपूर्वंमहालयस्ततोदर्शः दर्शवार्षिक
महालययोःप्राप्तौपूर्ववार्षिकंततोमहालयस्ततोदर्शइतित्रयंपाकभेदेनविस्तरोमहालयप्रकरणे॥ तथाकाम्यतंत्रेणनित्यस्यतंत्रंश्राद्धस्यसिध्य
ति॥ अथसंक्रांत्ययनद्वयविषुवद्वययुगादिमन्वादिभाद्रकृष्णत्रयोदशीश्रोत्रियागमनप्रयुक्तमघाभरणीमघायुतत्रयोदशीवैधृतिव्य-

तीपातोपरागपुत्रोत्पत्तिनिमित्तकालभ्ययोगनिमित्तकश्राद्धानि प्रोष्ठपदीभिन्नसर्वपौर्णमासीश्राद्धानि चैतानि श्राद्धानि पिंडरहितानि-
सांकल्पविधिना कार्याणि ॥ एतेषु दर्शवत्षट्पुरुषोद्देशः ॥ तेनैषामेककालसंपाते तंत्रेण सिद्धिः ॥ नित्यश्राद्धस्य प्रसंगसिद्धिः ॥ उपराग
श्राद्धस्य भिन्नकालत्वेपृथगनुष्ठानं ॥ उपरागश्राद्धेन संक्रांतिदर्शा दिश्राद्धानां प्रसंगसिद्धिरिति प्रथमपरिच्छेदे मतांतरमुक्तं ॥ पुत्रोत्पत्ति-
निमित्तकश्राद्धस्य नवदेवताकत्वात्पृथगनुष्ठानं ॥ तच्चहेम्नैव कार्यं ॥ नत्वामेन नाप्यन्नेनेति ॥ ॥ इति श्राद्धसंपातेनिर्णयः ॥ ॥
अथ तिलतर्पणं ॥ ॥ तच्च यच्छ्राद्धे यावंतः पितरस्तर्पितास्तावत्पितृगणोद्देशेन तच्छ्राद्धांगत्वेन तिलतर्पणं कार्यं ॥ तत्र कालनिय
मः ॥ पूर्वतिलोदकं दर्शे प्रत्यब्दे तु परेहनीत्यादितदयं निष्कर्षः ॥ दर्शश्राद्धे श्राद्धात्पूर्वं श्राद्धांगं तिलतर्पणं ॥ तत्र विप्रनिमंत्रणोत्तरं पाका
रंभोत्तरं वा ब्रह्मयज्ञकरणे ब्रह्मयज्ञांगनित्यतर्पणेनैव दर्शांगतिलतर्पणस्य सिद्धिः ॥ ततः पूर्वं वैश्वदेवोत्तरं वा ब्रह्मयज्ञकरणे श्रा
द्धीयषट्पुरुषोद्देशेन श्राद्धांगतर्पणं कृत्वा श्राद्धारंभः कार्यः ॥ प्रत्याहिकं सर्वपितृतर्पणं तु ब्रह्मयज्ञकाले कार्यं ॥ एवं युगादिमन्वादि
संक्रांतिपौर्णमासीवैधृतिव्यतीपातश्राद्धेषु दर्शवत्पूर्वमेव ॥ तीर्थश्राद्धे सर्वपित्रुद्देशेन पूर्वं ॥ वार्षिकश्राद्धे परेद्युरेव श्राद्धीयदेवतात्र
योद्देशेन ॥ वार्षिकश्राद्धदिने नित्यतर्पणं तिलैर्न कार्यं ॥ सकृन्महालये सर्वपित्रुद्देशेन परेद्युरेव ॥ अन्येषु महालयपक्षेष्वष्टकान्वष्टका

पूर्वेद्युःश्राद्धेषुमाघ्यावर्षार्धोदयगजच्छायाषष्ठीभरणीमघाश्राद्धेषुहिरण्यश्राद्धेवानुव्रज्यतर्पणंश्राद्धीयदेवतोद्देशेनश्राद्धसंपातेतुयदि
तत्प्रसंगसिद्धिस्तदातदीयमेवतर्पणं॥तंत्रत्वेतुपूर्वंतर्पणवतांपश्चात्तर्पणवतांचश्राद्धानांसमसंख्यत्वेआदावंतेवातर्पणं॥विषमसंख्य
त्वेबह्वनुरोधेन॥संक्रांतिषुग्रहणेपित्रोःश्राद्धेदर्शेव्यतीपातेपितृव्यादिश्राद्धेमहालयेचनिषिद्धेपिदिनेश्राद्धांगतिलतर्पणंकार्यमिति
केचित्॥अन्येतुसर्वश्राद्धांगतर्पणेकोपितिथ्यादिनिषेधोनेत्याहुः॥अथश्राद्धांगतर्पणनिषेधः॥वृद्धिश्राद्धेसपिंड्यांचप्रेतश्राद्धेनु-
मासिके॥संवत्सरविमोकेचनकुर्यात्तिलतर्पणं॥तत्रतर्पणप्रकारः॥ परेहनितर्पणेस्नात्वातर्पणंकृत्वानित्यस्नानंप्रातःसंध्यांच-
कुर्यात्॥यद्वा॥नित्यस्नानप्रातःसंध्योत्तरंश्राद्धांगतर्पणंसंबंधनामगोत्ररूपाणिद्वितीयांतान्युच्चार्यस्वधानमस्तर्पयामीतिबहुचैर्द-
क्षिणहस्तेनान्यैरंजलिनात्रिस्तर्पयेत्॥प्रत्यंजलिमंत्रावृत्तिः॥एवंनित्यतर्पणेपिज्ञेयं॥अथब्रह्मयज्ञांगेनित्यतर्पणेतिलतर्पणनिषेध
कालः॥रविभौमभृगुवारेषुप्रतिपत्षष्ठ्येकादशीसप्तमीत्रयोदशीषुभरणीकृत्तिकामघासुनिशिसंध्यासुगृहेजन्मनक्षत्रेशुभकार्य
दिनेऽन्यदीयेशोभनयुतगृहेषुमन्वादिषुयुगादिषुगजच्छायायामयनद्वयेचतिलतर्पणंमृदास्नानंपिंडदानंचकार्यंन॥केचिदयनद्व
येयुगादिमन्वादिषुतिलतर्पणंनदोषायेत्याहुः॥विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकमन्यत्रसंस्कारेमासंमासार्धंवातिलतर्पणादिकं

महालयगयाक्षयाहश्राद्धंविनानकार्यमित्युक्तं ॥ अत्रनिषिद्धदिनेतिलालाभेवाहेमरौप्ययुतहस्तेनदर्भयुतहस्तेनवानित्यतर्पणंका
र्यं ॥ ॥अथतिथ्यादिनिषेधापवादः ॥ ॥तीर्थेतिथिविशेषेचगयायांप्रेतपक्षके ॥ निषिद्धेपिदिनेकुर्यात्तर्पणंतिलमिश्रितमिति ॥
तिथिविशेषोष्टकादिरितिमयूखे ॥ अत्रकातीयानांकेषांचिद्वार्षिकादौपरेहनिभरण्यादौविसर्जनांतेश्राद्धांगतर्पणाचारोनदृश्यतेतत्र
मूलंमृग्यं ॥ क्षयाहश्राद्धदिनेनित्यतर्पणेतिलग्रहणंतुबहुग्रंथविरुद्धं ॥ अथनांदीश्राद्धंयद्कर्तव्यंतत्पूर्वार्धेप्रपंचितं ॥ एतच्चोपनयनादि
महत्कर्मसुपूर्वेद्युःकार्यंजातकर्माद्यल्पकर्मसुतदहरेव ॥ तत्रदेशकालौसंकीर्त्यसत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवानांदीमुखामातृपितामही
प्रपितामह्योनांदीमुख्यःपितृपितामहप्रपितामहानांदी॰मातामहमातुः॰ पत्नीसहितानांदी॰ एतानुद्दिश्यपार्वणविधानेनसपिंडं
नांदीश्राद्धंकरिष्यइतिसंकल्पः ॥ अर्घ्यकालेनवैवपात्राण्यासाद्यतेषुद्वौद्वौकुशौनिधाययवोसिसोमदेवत्यइतिपूर्वोक्तोहेनयवानोप्य
शंतस्त्वेद्वयोर्द्वयोरावाह्यामुकविश्वेदेवाःप्रीयंतांनांदीमुखामातरःप्रीयंतांनांदीमुखाःपितामह्यःप्रीयंतामित्यादिनायथालिंगंपात्रा
णिपुरतोन्यसेत् ॥ नांदीमुखामातरइदंवोऽर्घ्यमित्यादिनायथालिंगंद्वाभ्यामर्घ्यपात्रंविभज्यदेयं ॥ द्विर्गंधदानं ॥ चतुर्थ्यंतानुद्दिश्य
स्वाहाहव्यंनममेत्यादिदेवपदन्नदानं ॥ पिंडदानकालेनांदीमुखाभ्योमातृभ्यःस्वाहानांदीमुखाभ्यःपितामहीभ्यःस्वाहेत्येवंप्रसे

कंद्वौद्वावित्यष्टादशपिंडान्दद्यात्॥ अत्रानुमंत्रणंकृताकृतं॥एवंसर्वंपित्र्यमपिसव्यादिनादेवधर्मेणैवकार्यमित्यादिसर्वंपूर्वार्धेतोज्ञे
यंतत्रानुक्तोविशेषएवात्रोक्तः॥अथविभक्ताविभक्तनिर्णयः॥ तत्रश्राद्धाधिकारिनिर्णयेजीवत्पितृकनिर्णयेचप्रायेणोक्तं॥विशेषस्तू
च्यते॥विभक्तधनानांभ्रात्रादीनांसर्वेधर्माःपृथगेव॥सपिंड्यंतंप्रेतकर्मषोडशमासिकानिचैकस्यैवेत्यादितुप्रागुक्तं॥अविभक्तानांतु
धननिरपेक्षाणिस्नानसंध्याब्रह्मयज्ञमंत्रजपोपवासपारायणादीनिनित्यनैमित्तिककाम्यानिपृथगेव॥अग्निसाध्यश्रौतस्मार्तनित्य
कर्माणिपृथगेव॥पितृपाकोपजीवीस्याद्भ्रातृपाकोपजीविकइतिपक्षांतरंकात्यायनादिपरम्॥ पंचमहायज्ञमध्येदेवभूतपितृमनुष्य
यज्ञाज्ज्येष्ठस्यैव॥पाकभेदेआश्वलायनानांवैश्वदेवभेदोविकल्पेन॥ज्येष्ठेनाकृतेवैश्वदेवेकनिष्ठस्यपाकसिद्धौतेनतूष्णींकिंचिदन्न
मग्नौक्षिप्त्वाविप्रायदत्वाभोक्तव्यमितिकेचित्॥देवपूजातुपृथगेकत्रवा॥प्रतिवार्षिकदर्शसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानिज्येष्ठस्यैव॥ती
र्थश्राद्धाद्यपियुगपत्सर्वेषामविभक्तानांप्राप्तावेकस्यैवभेदेनप्राप्तौभिन्नं एवंगयाश्राद्धेपियोज्यं॥काम्यदानहोमादौद्रव्यसाध्येभ्रात्रा
द्यनुमत्याधिकारः॥मघात्रयोदशीश्राद्धंपृथगेवेत्युक्तं॥ ॥अथतीर्थश्राद्धं॥ ॥तत्रगंगादितीर्थप्राप्तावर्घ्यावाहनद्विजांगुष्ठनिवेश
नतृप्तिप्रश्नविकिरविसर्जनदिग्बंधवर्ज्यंसकृन्महालयवत्सर्वपितृगणोद्देशेनधूरिलोचनसंज्ञकविश्वेदेवसहितंतीर्थश्राद्धंकुर्यात्॥अग्नौ

करणंकृताकृतं ॥ करणपक्षेतीर्थजलसमीपेश्राद्धंचेत्तदाश्राद्धकृतमंत्रयुतंतीर्थजलेकार्यं ॥ अन्यथाहस्तादौ ॥ पिंडानांतीर्थेप्रक्षेपएवप्र
तिपत्तिः ॥ अत्रतीर्थवासिनएवविप्राविगुणाअपिमुख्याः ॥ तदभावेन्ये ॥ अत्रश्राद्धीयेदेशेन्नादिद्रव्येचकाकश्वादिभिर्दृष्टेपिनदोषः
तीर्थश्राद्धांगतर्पणंदर्शवत्पूर्वंकार्यं ॥ देशकालौसंकीर्त्यसर्वपितृगणमुच्चार्यएतेषाममुकतीर्थप्राप्तिनिमित्तकंतीर्थश्राद्धंसपिंडंसदै
वंसद्यःकरिष्येइतिसंकल्पः ॥ धूरिलोचनविश्वेदेवादिसर्वंसकृन्महालयवत् ॥ तीर्थयात्रायांसाग्नेःसपत्नीकस्यैवाधिकारः ॥ निरग्निक
स्यत्वपत्नीकस्यापि ॥ स्त्रियाःस्नानदानतीर्थयात्रानामस्मरणादिकंपुत्राद्यनुमत्यैव ॥ सधवायायात्रादिपत्यासहैव ॥ ॥ अथतीर्थ
यात्राविधिः ॥ तीर्थयात्रांचिकीर्षुःप्राग्विधायोपोषणंगृहे ॥ पारणाहेघृतश्राद्धंवृद्धिधर्मयुतंचरेत् ॥ तथाषड्दैवतंनवदैवतंद्वादश
दैवतंवाबहुसर्पिर्युतेनान्नेनश्राद्धंकुर्यात् ॥ निवेदनकालेइदंघृतंसान्नंदत्तंदास्यमानंचेत्यादिवदेत् ॥ गणेशंविप्रान्साधूंश्चशक्त्यासंपू
ज्ययात्रासंकल्पंकृत्वाश्राद्धशेषेणपारणांकृत्वाव्रजेदितिकेचित् ॥ अन्येतुश्राद्धांतेयात्रासंकल्पंकृत्वाश्राद्धशेषंघृतमात्रमादायग्रा
मांतरंक्रोशन्यूनंगत्वातत्रश्राद्धशेषघृतसहितान्नांतरेणपारणामित्याहुः ॥ श्रीपरमेश्वरप्रीतिकामःपितृमुक्तिकामोवाऽमुकप्राय-
श्चित्तार्थंवाऽमुकतीर्थयात्रांकरिष्येइतियात्रासंकल्पउह्यः ॥ उपवासात्पूर्वंमुंडनंकार्यमितिकेचित् ॥ अन्येतुप्रायश्चित्तार्थयात्रायामे

वस्मुंडनमित्याहुः॥एवंगयोद्देश्यकयात्रायामपिमुंडनविकल्पः॥उद्यतस्तुगयांगंतुंश्राद्धंकृत्वाघृतादिकं॥विधायकार्पटीवेषंग्रामं
कृत्वाप्रदक्षिणं॥ततःप्रतिदिनंगच्छेत्प्रतिग्रहविवर्जितः॥यश्चान्यंकारयेच्छक्त्यातीर्थयात्रांनरेश्वर॥स्वकीयद्रव्ययानाभ्यांतस्यपु
ण्यचतुर्गुणं॥यात्रामध्येआशौचेरजोदोषेवाशुद्धिपर्यंतंस्थित्वातदंतेगच्छेत्॥विषममार्गेतुनदोषः॥संकल्पितयात्रामध्येतीर्थां
तरप्राप्तौश्राद्धादिकंकार्यमेव॥वाणिज्यार्थंगतेनापिमुंडनोपवासादिकंकार्यं॥कार्यांतरप्रसंगेनतीर्थगमनेर्धफलम्॥वाणिज्या
र्थंगमनेपादफलं॥मार्गेहिभोजनादिकरणेछत्रोपानहसेवनेचपादोनं॥यानमारुह्यगमनेर्धं॥अनुषंगेणतीर्थप्राप्तौतीर्थस्ना
नात्स्नानजंफलंनतीर्थयात्राफलं॥मार्गेंतरानदीप्राप्तौस्नानादिपरपारतः॥अर्वागेवसरस्वत्याएषमार्गगतोविधिः॥तीर्थसामीप्य
प्राप्तौविधिः॥यानानितुपरित्यज्यभाव्यंपादचरैर्नरैः॥भक्त्याचविलुटेत्तत्रकुर्याद्वेषंचकार्पटं॥तीर्थप्राप्तिपूर्वदिनेतीर्थप्राप्तिदि
नेवोपवासःकार्यः॥तीर्थेमुसलस्नानंकृत्वोदङ्मुखःप्राङ्मुखोवाकेशश्मश्रुनखलोमान्युदकसंस्थानिवापयेत्॥ततःसमंत्रकंस्ना
नंतत्रप्रणवेनजलमालोड्यतीर्थमावाह्य॥ॐनमोस्तुदेवदेवायशितिकंठायदंडिने॥रुद्रायचापहस्तायचक्रिणेवेधसेनमः
सरस्वतीचसावित्रीवेदमातागरीयसी॥सन्निधात्रीभवत्वत्रतीर्थपापप्रणाशिनीतिमंत्रेणस्नायात्॥शेषःस्नानविधिर्नित्यवत्

ततस्तर्पणादितीर्थश्राद्धं॥ श्राद्धोत्तरदिनेततोगमनंनश्राद्धदिने। मुंडनंचोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंविधिः॥ वर्जयित्वाकुरुक्षेत्रंविशालंविरजं
गयां॥ सर्वतीर्थेष्वितिप्रसिद्धमहातीर्थेष्वित्यर्थः॥ दशमासोत्तरंपुनस्तीर्थप्राप्तौमुंडनादितीर्थविधिः॥ प्रयागेतुयोजनत्रयादागतस्यद
शमासादर्वागपि॥ प्रयागेजीवत्पितृकगुर्विणीपतिकृतचूडबालानामपिसभर्तृकस्त्रीणामपिप्रथमयात्रायांवपनं॥ केचित्सभर्तृकस्त्री
णांसर्वान्केशान्समुद्धृत्यछेदयेदंगुलद्वयमित्याहुः॥ तत्रवेणीदानविधिर्द्वितीयपरिच्छेदेउक्तः॥ यतिभिस्तुतीर्थेप्यृतुसंधिष्वेवकक्षोपस्थ
वर्ज्यंवपनंकार्यं॥ तीर्थप्राप्तावविलंबेनस्नानपितृतर्पणश्राद्धादिकुर्यात्॥ नपर्वादिकालंविचारयेत्॥ आकस्मिकमहातीर्थप्राप्तौद्वि
त्रिदिनादिवासासंभवेभुक्तेनापिरात्रावपिसूतकिनापिग्रहणपापर्वणीवस्नानंहिरण्यादिनातीर्थश्राद्धंचकार्यं॥ एवंमलमासेपियो
ज्यं॥ ॥अथपरार्थस्नानम्॥ ॥मातरंपितरंजायांभ्रातरंसुहृदंगुरुं॥ तीर्थेस्नायाद्यमुद्दिश्यसोष्टमांशंलभेन्नरः॥ यद्वाप्रतिकृतिं
दर्भमयींसत्तीर्थवारिषु॥ मज्जयेच्चयमुद्दिश्यसोष्टमांशंफलंलभेत्॥ पक्वान्नेनतीर्थश्राद्धेतेनैवपिंडाः॥ हिरण्यादिनाकृतेपिंडद्रव्या
णि॥ सक्तुसंयावपायसपिण्याकगुडान्यतमानि॥ पिंडानांतीर्थेप्रक्षेपएव॥ नान्याप्रतिपत्तिः॥ एतच्चापुत्रयाविधवयाकार्यं॥ सपुत्र
यानकर्तव्यंभर्तुःश्राद्धंकदाचनेतिस्मृतेः॥ अनुपनीतेनापिकार्यं॥ यतिनातुनकर्तव्यं॥ दंडंप्रदर्शयेद्भिक्षुर्गयांगत्वानपिंडदः॥ दं

डस्पर्शाद्विष्णुपदेपितृभिःसहमुच्यते॥एवंकूपवटादिष्वपिदंडप्रदर्शनमेव॥तीर्थेष्वत्तिदौर्बल्येनप्रतिग्रहेदशमांशदानेनशुद्धिः॥श्रीवि
ठ्ठलंरुक्मिणींचपितरौदीनवत्सलौ॥ध्यात्वेष्टसिद्धयेनत्वावक्ष्येथाशौचनिर्णयं॥१॥तत्रादौगर्भनाशजननाद्याशौचं॥आचतुर्थाद्भवे
त्स्रावःपातःपंचमषष्ठयोः॥अतऊर्ध्वंप्रसूतिःस्यात्तत्राशौचंविविच्यते॥तत्रगर्भस्रावेआद्यमासत्रयेमातुस्त्रिरात्रंचतुर्थमासेचतूरात्र
मस्पृश्यत्वरूपमाशौचंपित्रादिसपिंडानांस्रावमात्रेस्नानाच्छुद्धिः॥पंचमषष्ठमासयोर्गर्भपातेगर्भिण्यामाससमसंख्यंक्रमेणपंचषड्
दिनान्यस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचं॥पित्रादिसपिंडानांतुत्रिदिनंजननाशौचंमृताशौचंतुनास्ति॥इदंस्रावपाताशौचंसर्ववर्णसाधारणं
गर्भिण्याःसप्तममासप्रभृतिप्रसवेमातुःपित्रादिसपिंडानांचसंपूर्णंजननाशौचं॥तच्चविप्रेदशाहं॥क्षत्रियेद्वादशाहं॥वैश्येपंचदशाहं॥शूद्रेमा
सःसंकरजातीनांशूद्रवत्॥विज्ञानेश्वरस्तुनैषामाशौचंकिंतुस्नानमात्रमित्याह॥सर्ववर्णेषुदशाहंवा॥जननाशौचेगर्भिण्यादशाह
मस्पृश्यत्वं॥कर्मानधिकारस्तुकन्योत्पत्तौमासंपुत्रोत्पत्तौविंशतिरात्रं॥इदंस्वस्वाशौचोत्तरमितिविप्रस्त्रियाःक्रमेण॥चत्वारिंशत्त्रिं
शद्दिनान्यधिकारः॥पितुःसापत्नमातुश्चकन्यायाःपुत्रस्यवोत्पत्तौसचैलस्नानात्प्रागस्पृश्यत्वंपित्रादिसपिंडानांजननाशौचेकर्मा-
नधिकारमात्रं॥कर्माद्यतिरिक्तकालेस्पर्शेदोषोन॥जातकर्मणिदानेचनालछेदनात्पूर्वंपितुरधिकारः॥एवंपंचमषष्ठदशमदिनेषुदा

नेजन्मदादिपूजनेचाधिकारः ॥ तत्रविप्राणांप्रतिग्रहेपिदोषोन ॥ कूटस्थमारभ्यसप्तमपुरुषपर्यंताः सपिंडाः ॥ ततःसप्तसमानोदकाः
ततःसैकविंशतिपर्यंताःसगोत्राः ॥ तत्रसपिंडानांदशाहमित्युक्तं ॥ सोदकानांत्रिरात्रंसगोत्राणामेकरात्रमितिनागोजीभट्टीये ॥
अन्येतुसगोत्राणांनाशौचमित्याहुः ॥ अयंसपिंडसोदकाद्याशौचविभागोजननेमरणेचसमानः ॥ मरणत्वाशौचविच्छेदेपिस्नानमा
त्रंयावदेककुलत्वज्ञानंतावद्भवत्येवेतिविशेष ॥ अत्रेदंबोध्यंकूटस्थादारभ्यसंततिभेदेएकसंततौकश्चिदष्टमोपरसंततौचकश्चित्स
प्तमस्तयोश्चैकतःसापिंड्यानुवृत्तिःपरतोनिवृत्तिरित्युक्तं ॥ तत्राष्टमेननिवृत्तसापिंड्यकेनसप्तमादीनांपरसंततिस्थानांजननेमर
णेत्रिदिनमाशौचंकार्यं ॥ सप्तमेनत्वनुवृत्तसापिंड्यकेनाष्टमादीनांजननेमरणेवादशाहमेवकार्यं ॥ एवंसोदकत्रिरात्रादौकन्याविषय
कत्रिपुरुषसापिंड्येचोह्यं ॥ तत्राष्टमस्यमृतपितृकत्वेपिजीवत्पितृकत्वेचत्रिदिनमेव ॥ त्र्यंबकीयेभट्टोजीयेनागोजीयेचाशौचप्रकरणे
न्यत्रचपित्रादिजीवनाजीवनकृतविशेषादर्शनादितिकेचित् अपरेतुनिर्णयसिंधौसापिंड्यप्रकरणेआदशमात्धर्मविच्छित्तिरित्यादिस्मृ
तंतुवाक्यस्यशूलपाणिकृतव्याख्यानेएकपिंडदानक्रियान्वयित्वरूपसापिंड्यलक्षणमनुसृत्यजीवत्पित्रादित्रिकस्यप्रपितामहात्परे
त्रयःपिंडभाजस्ततऊर्ध्वंत्रयोनवपुरुषपर्यंतालेपभाजःश्राद्धकर्ताचदशमइतिदशमादूर्ध्वंसापिंड्यनिवृत्तिः ॥ पितृपितामहजीवनेनव

पुरुषपर्यंतंपितृजीवनेष्टपुरुषपर्यंतंसापिंड्यमितिप्रतिपादनादष्टमादेः पित्रादिजीवनदशायां दशाहमाशौचं ॥ पित्रादिमरणोत्तरमे
वत्रिदिनमितिवदंति ॥ अत्रममद्वितीयपक्षएवयुक्तोभाति ॥ पितृगेहेकन्याप्रसूतौपित्रोस्तद्गृहवर्त्तिभ्रातृणांचैकाहः ॥ पितृगृह
वर्तिपितृव्यादीनांसर्वेषांपितृसपिंडानामेकाहइतिस्मृत्यर्थसारे ॥ एवंभ्रात्रादिगृहेभगिन्यादिप्रसवेतेषामेकाहः ॥ माधवस्तुपितृ
गृहेकन्यायाःप्रसूतौपित्रोस्त्रिरात्रं ॥ तद्गृहवर्तिभ्रातृणामेकाहइत्याह ॥ कन्यायाःपतिगृहेप्रसवेपित्रादीनांनाशौचं ॥ मृतजाते
शिशौसपिंडानांसंपूर्णमेवजननाशौचंमृताशौचंनास्ति ॥ जननोत्तरंनालछेदनात्पूर्वंशिशुमरणेपित्रादिसपिंडानांत्रिदिनंजन
नाशौचं ॥ मातुस्तुदशाहमेव ॥ मृताशौचंतुनास्ति ॥ नालछेदनोत्तरंदशाहाभ्यंतरेशिशुमरणेसपिंडादीनांसंपूर्णमेवजननाशौचं
मरणाशौचंतुनास्ति ॥ अथमृताशौचं ॥ तत्रमृताशौचवतामस्पृश्यत्वंकर्मानधिकारश्च ॥ दशाहानंतरंनामकरणात्प्राक्शिशुम
रणेसपिंडानांस्नानमात्रं ॥ मातापित्रोस्तुपुत्रमृतौत्रिरात्रंकन्यामृतौचैकाहः ॥ सापत्नमातुःसर्वत्रपितृवत् ॥ नाम्नःपूर्वंखननमेव-
नित्यं ॥ नामकरणानंतरंचूडाकरणपर्यंतंतदभावेवर्षत्रयपूर्तिपर्यंतंदाहखननयोर्विकल्पः ॥ नामकरणोत्तरंदंतोत्पत्तेःप्राक्पुत्रमरणेदाहे
सपिंडानामेकाहः ॥ खननेतुस्नानाच्छुद्धिः ॥ मातापित्रोरुभयत्रापित्रिरात्रं ॥ कन्यामृतौतुत्रिपुरुषसपिंडानामुभयत्रस्नानाच्छुद्धिः ॥ माता

पित्रोः कन्यामृतौदंतोत्पत्तिपर्यंतमुभयत्रैकाहः ॥ अत्रनामकरणंद्वादशदिनोपलक्षणं ॥ दंतजननंसप्तममासोपलक्षणं ॥ तेनद्वाद-
शदिनमारभ्यषण्मासपर्यंतमेकाहादिफलितं ॥ सप्तममासप्रभृतिचूडाकरणपर्यंतंतदभावेतृतीयवर्षपूर्तिपर्यंतंदाहेखनननेवास
पिंडानामेकाहः ॥ केचित्खननेएकाहोदाहेत्रिरात्रमित्याहुः ॥ मातापित्रोरुभयत्रत्रिरात्रं ॥ एतत्पुत्रमृतौ ॥ कन्यामृतौतुवर्षत्रयपर्यंत
सपिंडानांस्नानाच्छुद्धिः ॥ मातापित्रोःसप्तममासप्रभृतिकन्यामृतौत्रिरात्रंविज्ञानेश्वरस्त्वेकादशदिनमारभ्ययावदुपनयनंपुत्रमृ
तौकन्यामृतौतुयावद्विवाहंमातापित्रोस्त्रिरात्रमेवेत्याह ॥ प्रथमवर्षादौकृतचूडस्यपुत्रस्यमरणेपित्रादीनांसर्वेषांत्रिदिनंनियतंदाह
श्चनियतः ॥ त्रिवर्षोर्ध्वंकृतचूडस्याकृतचूडस्यवामरणेप्रागुपनयनात्पित्रादिसर्वसपिंडानांत्रिदिनंदाहोनियतः ॥ सोदकानांत्व
नुपनीतेमरणेनूढकन्यामरणेचनाशौचंकिंतुस्नानमात्रं ॥ अनुपनीतभ्रातृमरणेभगिन्यानाशौचं ॥ ऊनद्विवर्षस्यखननंमुख्यं ॥
अनुगमनंवैकल्पिकं ॥ पूर्णद्विवर्षस्यदाहोमुख्यः ॥ अनुगमनंनित्यं ॥ अत्रदाहोदकदानादितूष्णीमेव ॥ कृतचूडायपूर्णत्रिवर्षायच
भूमौपिंडदानं । दंतजननपर्यंतंतत्तुल्यवयस्केभ्योद्वितीयदिनेतदुद्देशेनदुग्धदानं ॥ त्रिवर्षांतंचौलांतंवापायसदानं ॥ तदूर्ध्वमुपनयन
पर्यंतमाशौचांतेसवयोभ्यस्तदुद्देशेनभोजनादिदानं ॥ स्त्रीशूद्रयोस्त्वकृतचूडयोरप्युदकदानादिवैकल्पिकं ॥ शूद्रस्यत्रिवर्षपर्यंत

मेतदेवाशौचं ॥ अस्योपनयनस्थाने विवाहः ॥ तथा च त्रिवर्षोर्ध्वं विवाहपर्यंतं तदभावे षोडशवर्षपर्यंतं वा ॥ शूद्रस्य मरणे त्रिदिनं ॥ तदू
र्ध्वं जात्याशौचं ॥ कन्यायां वर्षत्रयानंतरं वाग्दानात्प्राङ्मरणे त्रिपुरुषसपिंडानामेकाहः ॥ मातापित्रोस्त्रिरात्रं ॥ दाहादि तूष्णीं ॥ वाग्
दानोत्तरं विवाहात्प्राक्कन्यामरणे पितृसपिंडानां भर्तृसपिंडानां च त्रिदिनं ॥ अत्रोभयकुलेपि साप्तपुरुषं सापिंड्यं ॥ दाहादि तूष्णीमे
व ॥ जनने त्वनुपनीतमरणे चातिक्रांताशौचं नास्ति ॥ पितुरपत्यजननश्रवणे देशांतरे कालांतरे स्नानं भवत्येव ॥ अनुपनीतमरणेऽतिक्रां
तेऽपि स्नानं भवत्येवेति स्मृत्यर्थसागरः अनुपनीतस्यानूढकन्यायाश्च मातापितृमरणे एवं दशाहाशौचं ॥ अन्यमरणे तु न किमपि ॥ उप
नयनोत्तरं मरणे सपिंडानां दशाहं ॥ सोदकानां त्रिरात्रं ॥ सगोत्राणामेकाहं स्नानाच्छुद्धिर्वेत्यादि विशेषः प्रागुक्तोऽत्रानुसंधेयः ॥ स्त्रीशू
द्रयोर्विवाहोत्तरं मरणे दशाहः ॥ शूद्रस्य विवाहाभावे षोडशवर्षोत्तरमित्युक्तं ॥ विवाहोत्तरं कन्यायाः पितृगृहे मरणे मातापित्रोः साप-
त्नमातुः सापत्नभ्रातुः सोदरभ्रातुश्च त्रिरात्रं ॥ पितृव्यादीनां तद्गृहवर्तिनामेकाहः ॥ तद्गृहवर्तिनामपि सपिंडानामेकाह इति केचित् ॥
ग्रामांतरमृतौ पित्रोः पक्षिणीति केचित् ॥ ऊढायाः कन्यायाः पतिगृहे मरणे पित्रोः सापत्नमातुश्च त्रिरात्रं ॥ भ्रातुः पक्षिणी ॥ पितृव्यादी
नां एकाह इति केचित् ॥ मातापित्रोर्मरणे सापत्नमातुर्मृतौ चोढकन्यायास्त्रिरात्रं दशाहांतः ॥ दशाहोर्ध्वं कालांतरे संवत्सरांतरेपि पक्षिणी

भ्रातुरुपनीतस्य विवाहितभगिन्याश्च परस्परगृहमरणे परस्परस्य त्रिरात्रं गृहांतरमृतौ परस्परस्य पक्षिणी ॥ ॥ ग्रामां
तरे त्वेकाहः ॥ अत्यंतनिर्गुणत्वे एकग्रामेपि स्नानं ॥ एवं सापत्नभ्रातृभगिन्योरपि ॥ भगिनीमृतौ भगिन्या अप्येवमेवेति भाति ॥ ऊढ
कन्यायाः पितामहपितृव्यादिमरणे स्नानमेव ॥ मातुलमरणे भगिनीपुत्रस्य भगिनीकन्यायाश्च पक्षिणी ॥ उपकारकमातुलमरणे स्व
गृहे मातुलमरणे च त्रिरात्रं ॥ अनुपनीतमातुलमरणे ग्रामांतरे मातुलमरणे चैकरात्रं ॥ एवं सापत्नमातुलमरणेपि ॥ मातुलानीमरणे भ
र्तृभगिन्यपत्यस्य स्त्रीपुंसरूपस्य पक्षिणी ॥ सापत्नमातुलानीमरणे तु नाशौचं ॥ उपनीतभागिनेयमरणे मातुलमातुलान्याश्च त्रिरात्रं ॥
एवं सापत्नभागिनेये मृतेपि ॥ अनुपनीतभागिनेयमरणे मातुलस्य मातुलान्याश्च पक्षिणी ॥ एवं सापत्नभागिनेयेपि ॥ अनुपनीतपदे
नावशिष्टोपनयनमात्रः ॥ कृतचूडश्चूडाया अभावे त्रिवर्षोर्ध्ववयस्को वा ग्राह्य इति भाति ॥ एवमग्रेप्यनुपनीतपदस्यार्थो बोध्यः ॥ भागि
नेयीमरणे तु स्नानमात्रमिति भाति ॥ मातामहमरणे दुहितृपत्यस्य पुत्ररूपस्य कन्यारूपस्य वा त्रिरात्रं ॥ ग्रामांतरे पक्षिणी ॥ मातामह्यां
मृतायां दौहित्रस्य दौहित्र्याश्च पक्षिणी ॥ अत्र सर्वत्र पुरुषस्योपनीतस्यैव स्त्रियाश्च विवाहिताया एव मातापित्रातिरिक्ताशौचेधिकार इत्यु
क्तं ॥ अत्र मातुलमातुलानीमातामहादिमृतौ स्व्यपत्यस्याशौचोक्तिस्त्र्यंबकीयानुसारेणान्यत्र तु नैवं स्पष्टमुपलभ्यते ॥ उपनीतदौहित्र

मरणेमातामहस्यमातामह्याश्चत्रिरात्रं॥अनुपनीतदौहित्रेमृतेमातामहस्यमातामह्याश्चपक्षिणी॥दौहित्रीमरणेत्वनुनाशौचमितिभा
ति॥श्वश्रूश्वशुरयोर्मरणेजामातुःसन्निधौत्रिरात्रं॥असन्निधौतुपक्षिणी॥उपकारकयोर्मरणेत्वसन्निधावपित्रिरात्रमेव॥ग्रामांतरे
त्वेकरात्रं॥भार्यामरणेननिवृत्तसंबंधयोःश्वश्रूश्वशुरयोरनुपकारकयोर्मृतेतुपक्षिण्येकाहोवेतिभाति॥ जामातरिमृतेश्वश्रूश्वशु
रयोरेकरात्रंस्नानाच्छुद्धिर्वा॥स्वगृहेजामातृमरणेत्रिरात्रं॥उपनीतेशालकेमृतेभगिनीभर्तुरेकाहः॥अनुपनीतशालकेमृतेतुस्नानं॥
ग्रामांतरेमृतेपिस्नानं॥भार्यामरणेननिवृत्तसंबंधेशालकेस्नानमितिनागोजीभट्टीयेशालकसुतमरणेस्नानं॥कश्चिच्छालिकायांमृतायां
शालकवदेकाहादिकमाह॥मातुःस्वसरिमृतायांस्वस्रपत्ययोःकन्यापुत्रयोःपक्षिणी॥एवंसापत्नमातुःस्वसृमरणेपि॥पितुःस्वसरिमृ
तायांभ्रात्रपत्ययोःकन्यापुत्रयोःपक्षिणी॥मातुःसापत्नस्वसृमरणेतुस्नानमात्रं॥भ्रात्रपत्यमरणेतुपितृष्वसुःस्नानं॥स्वगृहेपितृष्व
सृमातृष्वसृमरणेत्र्यहं॥उपनीतबंधुत्रयमरणेपक्षिणी॥अनुपनीतस्यगुणहीनस्यवाबंधुत्रयस्यमरणएकाहः॥स्वगृहेमरणेतुत्रि
रात्रं॥अत्रबंधुत्रयपदेनात्मबंधुत्रयंपितृबंधुत्रयंमातृबंधुत्रयमितिनवबंधवोग्राह्याःतद्यथा॥आत्मपितृष्वसुःपुत्राआत्ममातृष्वसुःसुताः॥
आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेयाआत्मबांधवाः॥पितुःपितृष्वसुःपुत्राःपितुर्मातृष्वसुःसुताः॥पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाःपितृबांधवाः

मातुःपितृष्वसुःपुत्रामातुर्मातृष्वसुताः मातुःपितृष्वसुःपुत्रामातुर्मातृष्वसुःसुताः ॥ मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेयामातृबांधवाइति ॥
पितृस्वस्रादिकन्यानांतुविवाहितानांमरणेतद्बंधुवर्गस्त्वेकेनेतिवचनबलादेकाहोऽनूढानांतुमरणेस्नानमात्रमितिनिर्णयसिंध्वाशयः
नागोजीभट्टास्तुबंधुत्रयवाक्येपुत्रपदंकन्योपलक्षकमित्याहुः ॥ तन्मतेपितृष्वस्रादिकन्यानामूढानांमरणेपक्षिणी ॥ अनूढानामे
काहइत्यादि ॥ पितृष्वस्रादिकन्याभिस्तु बंधुत्रयमरणेस्नानमात्रंकार्यमितिसिंध्वाशयेनसिद्ध्यति ॥ भट्टमतेतुपुत्रपदवत्तद्वाक्यस्थ
त्मपदस्यापिकन्यापरत्वापत्याकन्याभिरपिबंधुत्रयाशौचंकार्यमित्यापततितत्रच बहुशिष्टाचारविगानमितिसिंध्वाशयोयुक्तोभाति ॥
अत्रेदंतत्वं ॥ देवदत्तीयबंधुनवकमध्येआत्मबंधुत्रयेसंबंधसाम्यात्परस्परमाशौचं अवशिष्टबंधुषट्केतुबंधुषट्कमरणेदेवदत्तस्याशौचंदेवद
त्तस्यमरणेतुबंधुषट्कस्यनाशौचंसंबंधाभावादितिसुधीभिरूह्यं ॥ दत्तकस्यमरणेपूर्वापरपित्रोस्त्रिरात्रंसपिंडानामेकाहमाशौचं ॥
नीलकंठीयेदत्तकनिर्णयेनूपनीतदत्तकमरणादौपालकपित्रादिसपिंडानांदशाहादिकमेवाशौचमित्युक्तं ॥ दत्तकेनापि पूर्वापरपित्रो
र्मृतौत्रिरात्रं ॥ पूर्वापरसपिंडानांमरणेएकाहः ॥ पित्रोरौर्ध्वदेहिककरणेतुकर्मांगंदशाहमेव ॥ दत्तकस्यपुत्रपौत्रादेर्जननेमरणेवापूर्वाप
रसपिंडानामेकाहः ॥ एवंपूर्वापरसपिंडमरणादावपिदत्तकपुत्रपौत्रादेरेकाहः ॥ इदंसपिंडसमानोदकभिन्नेदत्तीकृतेज्ञेयं ॥ सगोत्र

सपिंडेसोदकेन्चदत्तीकृते॥यथाक्रमंदशाहंत्रिरात्रंचयथाप्राप्तंभवत्येव॥आचार्येमृतेत्रिरात्रं॥ग्रामांतरेमृतेपक्षिणी॥उपनीयवेदाध्या
पकआचार्यः॥स्मार्तकर्मनिर्वाहकोप्याचार्यः॥आचार्यभार्यासुतयोर्मरणेएकाहः॥मंत्रोपदेशकगुरुमरणेत्रिरात्रं॥ग्रामांतरेपक्षिणी
शास्त्राध्यापकोव्याकरणज्योतिःशास्त्राद्यंगाध्यापकश्चानूचानसंज्ञकस्तन्मरणेएकाहः॥सकलवेदाध्यापकगुरुमरणेपक्षिणी॥वेदै
कदेशाध्यापकउपाध्यायस्तन्मरणेएकाहः॥शिष्यस्योपनीयाध्यापितस्यमृतौत्रिरात्रं॥निवृत्ताध्ययनस्यमृतौपक्षिणी॥परोपनीत
स्यबहुकालमध्यापितस्यमरणेएकाहः॥सहाध्यायिमृतौपक्षिणी॥ऋत्विज्यनिवृत्तर्त्विक्कर्मणिमृतेत्रिरात्रं॥ग्रामांतरेपक्षिणी॥कर्म
निवृत्तौग्रामांतरेएकाहः॥एकग्रामेपक्षिणी॥एवंयाज्यमरणेपि॥सार्थवेदाध्यायीश्रौतस्मार्तकर्मनिष्ठश्चश्रोत्रियस्तयोर्मरणेमैत्री
गृहानंतर्यादिसंबंधेत्रिरात्रं॥एकतरसंबंधेपक्षिणी॥संबंधाभावेएकाहः॥सवर्णमित्रमरणेएकाहः॥यतिमरणेसर्वसपिंडानांस्ना
नमात्रं॥स्वगृहेउदासीनासपिंडमरणेएकाहः॥स्वाधिष्ठितस्वगृहेसपिंडमरणेत्र्यहं॥आशौचप्रयोजकसंबंधिनिस्वगृहमृतेत्रिरात्रं
॥ग्रामाधिपदेशाधिपादेर्मृतौसज्योतिः॥दिवामरणेरात्रौस्नानाच्छुद्धिः॥रात्रिमरणेदिवाशुद्धिरितिसज्योतिःपदार्थः॥पक्षिणीपदार्थ-
स्तुदिवामरणेसदिवसःसारात्रिर्द्वितीयदिवसेनक्षत्रदर्शनपर्यंतमिति॥आगामिवर्तमानाहर्द्वययुतामध्यगतारात्रिः॥रात्रिमरणेसा-

रात्रिस्तदुत्तरमहोरात्रिश्चेतिपक्षिणी ॥ केचित्तुरात्रिमरणेपिमरणादिनाद्द्वितीयदिनस्थनक्षत्रदर्शनपर्यंतमेवपक्षिणीपदार्थइत्याहुः ॥ एव
मतिक्रांतविषयेदिवारात्रौवामरणज्ञानानुसारेणपक्षिणीव्यवस्थायोज्या ॥ आचार्यमातुलादीनांत्रिरात्राद्याशौचमन्यस्मिन्नंत्यकर्मकर्तरि
ज्ञेयं ॥ शिष्यादीनामंत्यकर्मकर्तृत्वेतुदशाहाद्येव ॥ ग्राममध्येयावच्छवस्तिष्ठतितावद्ग्रामस्याशौचं ॥ नगरेत्तुनैवं ॥ ग्रामनगरलक्षणान्य
न्यत्र ॥ गृहेगवादिपशौमृतेयावच्छवस्तिष्ठेत्तावदाशौचं ॥ द्विजगृहेशूद्रोमृतेगृहस्यदशरात्रमाशौचं ॥ शूद्रमरणेमासं ॥ पतितमृतेमा
सद्वयं ॥ म्लेच्छादिमृतेमासचतुष्टयं ॥ दासानांगृहजातक्रीतऋणमोक्षितलब्ध्यादिप्रकाराणांस्वामिमरणेस्वजातीयाशौचं ॥ युद्धशस्त्र
घातेनसद्योमृतेस्नानमात्रंनाशौचमंत्यकर्मापिदशाहादिकंसद्यएवकर्तव्यं ॥ युद्धक्षतेनकालांतरेमरणेएकाहः ॥ अहोरात्रादूर्ध्वंयुद्धक्षतेनमर
णेपराङ्मुखहतेयुद्धेकपटेनहतेचत्रिरात्रं ॥ युद्धक्षतेनसप्तरात्रादूर्ध्वंमृतेदशाहइत्याहुः ॥ शिष्टास्तुयुद्धेहतस्यसद्यःशौचादिकंलोक
विद्विष्टत्वान्नवदंति ॥ प्रयागादौकाम्यमरणेस्नानमात्रं ॥ प्रायश्चित्तार्थमग्न्यादिमरणेएकाहः ॥ महारोगपीडाक्षमाणांजलादिप्रवेशे
त्रिरात्रं ॥ अत्रापिनशिष्टाचारसंमतिः ॥ एवंकारागृहेमृतस्यैकरात्रमपि ॥ ॥ अथातिक्रांताशौचं ॥ ॥ तत्रजननाशौचेतिक्रां
ताशौचंनास्ति ॥ पितुःस्नानमात्रंतत्रापिभवति ॥ मृताशौचेप्यनुपनीतमरणादिनिमित्तेषुत्रिरात्रैकरात्रेषुमातुलादिपरगोत्रीयमर

णनिमित्तकेषु पक्षिणीत्रिरात्रादिषु चातिक्रांताशौचं नास्ति ॥ तत्रोढकन्यायाः पित्रोर्मरणे त्रिरात्रे ऽतिक्रांतेपि दशाहांतस्य अहं तदूर्ध्वं च
त्सरांतरेपि पक्षिणीत्युक्तं ॥ एवं सोदकादिविषयत्रिरात्रादिष्वतिक्रांताशौचं न स्नानमात्रं तत्रापि कालांतरेपि भवत्येव ॥ किंतु दशाहादिनि
यमेवातिक्रांताशौचं कर्तव्यं ॥ तत्र दशाहाद्याशौचानां त्रिरात्रादीनां च तत्तदाशौचमध्ये ज्ञाने वशिष्टदिनैः शुद्धिः पुत्रादेरपि शेषदिनैरेव-
शुद्धिः ॥ अंत्यकर्मापि शेषदिनैरेव समापनीयं ॥ एवमस्थिपर्णशरसंस्कारेपि शेषेणैव ॥ एवं सोदकत्रिरात्रेपि शेषेण शुद्धिः ॥ त्रिरात्रा-
द्युत्तरं तु दशाहान्यूनाशौचानां दशाहमध्ये ज्ञातेपि नातिक्रांताशौचं ॥ किंतु स्नानमात्रं ॥ मातापित्रोर्मरणे दूरदेशेपि वत्सरांतरेपि श्रवणो
पुत्रस्य श्रवणप्रभृति दशाहादिपूर्णमेवाशौचं ॥ दंपत्योः परस्परं देशांतरे कालांतरेपि पूर्णदशाहमेव ॥ सपत्नीनां परस्परं देशकालविशे
षानपेक्षं दशाहमेव ॥ सापत्नमातुर्मरणे पुत्रस्य दशाहोर्ध्वं देशकालानपेक्षं त्रिरात्रं ॥ औरसपुत्रमृतौ मातापित्रोर्वत्सरांतरेपि त्रिरात्रं ॥ द
शाहोर्ध्वमेकदेशे सपिंडमरणे ज्ञाते मासत्रयपर्यंतं त्रिरात्रं ॥ षण्मासपर्यंतं पक्षिणी ॥ नवमासपर्यंतमेकरात्रं ॥ ततो वर्षत्रयपर्यंतं स-
ज्योतिः स्नानमात्रं वा ॥ माधवमते पक्षत्रयपर्यंतं त्रिरात्रं ॥ षण्मासपर्यंतं पक्षिणी ॥ वर्षत्रयपर्यंतमेकरात्रं ॥ वर्षोर्ध्वं स्नानमात्रमि-
ति ॥ अत्रापदनापद्विषयत्वेन व्यवस्था ॥ अथ देशांतरे सपिंडमरणे दशाहोर्ध्वं ज्ञाते पक्षत्रयपर्यंतं त्रिरात्रं ॥ षण्मासपर्यंतं पक्षिणी ॥ न

वमासपर्यंतमेकाहः ॥ वर्षपर्यंतंसज्योतिरितिमाधवमतंविज्ञानेश्वरस्तु ॥ देशांतरेसपिंडमरणेदशाहोर्ध्वंज्ञातेस्नानमात्रमित्याह ॥ अ
त्रमाधवमतमेवयुक्तं ॥ अतिक्रांताशौचंवयोवस्थानिमित्तकाशौचंचसर्ववर्णसाधारणं ॥ देशांतरंतुविप्रस्यविंशतियोजनात्परं ॥ क्ष
त्रियादेःक्रमेणचतुर्विंशत्रिंशत्षष्टियोजनैः ॥ केचिद्विप्रस्यत्रिंशद्योजनोत्तरंदेशांतरमाहुः ॥ भाषाभेदसहितमहागिरिणाभाषाभे
दसहितमहानद्यावाव्यवधानमपिदेशांतरं ॥ यत्तुकेचिद्भाषाभेदरहितमपिगिरिनदीव्यवधानंदेशांतरमाहुः ॥ तद्योजनगतविंशत्यादि
संख्यायास्त्रिचतुरादिन्यूनत्वेपिदेशांतरत्वसंपादकतयायोज्यमितिभाति ॥ अन्यथामहानदीपरपूर्वतीरवासिनामेकयोजनमध्येदे
शांतरत्वापत्तेः ॥ अत्रसगोत्रविषयाशौचान्येवभार्यापतिपुत्रादिभिः सर्वैरनुष्ठेयानि ॥ यानितुमातुलत्वभगिनीत्वादिप्रयुक्तानि –
भिन्नगोत्राशौचानितेषुजायापतिपुत्रादिमध्येयत्संबंधियत्तत्तेनैवानुष्ठेयंनसर्वैः ॥ रात्रौजननमरणेरात्रौमरणज्ञानेवारात्रिंत्रिभा
गांकृत्वाप्रथमभागद्वयेपूर्वदिनंतृतीयभागेउत्तरदिनमारभ्याशौचं ॥ यद्वार्धरात्रात्प्राक्पूर्वदिनं ॥ परतःपरदिनं ॥ अत्रदेशाचारादिनाव्य
वस्था ॥ आहिताग्नेर्मंत्रवद्दाहदिनमारभ्यपुत्रादिभिराशौचंकार्यं ॥ अत्राहिताग्निपदेनश्रौताग्नित्रयवान्ग्राह्यः ॥ तद्भिन्नोगृह्याग्निमा
नप्यनाहिताग्निपदेनग्राह्यः ॥ आहिताग्नेर्विदेशमरणेमंत्रवद्दाहात्पूर्वंपुत्रादीनामाशौचंसंध्यादिनित्यकर्मलोपश्चनास्ति ॥ मंत्रवद्दाह

ध॰ सिं॰
५८

मारभ्यतुपुत्रादिसपिंडानांदुहितृदौहित्रादिभिन्नगोत्राणांत्र्याशौचंभवत्येवनत्वतिक्रांतनिमित्तकआशौचाभावस्तत्रध्यासोवा॥अत
एवाहिताग्नेःपर्णशरदाहेपिदशाहमेवदेशांतरेकालांतरेपिसिध्यति॥अनाहिताग्नेर्मरणादिनादारभ्यपुत्रादिभिराशौचंकार्यं॥अनाहिताग्ने
र्देशांतरेमरणेऽतिक्रांताशौचंमरणश्रवणानंतरमेवपूर्वोक्तव्यवस्थयाकार्यं॥अनाहिताग्नेरस्थिदाहपर्णशरदाहयोस्तुपूर्वमगृहीताशौ-
चयोर्भार्यापुत्रयोर्दशाहमेव॥गृहीताशौचयोस्तुसंस्कारकर्तृभिन्नयोर्दाहकालेत्रिरात्रं॥सपत्न्योर्मिथश्चैवं॥पत्नीसंस्कारेपत्युश्चैवं॥एत
द्भिन्नसपिंडानांतुपूर्वमगृहीताशौचानामनाहिताग्निसंस्कारकालेत्रिरात्रं॥गृहीताशौचानांतुसपिंडानांदाहकालेस्नानमात्रं॥इदंस
पिंडानांत्रिरात्रादिकंपुत्रादेर्दशाहादिकंचदशाहोर्ध्वंसंस्कारकरणेज्ञेयं॥दशाहमध्येसंस्कारकरणेतुशेषदिनैरेवशुद्धिःकर्मसमाप्तिश्च
आहिताग्नेरेवंदशाहमध्येपिशरीरदाहेस्थिदाहेपर्णशरदाहेवाशेषेणनशुद्धिःसमंत्रकदाहदिनस्यैवप्रथमदिनत्वादित्युक्तं॥दशाहोर्ध्वं
देशांतरमृतानाहिताग्निवार्ताश्रवणदिनात्कृतत्रिरात्राशौचानांसपिंडानांचतुर्थादिदिनेषुसंस्कारारंभेदाहकालेस्नानं॥अगृहीता-
शौचानांत्रिदिनमेव॥भार्यापुत्रादेःश्रवणदिनादारभ्यदशाहं॥द्वितीयादावहन्यारंभेचतुर्थेदिनेसपिंडशुद्धिः॥भार्यादेर्दशाहमेवश्रव
णादिनादित्युक्तं॥देशांतरगतस्यद्वादशवर्षादिप्रतीक्षोत्तरंपर्णशरदाहेप्येवमेव॥पुत्रादेःसपिंडानांचदशरात्रंत्रिरात्रादिकमूह्यम्॥प्र

प॰ उ॰
३

५८

तीक्षाच यदारभ्यवार्तानश्रूयतेतदारभ्यपंचदशवर्षाणिमातापित्रोः॥ अन्येषांपूर्वेवयसिविंशतिः॥ मध्यमेपंचदश॥ उत्तरेवयसिद्वा
दश॥ प्रतीक्षायुक्त्यादिभिर्मरणनिश्चयासंभवेकार्या॥ ॥अथाशौचसंपातेनिर्णयः॥ दशाहमृताशौचेदशाहस्यततोन्यूनस्यवा॥
मृताशौचस्य संपातेपूर्वप्रवृत्ताशौचसमाप्त्याशुद्धिः॥ दशाहजननाशौचेदशाहंन्यूनंवाजननाशौचंपततिचेत्पूर्वप्रवृत्तसमाप्त्याशु
द्धिः॥ दशाहमृताशौचेजननाशौचंदशाहंत्र्यहंवासंपतेत्तदामृताशौचसमाप्त्याशुद्धिः॥ त्र्यहमृताशौचेत्र्यहंततोन्यूनंवामृताशौचं
त्र्यहंजननाशौचंवासंपतेत्तदापूर्वप्रवृत्तांतेशुद्धिः॥ ४ ॥ त्रिदिनजननाशौचेत्रिदिनजननाशौचपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥ ५॥ पक्षिणी
मृताशौचेपक्षिण्येकाहान्यतरमृतकपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥ जननाशौचेनसमेनाधिकेनवामृताशौचंनापैति॥ पक्षिण्यादिरूपमृत
केनत्रिदिनंदशाहंचजननाशौचंत्रिदिनमृताशौचेनदशाहंजाताशौचंचनापैतीतिबहवः॥ कश्चित्तुन्यूनेनापिमृतकेनाधिकस्यापि
जाताशौचस्यनिवृत्तिरित्याह॥ त्रिदिनमृताशौचेनदशाहंमृतकंननिवर्तते॥ एवंपक्षिण्यात्रिदिनमेकाहेनपक्षिणीचनापैति॥ त्रि
दिनजाताशौचेनदशाहंजाताशौचंननिवर्तते॥ अत्रेदंबोध्यं॥ संपातोनामाशौचिनामेकाशौचित्वज्ञानेपराशौचित्वज्ञानं॥ तेनपू
र्वाशौचमध्येउत्पन्नमपिपराशौचंपूर्वाशौचांतेज्ञातंचेत्पूर्वेणननिवर्ततेसंपाताभावात्॥ पूर्वत्रपरत्वेद्वेसति ज्ञानकृते॥ तेनपू

ध॰ सिं॰
४९

॰सन्नस्यपरोसन्नज्ञानोत्तरंज्ञानेपिपूर्वोसन्नेनपरोसन्नंतन्मध्येज्ञातंनिवर्ततएव॥संपातएवज्ञानकृतोनतुपूर्वत्वादिकमितिसिद्धं
तादिति॥दशाहांत्यरात्रौयदिनिवृत्तियोग्यदशाहसंपातस्तदादिनद्वयमधिकंकार्यं॥दशमरात्रेश्चतुर्थयामेनिवृत्तियोग्यदशाहांतर
संपातेदिनत्रयमधिकं॥दशाहांत्यरात्रौचतुर्थयामेवानिवृत्तियोग्यत्रिरात्राशौचपातेतुपूर्वेणशुद्धिर्नद्व्यहादिवृद्धिः॥एवंत्र्यहाद्याशौ-
चानांनिवृत्तियोग्यानांपरस्परंतृतीयरात्रौतृतीयरात्रिशेषेवासंपातेपूर्वेणशुद्धिर्नद्व्यहादिवृद्धिः॥वर्द्धितद्वित्रिदिनेदशाहांतरपातेपूर्वे
णद्विरात्रेणत्रिरात्रेणवाननिवृत्तिः॥वर्धितद्विरात्रेणपक्षिण्यानिवृत्तिः॥वर्द्धितत्रिरात्रेणान्यत्रिरात्रस्यनिवृत्तिः यदातुभागिनेयादिर्मातुलादेरंत्यक
र्मकरोतितदातन्निमित्तेदशाहाद्याशौचेसतियदिसपिंडमरणनिमित्तंदशाहादिकंपततितदातस्यपूर्वेणशुद्धिर्नभवति॥कर्मांगाशौचस्यास्
श्यतामात्रप्रयोजकत्वेनसंध्याकर्मलोपाभावेनलघुत्वाल्लघुनागुरोर्निवृत्त्यभावात्॥एवंत्रिरात्रपातेपिजननत्रिरात्रस्यनिवृत्तिः॥मृतकत्रिरा
त्रस्यनेत्यादिकमूह्यं।पुत्रस्यसपिंडाशौचेनमातापित्रोराशौचंनापैति॥एवंभार्यायाभर्त्राशौचंनापैति॥केचित्पत्युर्भार्याशौचमपिना
पैतीत्याहुः॥मात्राशौचमध्येपित्राशौचपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥स्मृत्यर्थसारादयस्तुपितुःसंपूर्णमेवाशौचंकार्यमित्याहुः॥पित्राशौचेमा
तुर्मरणेपित्राशौचंसमाप्यपक्षिणीमधिकांकुर्यात्॥इयंपक्षिणीवृद्धिर्दशमरात्रेरर्वाक्मरणेतज्ज्ञानेवाभवति॥दशमरात्रौतज्ज्ञानेत्रिच

उ॰ प॰
३

४९

तुर्थयामेवामातृमरणाद्येतुद्विरात्रत्रिरात्रावेवनपक्षिणी ॥ मातुरनाहिताग्निभर्तुर्मरणाद्द्वितीयादिदिनेषुसहगमनेपिनाधिकापक्षिणी
भर्त्राशौचांतेशुद्धिः ॥ नवश्राद्धपिंडादिकंयुगपत्समापयेत् ॥ भर्त्राशौचोत्तरमन्वारोहणेत्रिरात्रं ॥ एतत्त्रिरात्रंसपिंडानामेव ॥ पुत्रस्य-
तुमात्राशौचंसंपूर्णमेवेतिभाति ॥ सहगमनेसपिंडानामपिपूर्णमेवाशौचं ॥ त्रिरात्रंत्वनुगमनपरमितिगौडाः ॥ इदमेवयुक्तं ॥ इयंसंपाते
पूर्वेणशुद्धिः ॥ सूतिकायाअग्निदस्यचनास्ति ॥ यदादेशांतरमृतपितुर्वार्तांश्रुत्वापुत्रैर्दशाहमाशौचंकृतं ॥ संस्कारस्तुअस्थ्यलाभादिहेतुतं
रवशान्नकृतोदशाहोत्तरंचसंस्कारआरब्धस्तत्रसंस्कारकर्तुःपुत्रस्यकर्मांगंदशाहमाशौचंतदाशौचमध्येसपिंडमरणेपूर्वांतेशुद्धिर्नमा
तुर्मरणेपिनाधिकापक्षिणी ॥ किंतुसपिंडाशौचंमात्राशौचंचसंपूर्णमेवकार्यं ॥ अतिक्रांतकालाद्वर्तमानस्यबलवत्वात् ॥ एवंद्वादशवर्षा
दिप्रतीक्षोत्तरंपुत्रादिभिःक्रियमाणेपित्रादिसंस्कारांगदशाहाशौचे ऽन्यसपिंडादिमरणेपीतिपूर्वशेषेणशुद्धेरपवादःसिंधावुक्तः ॥ ज
ननाशौचेमृताशौचेवामृतकसंपातेपिंडदानाद्यंतकर्मप्रतिबंधोनास्तिमृताशौचेजाताशौचेवापुत्रजननेजातकर्मादिप्रतिबंधोना-
स्तीत्येके ॥ पूर्वाशौचांतेजातकर्मेत्यन्येमातुर्याधिकापक्षिणीतन्मध्येपितुर्मृहैकोद्दिष्टश्राद्धंवृषोत्सर्गंशय्यादानादिकंचकुर्यात् ॥ अन्य
सपिंडाशौचेतेकादशाहकृत्यंनकार्यमितिबहवः ॥ कार्यमितिकश्चित् ॥ अथशवस्पर्शानुगमनादिसंसर्गाशौचं ॥ संसर्गाशौचेनित्यकर्मा

नधिकारोनास्ति ।। किंत्वस्पृश्यत्वमात्रं ।। तदपितदीयभार्यापुत्रादीनांनास्ति ।। किंतुसंसर्गकर्तुरेव ।। एवंतद्गृहवर्तिनस्तत्स्वामिकान्नादि
द्रव्याणांनाग्राह्यत्वं ।। तत्रसजातीयशवस्पर्शेसज्योतिराशौचं ।। हीनवर्णस्पर्शेऽधिकंकल्प्यं ।। अथानुगमने ।। सजातीयस्यविजाती
यस्यशवस्यानुगमनेस्नात्वाग्निस्पर्शंघृतप्राशनंचकृत्वापुनःस्नात्वाप्राणायामंकुर्यात् ।। विप्रस्यशूद्रानुगमनेत्रिरात्रंनद्यांस्नानंघृतप्रा-
शनंप्राणायामशतंचनात्रनित्यकर्मलोपः ।। अथनिर्हरणे ।। स्नेहेनसजातीयशवनिर्हरणेतदन्नाशनेतद्गृहवासेचदशाहः ।। तद्गृहवा
समात्रेन्नाशनमात्रेवात्रिरात्रं ।। अन्नाशनगृहवासयोरभावेएकाहः ।। ग्रामांतरस्थंशवंनिर्हृत्यग्रामांतरवासेसज्योतिः ।। मौल्यग्रह
णेनसजातीयनिर्हरणेदशाहः ।। विजातीयनिर्हरणेशवजातीयं ।। भृतिग्रहणेनहीनजातीयनिर्हरणे शवजातीयद्विगुणं ।। सोद
कशवनिर्हरणेपिदशाहः ।। शवालंकारकरणेपादकृच्छ्रं ।। अज्ञानादुपवासः ।। अशक्तौस्नानं ।। धर्मार्थमनाथद्विजशवनिर्हरणेदाहक
रणेचाश्वमेधादिपुण्यस्नानमात्राच्छुद्धिः ।। अग्निस्पर्शोघृताशनंचात्रापि ।। धर्मार्थमपिशूद्रशवनिर्हरणेद्विजस्यैकाहः ।। धर्मार्थम
नाथशवानुगमनादौनदोषः ।। ब्रह्मचारिणस्तुपितृमातृमातामहाचार्योपाध्यायभिन्नशवनिर्हरणादौव्रतलोपः ।। पूर्वोक्तरीत्याऽ
शौचंचततस्तेनकृच्छ्रप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचकार्यं ।। पित्रादेर्निर्हरणेपिब्रह्मचारिणाशौचिनामन्नंनभक्ष्यं ।। तेषांस्पर्शोपिनका-

र्यः॥ अत्रापिनित्यकर्मलोपोन॥ अथदाहादौसमोत्कृष्टवर्णप्रेतस्यस्नेहादिनादाहोदकदानादिसकलौर्ध्वदैहिककरणेतत्तज्जात्या
शौचं॥ तदंतेस्नेहलोभाद्यनुसारेणगुरुलघुप्राजापत्यादीनांत्रयं॥ स्नेहादिनासवर्णानांदाहमात्रकरणेतद्गृहवासेत्रिरात्रं॥ तदन्नभक्ष
णेदशरात्रं॥ तदुभयाभावेएकाहः॥ हीनवर्णेनोत्तमवर्णस्यदाहमात्रकरणेशवजात्याशौचं॥ भृतिग्रहणेनसवर्णस्यदाहमात्रकरणे
पिदशाहाद्येव॥ मौल्येनोत्तमवर्णदाहेद्विगुणं॥ उत्तमेनाधमवर्णदाहनिर्हरणकरणेतज्जात्याशौचंतदंतेक्रमेणद्विगुणंत्रिगुणंचतुर्गुणं
चप्रायश्चित्तं॥ मौल्येनहीनवर्णदाहादौतुप्रायश्चित्तमाशौचंचोक्तापेक्षयाद्विगुणं॥ धर्मार्थसमोत्कृष्टवर्णप्रेतस्यदाहादिसकलौर्ध्व
दैहिककरणेपिनाशौचंनित्यंपिंडदानाद्यनंतरंस्नानमात्राच्छुद्धिः॥ द्विजेनशूद्रस्यधर्मेणापिदाहादिनकार्यं॥ अथब्रह्मचारिणापि
तृमातृमातामहादीनामन्याधिकार्यभावेदाहाद्यंतकर्मकार्यम्॥ तदाकर्मांगंदशाहमस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचंचकार्यं। तथापितेषामा
शौचिनामन्नंब्रह्मचारिणानभोक्तव्यं॥ आशौचिस्पृष्टतयावासश्चनकार्यः॥ तदुभयकरणेप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचब्रह्मचारिणापूर्वो
क्तपित्रादिभिन्नानांदाहाद्यंतकर्मकरणेकृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचाशौचांतेकार्यं॥ पित्रादेर्दाहमात्रकरणेएकाहमाशौचंकार्यं
॥ अत्रसर्वत्रब्रह्मचारिणःसंध्याग्निकार्यादिकर्मलोपोन॥ ब्रह्मचारिभिन्नस्यापिदाहादिनिमित्तकसंसर्गाशौचेब्रह्मयज्ञादिनित्यकर्म

लोपेप्युक्तं॥ तत्रदेवपूजावैश्वदेवादिकमन्येनकारणीयं॥स्वयंकर्तुंयोग्यंतुस्तेनैवकार्यं॥ब्रह्मचारिणःपित्राद्यंत्यकर्माकरणेतुपित्रादि
मरणेप्याशौचंन॥समावर्त्तनोत्तरंपूर्वमृतानांपित्रादिसपिंडानांत्रिरात्रमाशौचंकार्यं॥ अथरोदनेआशौचादि॥ विप्रादिभिःसवर्णमर
णविषयेऽस्थिसंचयनात्पूर्वंरोदनेस्नानं॥तदुत्तरमाचमनं॥विप्रस्यशूद्रविषयेऽस्थिसंचयनात्प्राक्त्रिरात्रंतदुत्तरमेकरात्रं॥शूद्रस्यविष
येतद्गृहवासादिसंबंधेऽस्थिसंचयनात्प्रागेकरात्रंतदूर्ध्वंस्नानं॥सपिंडानांत्वनुगमनरोदनादौनदोषः॥नात्रापिकर्मलोपः॥अत्रसर्वत्रयस्य
यावानाशौचकालस्तंनिर्वाह्यस्नात्वैवविशुध्यति नतुस्नानंविनातावत्कालमात्रातिक्रमेणशुद्धिः॥अंत्यकर्मकर्तुरस्थिसंचयनात्प्राक्
स्त्रीसंगेचांद्रायणंप्रायश्चित्तं॥ऊर्ध्वंप्राजापत्यत्रयं॥अन्येषांमृताशौचिनासंचयनात्प्राक्संगमेत्रिरात्रमुपवासः॥ऊर्ध्वमेकरात्रं॥ अ
थाशौचान्नभक्षणे॥ असगोत्रेणापदिबुद्धिपूर्वंसकृदप्याशौचिस्वामिकंपक्वमन्नंयस्मिन्दिनेभुक्तंतदारभ्यतेन यावत्तेषामाशौच
मवशिष्टंतावदाशौचंकार्यं॥आशौचांतेविप्राशौचेसांतपनंप्रायश्चित्तं॥शूद्राशौचेचांद्रायणं॥क्षत्रियादेःकलावभावान्नलिख्यते
क्वचिल्लेखस्तूत्पादनमात्रार्थोनेदानीमुपयुज्यतेइतिप्रायउपेक्ष्यते॥मत्याभ्यासेविप्रशूद्राशौचयोःक्रमेणमासंषण्मासंकृच्छ्रादिव्र
ताचरणं॥अमत्याभोजनेयावदन्नपाकमाशौचंक्रमेणैकरात्रंसप्तरात्रंचोपोषणंदशशतंचप्राणायामाः॥अमत्याभ्यासेद्विगुणंआपद्य

मत्याभोजनेत्तदहराशौचमेकःप्राणायामः॥शूद्राशौचे ऽष्टाधिकसहस्रंगायत्रीजपः॥ ज्ञानत आपदि त्रिरघमर्षणमष्टोत्तरसहस्रगाय
त्रीजपः॥शूद्राशौचेप्राजापत्यं॥शूद्रस्यद्विजाशौचेस्नानंपंचगव्याशनंच॥सर्वमिदंजननाशौचेन्यूनंयोज्यंएवमाहिताग्न्याशौचेपिन्यू
नमितिस्मृत्यर्थसारेसर्वमिदमाशौचिस्वामिकान्नभोजने॥यदातुतदस्वामिकमाशौचिस्पृष्टमात्रमन्नंभुंक्तेतदामत्याभोजनेकृच्छ्रं॥अ
मत्यार्धमितिस्मृत्यर्थसारेउक्तं॥आशौचिस्पृष्टाशौचिस्वामिकान्नभोजीतुतत्स्वामिकान्नाशननिमित्तंतत्स्पृष्टान्नाशननिमित्तंचेतिप्रायश्चित्तद्व
यंसमुच्चयेनकुर्यात्॥आशौचिस्वामिकान्नप्रतिगृहेतूक्तप्रायश्चित्तार्धं॥आशौचंतुनास्ति॥दातृभोक्तृभ्यामुभाभ्यामज्ञातेजननमरणेवान
दोषः॥अन्यतरेणाज्ञाते दोषः॥तत्रदातुर्ज्ञानेभोक्तुरज्ञानेभोक्तुरल्पप्रायश्चित्तं॥दातुरज्ञानेपिभोक्तुर्ज्ञानेपूर्णमेव॥भोजननिमित्त
काशौचेपिकर्मलोपोन॥अथतुकथमपिस्वल्पसंबंधयुक्ते स्नानंवासोयुतंस्यादितित्रिंशच्छ्लोकीस्मृत्यर्थसारेप्येवमयमस्यार्थः
स्वल्पेनापिएकाहाद्याशौचप्रयोजकेनसंबंधेनयुक्तेबालकजामात्रादौमृतेसचैलंस्नानंकार्यं॥सर्वत्रगुरुणोलघुनोवामृताशौचस्य
प्राप्तिकालेसमाप्तिकालेचस्नातव्यमितियावत्॥अथवास्वल्पैर्दशाहभिन्नपक्षिणीत्रिदिनाद्याशौचप्रयोजकैःसंबंधैःयुक्तेबंधुत्रयमातुलानु
पनीतसपिंडादौमृतेदेशांतरेकालांतरेस्नानंभवत्येव॥तथाचयस्यसन्निहितकालेआशौचप्राप्तिस्तस्यातिक्रांतकालेस्नानंयस्यतुसन्नि

हितकालेपिस्नानमात्रंतस्यकालांतरेस्नानमपिनेत्यर्थः॥ यद्वास्वल्पआशौचप्रयोजकसंबंधभिन्नःसंबंधः॥ यथाशालकसुतत्वंऊदक
न्यायाःपितृव्यतत्सुतत्वादिभगिन्याभ्रातृपुत्रत्वादितद्युक्तेआशौचाभावेपिस्नानमात्रंभवत्येव॥ यत्किंचित्संबंधेआशौचाभावेपिस्ना
नमात्रंसन्निधौसर्वत्रकार्यमित्यर्थः॥ पक्षत्रयमपिइदंशिष्टाचारेदृश्यते इतियुक्तंभाति॥ ॥अथाशौचापवादः॥ ॥सपंचधा
कर्तृतः१ कर्मतः२ द्रव्यतः३ मृतदोषतः४ विधानतइति ५ तत्रकर्तृतोयथा॥ यतीनांब्रह्मचारिणांचसपिंडजननमरणयोर्नाशौचं॥मा
तापितृमरणेतुयतिब्रह्मचारिणोःसचैलंस्नानमात्रंभवत्येव॥ ब्रह्मचारिणःसमावर्त्तनोत्तरंब्रह्मचर्यदशायांमृतानांपित्रादिसपिंडा-
नांत्रिरात्रमाशौचंउदकदानंचकार्यं॥ अनुगमननिर्हरणनिमित्तकंत्वाशौचंब्रह्मचारिणोप्यस्त्येव॥ पित्राद्यंत्यकर्मकरणेब्रह्मचारिण
आशौचमप्यस्त्येव॥ आरब्धप्रायश्चित्तानांप्रायश्चित्तानुष्ठानसमयेआशौचंन॥ समाप्तेतुप्रायश्चित्तेत्रिरात्रमतिक्रांताशौचं॥ क्र
तकर्मांगनांदीश्राद्धानांतत्कर्मसमाप्तिपर्यंतंतत्कर्मोपयोगिकार्येआर्त्यादिसंकटेआशौचंन॥ जाताशौचमृताशौचवतोर्मरणसमय
प्राप्तौनाशौचं॥ तेनदानादिकंसतिवैराग्येआतुरस्यसन्यासोपिभवतीतिसिंध्वादयः॥ देशविप्लवदुर्भिक्षादिमहापदिसद्यःशौचं॥
आपदपगमेआशौचावशेषेअवशिष्टाशौचमस्त्येव॥ ॥अथकर्मतः॥ ॥अन्नसत्रिणामन्नादिदानेषुनाशौचं॥ प्रतिगृहीतु

स्तु आमान्नग्रहणे दोषोन ॥ पक्वान्नभोजने तु त्रिरात्रं क्षीरपानं ॥ गृहीते नंतव्रतादावेकादश्यादौ चारब्धकृच्छ्रादिव्रते च नाशौचं ॥ तत्रस्ना
नादिशारीरनियमाः ॥ स्वयं कार्याः ॥ अनंतपूजादिकमन्येन कारणीयं ॥ ब्राह्मणभोजनादिकमाशौचांते ॥ राजादीनां प्रजापालनादौ ना
शौचं ॥ ऋत्विजां मधुपर्कोत्तरं तत्कर्मणि नाशौचं ॥ तेन येषाधानपशुबंधादिषु मधुपर्को नोक्तस्तेषु कृतेपि वरणे तान् त्यक्त्वान्ये ऋत्विजः का
र्याः ॥ दीक्षितानां दीक्षणीयोत्तरमवभृथस्नानपर्यंतं यज्ञकर्मणि नाशौचं ॥ दीक्षितलिंगत्यागः स्नानमात्रं कर्ममध्ये कार्यं ॥ अवभृथात्पूर्वमे
वाशौचाभावः ॥ अवभृथं तु न भवत्येवेति सिंधुः ॥ कर्मांते तु त्रिरात्रं पूर्वन्यायात् ॥ रोगभयराजभयादिनाशार्थे शांतिकर्मणि नाशौचं
॥ कृत्पीडितकुटुंबस्य प्रतिग्रहे नाशौचं ॥ विस्मरणशीलस्याधीतवेदशास्त्राध्ययनेपि नाशौचं ॥ वैद्यस्य नाडीस्पर्शने आशौचं न ॥ श्रा
द्धे तूक्तं ॥ मूर्तिप्रतिष्ठाचौलोपनयनविवाहाद्युत्सवतडागाद्युत्सर्गकोटिहोमतुलापुरुषदानादि कर्मसु नांदीश्राद्धोत्तरं नाशौचं ॥ संकल्पि
ते पुरश्चरणजपे ऽविच्छेदेन संकल्पितहरिवंशश्रवणादौ च प्रारंभोत्तरं नाशौचं ॥ कालादिनियमाभावे तु स्तोत्रहरिवंशादिकमाशौचेहेय
मेव ॥ सर्वोप्ययमाशौचापवादोऽनन्यगतिकत्वे आर्तौ च ज्ञेय इति सिंधौ नागोजीयेचोक्तं ॥ तेनानन्यगतिकत्वादिकमालोच्यैवाशौचा
भावो योज्यः ॥ अत्र यद्वक्तव्यं तत्पूर्वार्धे तत्र तत्रोक्तमेव ॥ केचित्तु व्रतेष्विव दीक्षितानामृत्विजामारब्धोत्सवादीनां च स्वरूपत आरंभतश्चा

वश्यकर्त्तादात्वाद्यभावेप्याशौचाभावइत्याहुः॥कन्यायाऋतुशंकादिसंकटेमुहूर्तांतराभावेकूष्मांडहोमादिनाजाताशौचेविवाहारंभोपि
कार्यइत्युक्तं॥विवाहादिषुनांदीश्राद्धोत्तरमाशौचपातेपूर्वसंकल्पितान्नमसगोत्रैर्दातव्यंभोक्तव्यंच॥दातारंभोक्तारंसिद्धान्नंचसूतकीन
स्पृशेत्॥विवाहादौतदन्यत्रवाभ्यंजानेषुविप्रेषुदातुराशौचं पातेपात्रस्थमप्यन्नंत्यक्त्वान्यगेहोदकाचांताःशुध्यंतीत्यादिपूर्वार्धेउक्तं॥ए
वंसहस्रभोजनादावपिपूर्वसंकल्पितान्नेषुज्ञेयं॥पार्थिवशिवपूजायांनाशौचं॥आशौचेसंध्याश्रौतस्मार्तहोमादिविषयेपूर्वार्धेउक्तं॥
अग्निसमारोपप्रत्यवरोहावाशौचयोर्नकार्यौ॥तेनसमारोपोत्तरमाशौचपातेपुनराधानमेव॥समारोपप्रत्यवरोहयोरन्यकर्तृत्वस्याशौचा
पवादस्यचाभावात्॥इदंबह्वृचानांदशाहंहोमलोपेन्येषांत्र्यहंहोमलोपेएवपुनराधानंज्ञेयं॥ग्रहणनिमित्तकेस्नानश्राद्धदानादौनाशौचं॥
कश्चित्स्नानमात्रंकार्यंनश्राद्धादीत्याहुः॥संक्रांतिस्नानादावपिनाशौचं॥नित्यकृत्येषुस्नानाचमनभोजननियमास्पृश्यस्पर्शनादिनियमे-
षुनाशौचं॥अन्यद्वैश्वदेवब्रह्मयज्ञदेवपूजादिनित्यनैमित्तिककाम्यंचाशौचेषुनकार्यं॥भोजनकालेआशौचापवादकजननमरणश्रव
णेमुखस्थंग्रासंत्यक्त्वास्नायात्॥मुखस्थग्रासभक्षणेएकोपवासः॥सर्वान्नभोजनेत्रिरात्रोपवासः॥इतिकर्मत्तआशौचसदसद्भावविचा
रः॥ ॥अथद्रव्यतः॥ ॥पुष्पफलमूललवणमधुमांसशाकतृणकाष्ठोदकक्षीरदधिघृतौषधतिलतद्विकारेस्कृतद्विकाराणांलाजादि

भर्जितान्नस्य लड्डुकादीनां चाशौचिस्वामिकानामाशौचिगृहस्थितानां च ग्रहणे दोषो न ॥ आशौचिहस्तात्तु किमप्येतन्न ग्राह्यं ॥ पण्ये तु
वणिजादेराशौचिनार्पितद्रव्यस्तात्तु वणादेरामान्नस्य च क्रयेन दोषः ॥ जलदधिलाजादिकं तु क्रयेणापि तद्धस्तान्न ग्राह्यं ॥ ॥ अथ मृतदोषतः
॥ ॥ शास्त्रानुज्ञां विना शस्त्राग्निविषजलपाषाणभृगुपातानशनादिभिर्बुद्धिपूर्वकं स्वेच्छयात्मघातकानां नाशौचं ॥ तच्चात्मघातनं क्रोधा
त्परोद्देशेन वा स्वस्वत एव वेष्टसाधनताभ्रमेण वा तथा चौर्यादिदोषे राजहतानां पारदार्ये तत्पत्यादिहतानां विद्युद्धतानां च नाशौचं ॥ अन्ये-
निषिद्धोपि गर्वान्नदीतरणवृक्षारोहकूपावरोहादौ प्रवृत्तौ मृतस्तस्यापि नाशौचं ॥ योगवादिहरणार्थे तद्भननार्थं वा प्रवृत्तो गोसर्पनखिशृंगि
दंष्ट्रिगजचोरविप्रांत्यजादिभिर्हतस्तस्य नाशौचं ॥ महापातकिनां तत्संसर्गिणां च महापापितुल्यानां च पतितानां नपुंसकानां च मरणे ना
शौचं ॥ स्त्रीणां च पत्यादिहंत्रीणां हीनजातिगामिनीनां गर्भघ्नीनां कुलटानां च पूर्वोक्तात्मघातादिपापयुक्तानां च मृतौ नाशौचं ॥ तत्रैषां शवा
नां स्पर्शाश्रुपातवहनदहनांत्यकर्माणि न कुर्यात् ॥ स्पर्शादिकरणे ज्ञानाज्ञानाभ्यासादितारतम्येन कृच्छ्रातिकृच्छ्रसांतपनचांद्रायणादिप्रा
यश्चित्तानि सिंध्वादिग्रंथांतरतो ज्ञेयानि ॥ तेषां मृतदेहस्य जले प्रक्षेपः ॥ ततः संवत्सरोत्तरं पुत्रादिस्तदीयात्मघातादिपापानुसारेण प्राय
श्चित्तं तस्य कृत्वा नारायणबलिं च कृत्वा पर्णशरदाहादिपूर्वकमाशौचमौर्ध्वदेहिकं च कुर्यात् ॥ केचित्प्रेतशरीरं दग्ध्वा दाहनिमित्तं चांद्राय

णत्रयं कृत्वाऽस्थीनिसंस्थाप्याब्दांतेपूर्वोक्तरीत्यौर्ध्वदेहिकमित्याहुः॥अथवालौकिकाग्निनातूष्णींदग्ध्वास्वजीवनसंदेहाद्वाभक्त्यावापुत्रा
दयःसंवत्सरादर्वागपितत्तदात्मघातादिपापोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तपूर्वकंनारायणबलिंकृत्वापर्णशरदाहमस्थिदाहंवाकृत्वाऽशौचमौर्ध्व
देहिकंचकुर्युः॥इदंचप्रायश्चित्तार्हाणामेव॥प्रायश्चित्तानर्हाणांघटस्फोटेनबहिष्कृतानांचदासीद्वारापतितोदकविध्यनंतरंसपिंडीकरण
वर्जमौर्ध्वदेहिकं॥तेनसांवत्सरिकमप्येकोद्दिष्टविधिनैव॥यद्वात्मघातिनांपुत्रादिर्मृतजातीयवधोक्तंब्रह्महत्यादिप्रायश्चित्तसहितंचांद्राय
णंतप्तकृच्छ्रद्वयंचकृत्वानारायणबलिपूर्वकंतंदहेत्॥तथाचात्मघातिनांगोगजव्याघ्रादिहेतुकदुर्मरणवतांचपतितादीनांच्चपूर्वोक्तानांस
र्वेषांनमरणदिनादारभ्याशौचंकिंतुतत्प्रायश्चित्तनारायणबलिपूर्वकसमंत्रकदाहदिनमारभ्यैवाशौचं॥जलाग्न्यादिभिःप्रमादमृता
नांतुमरणदिनादारभ्याशौचादिकमस्त्येव॥तच्चत्रिरात्रमितिकेचित्॥दशाहमितिबहवः॥किंतुप्रमादमरणस्यापिदुर्मरणत्वात्तन्नि
मित्तप्रायश्चित्तपूर्वकमेवदाहादिकार्यं॥तदुक्तंस्मृत्यर्थसारे॥चांडालगोब्राह्मणचोरपशुदंष्ट्रिसर्पाग्न्युदकादिभिः॥प्रमादान्मरणेचां
द्रायणंतप्तकृच्छ्रद्वयंचतत्प्रायश्चित्तंकृत्वापंचदशाकृच्छ्राणिवाप्रायश्चित्तंकृत्वाविधिवद्दहनाशौचोदकदानादिसर्वंकार्यमेवेति॥प्राणांति-
कप्रायश्चित्तेनमृतस्यदशाहमाशौचंसर्वाणिप्रेतकर्माणिकर्तव्यानि॥प्रायश्चित्तेनतस्यशुद्धत्वात्॥एवमारब्धप्रायश्चित्तस्यप्रायश्चि

तस्यप्रायश्चित्तमध्येमरणेपिशक्ष्यत्वादिकंज्ञेयं॥आहिताग्नेरुक्तपतितादेर्मरणेदर्भादिनाचांडालश्टंगिचोरादिहेतुकेमरणेविशेषः॥ नेता
ग्नीन्प्रक्षिपेदप्सुआवसथ्यंचतुष्पथे॥पात्राणितुदहेदग्नौसाग्निकेपापकर्मणि॥ततःप्रायश्चित्तार्हत्वानर्हत्वादिपूर्वोक्तव्यवस्थयानिर्मथ्या
ग्निनादाहाद्यंतकर्मेति॥महापातकसंयुक्तःसाग्निकोयदिजीवति॥पुत्रादिःपालयेदग्नीन्प्रायश्चित्तक्रियावधि॥प्रायश्चित्तंनकुर्याद्यःकु
र्वन्वाम्रियतेयदि॥जलेग्नीन्प्रक्षिपेदग्नौपात्राणितुजलेपुवा॥माधवीये॥आहिताग्नेर्दुर्मरणेष्वात्मघातेचतंलौकिकाग्निनातूष्णींदग्ध्वा
तदस्थीनिक्षीरेणप्रक्षाल्यतत्प्रायश्चित्तंकृत्वाश्रौताग्निभिःसमंत्रकंदाहादिकार्यमित्युक्तं॥इदंनिरग्नेरपिदुर्मरणेयोज्यं अयसर्पहतेवि
शेषः॥ प्रमादेनवादर्पादिनावासर्पतोमृतावाशौचादिनकार्यं॥वक्ष्यमाणनागपूजाव्रतंकृत्वानारायणबलिसौवर्णनागदानप्रत्यक्षगो
दानानिकृत्वादाहाशौचादिकार्यं॥ सर्वत्रदुर्मरणेपतितादिमरणेचतत्तत्प्रायश्चित्तादिकृत्वादाहाशौचादिकार्यमित्युक्तं॥तत्रप्रायश्चित्ता
निप्रसंगादुच्यंते॥बुद्धिपूर्वकमात्मघातेनमृतानांत्रिंशत्कृच्छ्राणिप्रायश्चित्तं॥एतच्चजातिवधप्रायश्चित्तेनसमुच्चितंकार्यं॥तद्यथा॥ब्रा
ह्मणेनात्मघातेकृतेद्वादशाब्दब्रह्महत्याप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्रमात्मघातप्रायश्चित्तंचतत्पुत्रादिःकुर्यात्॥ब्राह्मणस्त्रियात्मघातेकृते
ब्राह्मणस्त्रिवधप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्राणिच॥एवंशूद्राद्यात्मघातेप्यूह्यं॥अशक्तावात्मघातेचांद्रायणद्वयंतप्तकृच्छ्रचतुष्कंच॥प्रमादे

नजलादिमरणेपंचदशकृच्छ्राणिचांद्रायणपूर्वकंतप्तकृच्छ्रद्वयंवा॥ पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि॥ ब्रह्महत्यादिपापिनांप्रायश्चित्तात्पूर्वंमर
णेतत्तत्पापप्रायश्चित्तंपुत्रेणकार्यं॥प्रायश्चित्तानर्हाणांतुपतितोदक दानविधिरेवनप्रायश्चित्तादीत्युक्तं॥ सिंधौतुप्रायश्चित्तानर्हाणामपि
पुत्रादिर्नारायणबलिपूर्वंसर्वमौर्ध्वदेहिकंसपिंडीकरणांदर्शादिश्राद्धंगयादिश्राद्धंचकुर्यादेव॥ एवंम्लेंच्छीकृतस्यापिपतितोदकविधिरपुत्रवि
षयइत्युक्तं॥ इदमेवयुक्तं॥ यस्तुकिंचित्कालंम्लेंच्छीकृतःप्रायश्चित्तार्हस्तस्यषोडशकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंपुत्रेणकृत्वापर्णशरदाहादिकार्यंप्रमा
दमरणभिन्नेषुचौर्यपारदार्यादिहेतुकेषुदुर्मरणेषुचांद्रायणद्वयंतप्तकृच्छ्रंवेत्याकरतोविचार्ययोज्यं॥किंचव्याघ्रादिहेतुकदुर्मरणेषुशातात
पोक्तदानादिविधिरपिकार्यः॥ तथाहिव्याघ्रहतेविप्रकन्याविवाहनं॥गजहतेचतुर्निष्कपरिमितहेमनिर्मितगजदानं॥ राजहतेसौवर्णपु
रुषदानं॥ चोरहतेप्रत्यक्षधेनुदानं॥वैरिहतेवृषभदानं॥ वृषभहतेयथाशक्तिहेमदानं॥शय्यायांचमृतेदेयाशय्यातूलीसमन्वितानि
ष्कहेमनिर्मितविष्णुप्रतिमाधिष्ठिताच॥शौचहीनमरणेहिनिष्कहैमविष्णुदानं॥ संस्कारहीनमरणेविप्रपुत्रोपनयनं॥अश्वहतेनिष्क
त्रयहेमकृताश्वदानं॥श्वुनाहतेक्षेत्रपालस्थापनं॥सूकरहतेमहिषदानं॥ कृमिभिर्हतेपंचखारीमितगोधूमदानं॥ वृक्षहतेवस्त्रयुत-
सौवर्णवृक्षदानं॥ शृंगिणाहतेवस्त्रयुतवृषभदानं॥ शकटहतेसोपस्करंकिंचिद्द्रव्यदानं॥ भृगुपातमृतेधान्यपर्वतदानं॥ अग्निनामृतेउद

पानोत्सर्गविधिः॥ काष्ठहतेधर्मार्थसभाकरणं॥शस्त्रहतेमहिषीदानं॥ अश्वहतेसवत्सपयस्विन्यागोर्दानं॥ विषेणहतेहेमनिर्मितपृथ्वीदानं
उद्बंधनेनमृतेहेमकपिदानं॥जलमृतेद्विनिष्कहेमनिर्मितवरुणदानं॥विषूचिकामृतेस्वाद्वन्नेनशतविप्रभोजनं॥ कंठस्थितकवलस्यम
रणेघृतधेनुदानं॥कासरोगमृतेऽष्टकृच्छ्राणि॥अतिसारमृतेलक्षगायत्रीजपः॥ शाकिन्यादिग्रहैर्मृतेरुद्रैकादशनीजपः॥ विद्युत्पातमृ
तेविद्यादानं॥ अंतरिक्षमृतेवेदपारायणं॥ पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि॥ अस्पृश्यस्पर्शयुक्तमरणेसच्छास्त्रपुस्तकदानमित्यादि॥अत्र
शय्यामरणेशौचहीनसंस्कारहीनमरणे। कृमिविषूचिकाकंठकवलकासातिसाररोगग्रहै[illegible]मरणेंतरिक्षमृतेस्पृश्यस्पर्शमरणेपिद्दानादि
विधिरेवनप्रायश्चित्तंनैवनारायणबलिर्नापिवर्षादिकालप्रतीक्षा॥ व्याघ्रादिहेतुकंविषजलशस्त्रादिहेतुकंचमरणंप्रमादेनदर्पादिना
बुध्याचेत्यनेकधासंभवतितत्रोक्तव्यवस्थयाप्रायश्चित्तंनारायणबलिर्दानादिविधिश्चेतित्रयाणांसमुच्चयः॥ यदिपुत्रादिःपितुर्जला
दिदुर्मरणप्रायश्चित्तंब्रह्महत्यादि तत्तत्प्रायश्चित्तंवात्मघातप्रायश्चित्तंवाकर्तुंनशक्नोतितदोक्तदानादिविधिंनारायणबलिंचकृत्वाऽश
क्तौनारायणबलिमात्रंकृत्वोर्ध्वदेहिकंकुर्यात्॥तावन्नापुत्रादिसपिंडानांशुद्धिसिद्धेः॥ पित्रादेस्तुपुत्रादिभिस्तत्तत्प्रायश्चित्ताकरणेन
रकादिभोगःस्यादेवेतिबोद्धव्यं॥ अथविधिविहितजलादिमरणे॥तत्रप्रयागेसर्ववर्णानांरोगिणामरोगिणांचभागीरथीप्रवेशादिनाम

रणेकामितमहाफलं ॥ शूद्रस्यारोगिणोपिप्रयागभिन्नेपिजलादिमरणमनुज्ञातं ॥ व्याधितोभिषजात्यक्तोविप्रोवृद्धोथवायुवा ॥ ननु-
त्यजेज्जलाग्न्याद्यैःसयथेष्टंफलंलभेत् ॥ दुर्भिक्षितैर्महारोगैःपीडितोजीवन क्षमः ॥ प्रविशेज्ज्वलनंदीप्तंकरोत्यनशनंतथा ॥ अगाधतो
यराशिंचभृगोःपतनमेवच ॥ गच्छेन्महापथंवापितुषारगिरिमादरात् ॥ प्रयागवटशाखाग्राद्देहत्यागंकरोतिच ॥ उत्तमान्प्राप्नुयाल्लोकान्ना
त्मघातीभवेत्क्वचित् ॥ नराणामथनारीणांसर्ववर्णेषुसर्वदा ॥ आशौचंस्यात्र्यहंतेषांवज्रानलहतेतथा ॥ वाराणस्यांम्रियेद्यस्तुप्रत्या
ख्यातभिषक्क्रियः ॥ काष्ठपाषाणमध्यस्थोजाह्नवीजलमध्यगः ॥ अविमुक्तोन्मुखस्तस्यकर्णमूलगतोहरः ॥ प्रणवंतारकंब्रूतेइत्यादिवचनो
च्चयः ॥ पुराणस्थोमाधवादिनिबंधेषूदाहृतः ॥ अत्रानुज्ञातेबुद्धिपूर्वकात्मघातेगृहस्थादीनामेवाधिकारः ॥ यतेस्तुनाधिकारः ॥ त्र्यहाद्या
शौचविधानात् ॥ यतेःकाम्यकर्मण्यनधिकाराच्चेतिनिर्णयसिंधुः ॥ इदानींतनशिष्टास्तुरोगादिपीडांसोढुमशक्तौसन्यासाश्रमंगृहीत्वाती
र्थादिनात्मघातंकुर्वंति ॥ गृहस्थविधुरादयश्चनकुर्वंति ॥ केचित्त्वपरिहार्यरोगादिग्रस्तवृद्धादेर्जलादिनाबुध्यात्मघातःकलौप्रयागभिन्न-
देशेनभवति ॥ भृग्वग्निपतनैश्चैववृद्धादिमरणंतथेतिकलिवर्ज्येषुपरिगणनादित्याहुः ॥ एतन्मतेमरणांतप्रायश्चित्तविधयःकाशीखंडा
दौविप्रादेर्देहत्यागविधयश्चयुगांतरपराः ॥ प्रयागमरणंस्त्रीणांसहगमनंचकलियुगेपिसर्वसंमतं ॥ अत्रसर्वत्रसहगमनभिन्नेविधिवाक्य ॥

नुज्ञाते देहत्यागे त्रिरात्रमाशौचमिति बहवः॥ दशाहमिति केचित्॥ एवंफलकामनया विहिते काम्यप्रयागमरणेपि पक्षद्वयं ज्ञेयं॥ अथ यः प
तितो घटस्फोटेन बहिष्कृतोयश्च म्लेछीकृतोयश्च प्रायश्चित्तानर्हपापी तस्य त्रिविधस्य पितृमातृभिन्नस्य पतितोदकविध्यनंतरं सपिंडीकर
णवर्ज्यमंत्यकर्म पितुर्मातुश्च त्रिविधस्यापि नारायणबलिपूर्वकं सपिंडीकरणसहितं सर्वं भवतीत्युक्तं॥ तत्र पतितोदकदानविधिर्यथा॥ स
र्वगांदासीमाहूय तस्यैवेतनं दत्वाशुद्धपूर्णघटहस्तां तां ब्रूयात्॥ हे दासि गच्छ मूल्येन तिलांस्तोयपूर्णमिमं घटं च शीघ्रमानय॥ ततो दक्षिणामु
खोपविश्य वामपादेन तं घटं सतिलं क्षिप॥ घटक्षेपणकाले चामुकसंज्ञकपतितप्रेत पिबपिबेति मुहुरुच्चारयेति॥ सा दासी तद्वाक्यं श्रुत्वा
मूल्यं गृहीत्वा तथा कुर्यात्॥ एवं कृते पतितनतृप्तिर्नान्यथा॥ एतच्च पतितस्य मृतदिने कार्यं॥ इति पतितोदकविधिः॥ इति मृतदोषत आशौ-
चापवादः प्रसंगः सविस्तरो निरूपितः॥ ॥अथ विधानतः॥ ॥ यतेर्मृतावाशौचं नास्ति॥ तस्य प्रेतक्रियोदकदानाशौचसपिंडीकरणा
देर्निषिद्धत्वात्॥ सपिंडीस्थान एकादशेहनि पार्वणश्राद्धमात्रं कार्यं॥ प्रतिसांवत्सरिकश्राद्धदर्शश्राद्धादिकं तु पार्वणविधिना सपिंडकं भव
त्येव॥ अत्र विस्तरो ग्रंथांतरे वक्ष्यते॥ एतच्च त्रिदंडिनामेकदंडिनां हंसपरमहंसादीनां सर्वेषामेव ज्ञेयं॥ एवं वानप्रस्थमरणेपि नाशौचं कृत
जीवच्छ्राद्धे मृते सपिंडैराशौचादिकर्तव्यं न वेति विकल्पः॥ ब्रह्मचारीमृतौ त्वाशौचमस्त्येव॥ शुद्रमृतेप्याशौचं नेति सर्वग्रंथेषूपलभ्यते नत्वे

वंब्राह्मणेषुशिष्टाचारः॥ इतिपंचधाशौचापवादोनिरूपितः॥ अथजीवतोप्याशौचं॥ यथापतितस्यघटस्फोटकालेसर्वसपिंडानामेकाहमा
शौचं॥ इत्याशौचंसापवादंयथामतिनिरूपितं॥ समर्पितंरुक्मिणीशास्त्रीमद्विठ्ठलपादयोः॥ इतिसापवादाशौचप्रकरणं॥ ॥अथौर्ध्वदे
हिकारंभोपयोगिनारायणबल्यादिप्रकारउच्यते॥ तत्रदुर्मरणेषात्मघातेजलादिभिःप्रमादमरणेपतितादिमरणेचपूर्वोक्तव्यवस्थयामुक
गोत्रस्यामुकशर्मणोमुकदोषनाशार्थमौर्ध्वदेहिकेसंप्रदानत्वयोग्यतासिध्यर्थममुकप्रायश्चित्तममुकदानंवाकरिष्ये इत्यादिसंकल्पपूर्व
कंतत्तत्प्रायश्चित्तंदानंचकार्यं॥अशक्तौदानमेवकार्यं॥ ततोमुकगोत्रामुकशर्मणोमुकदुर्मरणदोषनाशार्थमौर्ध्वदेहिकसंप्रदानत्वयोग्य
तासिध्यर्थंनारायणबलिंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥ पूर्वार्धोक्तसंततिफलककाम्यनारायणबलिवत्सर्वंकुर्यात्॥ एतत्तुवर्षांतकरणपक्षे॥ सद्यःक
रणपक्षेतुपूर्वोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तंसंकल्प्यशुक्लैकादश्यादिकालमनपेक्ष्यैवसमनंतरोक्तसंकल्पंकृत्वाविधिनास्थापितेकलशद्वयेहेमप्र
तिमयोर्विष्णुंवैवस्वतंयमंचावाह्यपुरुषसूक्तेनयमायसोममितिचक्रमेणषोडशोपचारैःसंपूज्यतत्पूर्वभागेरेखायांदक्षिणाग्रकुशाना-
स्तीर्यशुंधंतांविष्णुरूपमुकप्रेतेतिदशस्थानेषपोनिनीयमधुघृततिलमिश्रानोदनपिंडान्दशामुकगोत्रामुकशर्मन्प्रेतविष्णुदेवतायंते
पिंडइतिदक्षिणसंस्थान्प्राचीनावीतीत्वादिपैतृधर्मेणदद्यात्॥गंधादिभिरभ्यर्च्यप्रवाहणांतंकृत्वानद्यांक्षिपेत्॥ श्वःसद्योवापूर्वस्या

पितंविष्णुमभ्यर्च्यैकंविप्रेविप्रालाभेदर्भवटोवापादक्षालनादितृप्तिप्रश्नांतंविष्णुरूपप्रेतावाहनपूर्वकंकृत्वाविप्रसमीपेतूष्णींलेखाःकृत्वा
दर्भास्तरणेआपोनिनयनंचकृत्वादर्भेषुसव्येनविष्णवेब्रह्मणेशिवायचसपरिवारायययमायचेतिचतुर्भ्यःपिंडचतुष्टयंदत्वाऽपसव्ये
नविष्णुरूपिप्रेतामुकगोत्रनामायंतेपिंडइत्येकंपंचमंपिंडंदत्वातथैवाभ्यर्च्यप्रवाहणांतेविप्राचांततादिश्राद्धशेषसमापनांतेप्रेतबुध्या
विप्रायवस्त्राभरणादिदत्वाविप्रेणप्रेतायतिलांजलिंदापयेत्॥असुकगोत्रायामुकशर्मणेविष्णुरूपिणेप्रेतायायंतिलतोयांजलिरिति
मंत्रेण॥विप्रा लाभेस्वयंदद्यात्॥ततोविप्रान्वाचयेत्॥अनेननारायणबलिकर्मणाभगवान्विष्णुरिमममुकंप्रेतंशुद्धमपापमर्हंक
रोत्विति॥काम्यप्रयोगेस्मिन्प्रयोगेचसंकल्पेनामगोत्रोच्चारेचविशेषःस्पष्टएव॥पूर्वत्रकाश्यपगोत्रदेवदत्तप्रेतेत्याद्युच्चारः॥अत्र
तुगोत्रनामाज्ञानसत्वाद्दुर्मरणेनमृतस्ययन्नामगोत्रंतद्देवोच्चारयेदितिसंकल्पेविशेषेपिहेतुस्पष्टएवेति॥इतिदुर्मरणेऔर्ध्वदेहिका
धिकारार्थंनारायणबलेःप्रयोगः॥ ॥अथसर्पहतेव्रतं॥ ॥प्रतिमासंशुक्लपंचम्यांउपवासंनक्तंवाकृत्वापिष्टमयंनागंपंचफणमनं
तवासुकिशंखपद्मकंबलकर्कोटकाश्वतरधृतराष्ट्रशंखपालकालियतक्षककपिलेतिद्वादशनामभिर्द्वादशमासेषुसंपूज्यपायसेनवि
प्रान्संभोज्यवत्सरांतेहेमनागंप्रत्यक्षांगांचदत्वानारायणबलिपूर्वकंदाहाशौचादिकंकार्यं॥अथवानमोअस्तुसर्पेभ्यइतितिसृभिआज्य

हुवीर्जुहुयात्॥ पंचम्यांपन्नगंहैमंस्वर्णेनैकेनकारयेत्॥ क्षीराज्यपात्रमध्यस्थंपूज्यविप्रायदापयेत्॥ प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंनागदष्टस्य
शंभुनेति॥ ततोनारायणबल्यादि॥ अथपालाशप्रतिकृतिदाहादिविधिः॥ तत्रदेशांतरमरणेपराकद्वयमष्टौकृच्छ्रान्वाकृत्वास्थीनिदहे
त्॥ अस्थ्यांचांडालश्वादिस्पर्शेपंचगव्योदकादिभिःप्रक्षाल्यदहेत् यस्यास्थीनिसर्वथानलभ्यंतेतस्यपर्णशरदाहः कुर्याद्दर्भमयंप्रेतंकुशै-
स्त्रिशतषष्टिभिः॥ पालाशीभिःसमिद्भिर्वासंख्याचैवंप्रकीर्तिता॥ तत्रभूमौकृष्णाजिनमास्तीर्यतत्रशरंदक्षिणायतंनिवेश्यतत्रपलाशवृं
तानिन्यसेत्॥ शिरसिचत्वारिंशत् ४० ग्रीवायांदश १० बाह्वोःप्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० करांगुलीषुदश १० उरसिविंशतिः २० जठरेत्रिं
शत्। ३० शिश्नेचत्वारि ४ अंडयोस्त्रयंत्रयं ६ ऊर्वोःप्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० जंघातःपादतलांतंप्रत्येकंपंचदशैवं ३० पादांगुलीषुदश १०
एवंषष्ट्यधिकशतत्रयमितैर्दर्भैःपालाशसमिद्भिर्वाशरीरंकृत्वाऊर्णावस्त्रेणबध्वाजलमिश्रपिष्टेनलिंपेत्॥ शक्तौसत्यांनारिकेरादीन्यपि
तथाहि॥ शिरसिनारिकेरफलंवर्तुलालाबुवा॥ ललाटेकदलीपत्रं॥ दंतेदाडिमबीजानि॥ कर्णयोःकंकणंब्रह्मपत्रंवा॥ चक्षुषोःकपर्दौ
२ नासिकायांतिलपुष्पं॥ नाभावब्जंस्तनयोर्जंबीरफलद्वयं॥ वातेमनःशिलां॥ पित्तेहरितालं॥ कफेसमुद्रफेनं॥ रुधिरेमधु॥ पुरीषेगोमयं
मूत्रेगोमूत्रं॥ रेतसिपारदं॥ वृषणयोर्हंताकद्वयं॥ शिश्नेगृंजनं॥ केशेषुवनसूकरसटावटप्ररोहावा॥ लोमसुऊर्णा॥ मांसेमाषपिष्टलेपः

पंचगव्यैः पंचामृतैश्चसर्वतः सिंचनं ॥ पुनर्नोअसुंपृथिवीददातु॰ असुनीतेइत्यृग्भ्यांप्राणप्रवेशंभावयेत् ॥ यद्वा यत्तेयममितिसू
क्तेनत्र्यंबकमसीतिपारदंक्षिप्त्वा ॥ अक्षीभ्यामितिशरीरंस्पृशेत् ॥ शरीरंस्नापयित्वा ॥ चंदनमनुलिप्य ॥ वस्त्रोपवीतेपरिधाप्य ॥
अयंसदेवदत्तइत्यभिमृश्य इदंचास्योपासनमितिध्यात्वाविधिवद्दाहादिकार्यं ॥ अत्राहिताग्नेरस्थिदाहेपर्णशरदाहेवादशाहमाशौच
मनाहिताग्नेस्त्र्यहमित्यादिप्रागुक्तमनुसंधेयं ॥ द्वादशाब्दादिप्रतीक्षोत्तरंपर्णशरदाहादिक्रियतेचेत्तदात्रिंशत्कृच्छ्राणिचांद्रायणत्रयं
वाकृत्वाकार्यं ॥ ॥ अथातीतप्रेतसंस्कारःकालः ॥ प्रत्यक्षशवसंस्कारेदिनंनैवविशोधयेत् ॥ आशौचमध्येसंस्कारेदिनंशोध्यंतु
संभवे ॥ दशाहोत्तरंतुदिनसंशोध्यैवग्राह्यंतत्रवत्सरादूर्ध्वंक्रियमाणप्रेतकर्मण्युत्तरायणमेवश्रेष्ठं ॥ तत्रापिकृष्णपक्षएव ॥ तत्रनंदात्र
योदशीचतुर्दशीक्षयदिनान्वर्जयेत् ॥ शुक्रवारशनिवारौवर्ज्यौ ॥ भौमवारोपिवर्ज्यइत्येकेनक्षत्रेषुभरणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघाज्येष्ठामूलंध
निष्ठोत्तरार्धंशततारकादिचतुष्टयंचेतिनक्षत्राणित्रिपुष्करयोगश्चेत्यातिदुष्टानिसर्वथात्यजेत् ॥ कृत्तिकापुनर्वसूत्तराफल्गुनीविशाखो
त्तराषाढापूर्वाभाद्रपदाचेतित्रिपादनक्षत्राणि ॥ द्वितीयासप्तमीद्वादशीचतिथिः कुजशनिरविवाराश्चेतित्रयाणांयोगेत्रिपुष्करः ॥ के
श्चिद्रविस्थानेगुरुवारउक्तः ॥ एतेष्वेवतिथिवारेषुमृगचित्राधनिष्ठायोगेद्विपुष्करः ॥ त्रिपुष्करयोगोन्यद्वोलाभेनष्टेहृतेमृतेचत्रिगु-

णफलदः ॥ द्विपुष्करो द्विगुणफलदः ॥ तेन प्रेतकार्ये द्वावपि त्याज्यौ ॥ द्वयोर्योगे द्विपुष्कर इत्यादि केचित् ॥ गुरुशुक्रास्तपौषमासमलमास
वैधृतिव्यतीपातपरिघयोगा विष्टिः ॥ करणं चतुर्थाष्टमद्वादशचंद्रश्चेत्यपि सर्वथा त्यजेत् ॥ रोहिणीमृगपुनर्वसुपूर्वोत्तराफल्गुनीचित्रा
विशाखाऽनुराधापूर्वोत्तराषाढाधनिष्ठेति किंचिद्दुष्टानि संभवे त्यजेत् ॥ भौमवारोपि त्याज्य इत्येके ॥ कर्तुस्तिसृषु जन्मताराप्रत्यरिता
यांच पर्णशरादिदाहो नेष्टः ॥ तथा चार्कचंद्रगुरुवारा अश्विनीपुष्यहस्तस्वातीश्रवणभानि च प्रशस्तानि ॥ मध्यभानि सर्वथा त्याज्यानि चोक्ता
नि ॥ नंदायां शुक्रवारे चतुर्दश्यां त्रिजन्मताराप्रत्यरितारासु च नैकोद्दिष्टश्राद्धमतिनिंद्यं ॥ साक्षादेकादशाहे न कोपि निषेधः ॥ अस्य निषिद्ध
नक्षत्रादेरपवादः ॥ युगमन्वादिसंक्रांतिदर्शे च प्रेतकर्मणि ॥ पुनः संस्कारादिके पि नक्षत्रादि न शोधयेत् ॥ गुरुभार्गवयोर्मौढ्ये पौषमा
से मलिम्लुचे ॥ नातीतः पितृमेधस्याद्यां गोदावरीं विना ॥ ॥ इति पुनः संस्कारकालः ॥ ॥ साग्निकस्य पर्णशरदाहे कृते पश्चाद्देह
लाभे पर्णशरदाहीयार्धदग्धकाष्ठैस्तं दहेत् ॥ तादृशकाष्ठालाभे लौकिकाग्निना दग्ध्वा तदस्थीनि महाजले क्षिपेत् ॥ एवमन्येषां निर
ग्नीनामपि पर्णशरदाहोत्तरं शरीरलाभे स्थिलाभे वा योज्यं ॥ असृतं मृतमाकर्ण्य कृतं यस्योर्ध्वदैहिकं ॥ प्रायश्चित्तमसौ स्मार्तं कृत्वाग्नी
नाद्धीत च ॥ अथ पुनः संस्कारादिप्रकारः पूर्वार्धे उक्तः ॥ आधानांते आयुष्मतीष्टिः ॥ अनाहिताग्नेस्तु चरुः ॥ भर्तरि जीवत्येव मरणवा

तांश्रुत्वा यदि स्त्रिया सहगमनं कृतं तदा तस्त्री मरणमवैधव्यमेव ॥ ज्ञातमरणमेव हि सहगमने निमित्तं ॥ नतु मरणज्ञानमात्रं ॥ अतस्तस्या
भार्यायाआत्मघातादिदोषप्रायश्चित्तं तत्पुत्रादिभिः कृत्वा नारायणबलिपूर्वकमौर्ध्वदेहिकं कार्यं ॥ भर्तुस्तु दाहाद्यौर्ध्वदेहिककरणनिमि
त्तमुक्तपुनःसंस्कारादिकार्यं ॥ क्वचित्तु जीवतोप्यंतकर्मविहितं ॥ यथा प्रायश्चित्तानिच्छोः पतितस्य घटस्फोटे ॥ तथाहि महापातकेनोप
पातकेन वा पतितो यदि प्रायश्चित्तं न करोति तदा तं गुरूणां बांधवानां राज्ञश्च समक्षमाहूय तत्पापं प्रकटीकृत्य तं पुनःपुनरुपदिशेत् ॥ प्राय
श्चित्तं कुरु स्वाचारं लभस्वेति स यद्येवमपि नांगीकरोति तदा रिक्तादिनिंद्यतिथौ सायान्हे सपिंडा बांधवाश्च संभूय दासीहस्तेनानीतमध्ये
कुत्सितजलादिपूर्णघटं सर्वतो दास्याघन्वारंभं कुर्वंतो दास्या दासस्य वा वामपादेन तत्पुञ्जं छिन्नाग्रदर्भेषु कारयित्वा दासीसहिता वदेयु
रमुमनुदकं करोमीति नामग्रहणपूर्वकं प्राचीनावीतिनो मुक्तशिखाश्च संतः ॥ ततोधिकारी कर्ता दाहवर्जं जीवंतमेवोद्दिश्य पिंडोदकदा
नादिप्रेतकार्याण्येकादशाहांतानि नाम्नैव कुर्यात् ॥ मिताक्षरायां प्रेतकार्योत्तरं घटनिनयनमुक्तं ॥ एकाहमाशौचं सर्वेषां ॥ यस्य घट-
स्फोटः कृतस्तेन सह संभाषणस्पर्शादिसंसर्गो न केनापि कार्यः ॥ करणे पतिततुल्यता ॥ घटस्फोटनिश्चयोत्तरं घटस्फोटदिनात्प्राक् पति
तज्ञातीनां धर्मकार्येष्वनधिकार इति कश्चित् ॥ कृतघटस्फोटस्य पुंसोनुतापे तत्पापप्रायश्चित्तांते संग्रहविधिरुच्यते ॥ तत्रादौ शुद्धिपरी

रीक्षा ॥ कृतप्रायश्चित्तोज्ञातिसमक्षंगोभ्यस्तृणभारंदद्यात् ॥ गोभिस्तृणेभक्षितेशुद्धिः ॥ भक्षणाभावेपुनःप्रायश्चित्तंचरेत् ॥ एवं
निश्चितसंशुद्धोसमानीयनवंघटं ॥ हैमंवामृन्मयंवापिपवित्रजलपूरितं ॥ ततःसपिंडास्तंघटंसंस्पृश्याभिमंत्र्यतज्जलैःपावमानीभि
रापोहिष्ठेत्यादिभिस्तरत्समंदीभिश्चपापिनमभिषिंच्यतेनसहसर्वेस्नात्वातंजलघटमस्मैदद्युः ॥ सचशांताद्यौःशांतापृथिवीशांतंवि
श्वमंतरिक्षंयोरोचनस्तमिहगृह्णामीतियजुर्भिस्तंघटंगृह्णीयात् ॥ ततस्तदुदकंतेनैवसाकंसर्वेपिबेयुः ॥ ततःसकूष्मांडमंत्रैराज्यहो
मंकृत्वास्ववर्णगांचदद्यात् ॥ ततस्तस्यजातकर्मादिव्रतबंधांताविवाहांतावासंस्काराःकार्याः ॥ एवंकृतेशुद्धेनतेनसंस्पर्शसंभोजना
दिव्यवहारंकुर्यात् ॥ एवमुपपातकेमहापातकेचकृतघटस्फोटस्यशुद्धिर्ज्ञेया ॥ इतिसंक्षेपतःकृतघटस्फोटशुद्धिः ॥ ॥ वंदेश्रीमद
नंताभिधगुरूच्चरणौसतांमतान्वरणौ ॥ जननीमथान्नपूर्णांसंपूर्णांसद्गुणैर्वंद्यां ॥ १ ॥ श्रीविठ्ठलंनमस्कृत्यविघ्नकक्षहुताशनं ॥ अंत्येष्टि
निर्णयंवक्ष्येसर्वशास्त्रोपयोगिनं ॥ २ ॥ तत्रांत्यक्रियाधिकारिणःश्राद्धारंभेएवोक्ताः ॥ सर्वाभावेधर्मपुत्रःकार्यः ॥ तत्रपुत्राद्यधिकारि
णापित्रादिकमासन्नमरणंदृष्ट्वासार्धाब्दादिप्रायश्चित्तंमोक्षधेन्वादिदानानिचतेनकारणीयानि ॥ स्वयंवातमुद्दिश्यकर्तव्यानि ॥ त
त्रप्रायश्चित्तप्रयोगःप्रायश्चित्तप्रकरणेद्रष्टव्यः ॥ शक्तौसत्यांप्रायश्चित्तांतेदशदानादिकार्याणि ॥ तत्रगवामंगेषुतिष्ठंतीतिगोदानमंत्रः ॥ सर्वभूताश्र

याभूमिर्वराहेणसमुद्धृता॥अनंतसस्यफलदाअतःशांतिंप्रयछमे इतिभूमेः महर्षेर्गोत्रसंभूताःकाश्यपस्यतिलाःस्मृताः॥तस्मादे
षांप्रदानेनममपापंव्यपोहत्विति तिलानां॥हिरण्यगर्भगर्भस्थमितिहिरण्यस्य॥कामधेनुषुसंभूतंसर्वक्रतुषुसंस्थितं॥देवानामाज्य
माहारमतःशांतिंप्रयछमेइत्याज्यस्य॥शरणंसर्वलोकानांलज्जायारक्षणंपरं॥सुवेषधारिवस्त्रत्वमतः॰ इतिवस्त्रंदेयं॥सर्वदेवमयं
धान्यंसर्वोत्पत्तिकरंमहत्॥प्राणिनांजीवनोपायमतः॰ इतिधान्यं तथारसानांप्रवरःसदैवेक्षुरसोमतः॥ममतस्मात्परांलक्ष्मीं
ददस्वगुडसर्वदेतिगुडः॥प्रीतिर्यतःपितृणांचविष्णुशंकरयोःसदा॥ शिवनेत्रोद्भवंरूप्यमतःशांतिं॰ इतिरजतं॥यस्मादन्नरसाः
सर्वेनोत्कृष्टालवणंविना॥शंभोःप्रीतिकरंनित्यमतः॰ इतिलवणं भूम्यादिप्रमाणानितुजननशांतिप्रकरणेउक्तानि॥प्रायश्चि
त्तादिकर्मस्कविष्ण्वादिनामकीर्तनात्संगता॥प्रायश्चित्तादिसंभवेपिमरणकालेविष्णुशिवनामकीर्तनमात्रात्सर्वपापक्षयोमुक्ति
श्चेतिसर्वपुराणादिसिद्धांतः॥तथाचश्रीभागवते॥ यस्यावतारगुणकर्मविडंबनानिनामानियेस्कविगमेविवशागृणंति॥तेनैकज
न्मशमलंसहसैवहित्वासंयांत्यपावृतमृतंतमजंप्रपद्येइत्यादिमुमूर्षुंपितरंपुत्रोयदिदानंप्रदापयेत्॥तद्विशिष्टंगयाश्राद्धादश्व
मेधशतादपि॥तानिचतिलपात्रदानऋणधेनुमोक्षधेनुपापधेनुवैतरणीधेनूत्क्रांतिधेनुदशदानादीनि॥व्यतीपातोथसंक्रांतिस्त

यैवग्रहणंरवेः॥ पुण्यकालास्तदासर्वेयदामृत्युरुपस्थितः॥ आसन्नमृत्युनादेयागौःसवत्सातुपूर्ववत्॥ तदभावेतुगौरेवनरकोत्तार
णायवै॥ शुक्लपक्षेदिवाभूमौगंगायांचोत्तरायणे॥ धन्यास्तातमरिष्यंतिहृदयस्थेजनार्दने॥ इत्यादिवचनात्॥ मुमूर्षोर्दानादौश-
क्त्यभावेपुत्रादिर्दद्यात्॥ तत्रतिलपात्रदानविधिः॥ यथाशक्तिकांस्यपात्रेताम्रपात्रेवातिलान्क्षिप्त्वाशुक्लवर्णंचप्रक्षिप्यममजन्म
प्रभृतिमरणांतंकृतनानाविधपापप्रणाशार्थंतिलपात्रदानंकरिष्ये॥ विप्रंसंपूज्यममजन्मप्रभृतिमरणांतंनानाविधपापनाशा
र्थमिदंतिलपात्रंसशुक्लवर्णंसदक्षिणंअमुकशर्मणेतुभ्यंसंप्रददे॥ तिलाःपुण्याःपवित्राश्चतिलाःसर्वकराःस्मृताः॥ शुक्लावायदि-
वाकृष्णाऋषिगोत्रसमुद्भवाः॥ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिच॥ तिलपात्रप्रदानेनममपापंव्यपोहतुनममेतिविप्रहस्तेज
लंक्षिपेत्॥ पुत्रादिस्त्वस्यजन्मप्रभृतीत्यादिसंकल्प्यअस्यपापंव्यपोहत्वितिमंत्रंचवदेत्॥ ऐहिकामुष्मिकंयच्चसप्तजन्मार्जितंऋणं
तत्सर्वंशुद्धिमायातुगामेकांददतोमम॥ इतिऋणधेनुदानमंत्रः॥ अन्यत्सर्वंसामान्यगोदानवत्॥ तद्विधिस्तुद्वितीयपरिच्छेदेउक्तः
मोक्षंदेहिहृषीकेशमोक्षंदेहिजनार्दन॥ मोक्षधेनुप्रदानेनमुकुंदःप्रीयतांममेतिमोक्षधेनुमंत्रः॥ आजन्मोपार्जितंपापंमनोवाक्का
यकर्मभिः॥ तत्सर्वंनाशमायातुगोप्रदानेनकेशवेतिपापधेनुदानमंत्रः॥ ॥ अथवैतरणीविधिः॥ ॥ अद्येत्याद्यमुकस्यमम

यमद्वारस्थितवैतरण्याख्यनद्युत्तारणार्थं गोदानं करिष्ये ॥ विप्रपादप्रक्षालनवस्त्रगंधमाल्यादिभिरभ्यर्च्य तद्धस्ते शिवा आपः संतु
सौमनस्यमस्तु ॥ अक्षतं चारिष्टं चास्तु ॥ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ यत्पापं तत्प्रतिहतमस्त्विति कृत्वा ॥ धेनु केत्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महापथे ॥ उ
त्तितीर्षुरहं देवि वैतरण्यै नमोऽस्तु ते ॥ इति धेनुं प्रार्थ्य ॥ विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव द्विजपावन ॥ तर्तुं वैतरणीमेतां कृष्णां गां प्रददाम्यहं ॥
इति विप्रं प्रार्थ्य ॥ वैतरणीसंतारणार्थमिमां गां कृष्णां वस्त्ररक्तमाल्याद्यलंकृतां यथाशक्ति दक्षिणायुतां तुभ्यमहं संप्रददे ॥ यमद्वारे पथे
घोरे घोरा वैतरणी नदी ॥ तां तर्तुकामो यच्छामि कृष्णां वैतरणीं तु गां ॥ नममेति विप्रहस्ते जलं क्षिपेत् ॥ कृष्णाया अभावेऽन्यवर्णा देया
गोरभावे द्रव्यं देयं ॥ पुत्रादिर्दाता चेत्प्रथमे मंत्रे उत्तितीर्षुरयमिति पठेत् ॥ द्वितीये तर्तुं वैतरणीमस्येति ॥ तृतीये तां तर्तुमस्येति ॥ अ
थोत्क्रांतिधेनुः ॥ अद्येत्याद्यमुकस्य सुखेन प्राणोत्क्रमणप्रतिबंधकसकलपापक्षयद्वारा सुखेन प्राणोत्क्रमणाय यथाशक्त्यलंकृतामि
माममुत्क्रांतिधेनुं रुद्रदैवत्याममुकशर्मणे तुभ्यं संप्रददे ॥ गवामंगेषु तिष्ठंतीति मंत्रांते न ममेति वदेत् ॥ धेन्वभावे द्रव्यं देयं ॥ उक्तप्रायश्चित्तादि
दानांतविधिमकृत्वा पित्रादिमरणे पुत्रादिना प्रायश्चित्तं कृत्वा दाहादि कर्तव्यं ॥ दानान्येकादशाहे कार्याणि ॥ पितुः पापाभावनिश्च
ये प्रायश्चित्तं नावश्यकं ॥ केचित्तूत्क्रांतिवैतरण्यौ दशदानानि चैव हि मृतेऽपि कृत्वा तं प्रेतं दहेदित्याहुः ॥ तुलसीसन्निधौ कुर्याच्छ्रा

लग्रामशिलांतथा॥ केचित्तिललोहहेमकार्पासलवणभूमिधेनुसप्तधान्येत्यष्टदानान्याहुः॥ कचिन्मुमूर्षोर्मधुपर्कदानमुक्तं॥ पुत्रादिः
कर्तात्यकर्माधिकारार्थं कृच्छ्रत्रयादिकं वपनं च कुर्यात्॥ तत्रमातापित्रोः सापत्नमातुः पितृव्यस्यज्येष्ठभ्रात्रादेश्चांत्यकर्मकरणेक्षौरमा
वश्यकं॥ पुत्राणां कर्तृभिन्नानामपिक्षौरंनित्यं॥ एवंपल्याअपिप्रथमेदशमेन्हिवाक्षौरंनित्यं॥ तथादत्तकस्यपूर्वापरयोर्मात्रोः पित्रो
र्मृतौक्षौरं॥ रात्रौतुदग्ध्वापिंडांतंकृत्वावपनवर्जितं॥ वपनंनेष्यतेरात्रौश्वस्तनीवपनक्रिया॥ पत्नीपुत्रकनिष्ठभ्रात्रादेरंत्यकर्मणि
क्षौरंनकार्यम्॥ अन्यत्रकृताकृतं॥ श्मशानेनीयमानशवस्यशूद्रस्पर्शेशूद्रेणवहनेवा॥ कुंभेसलिलमादायपंचगव्यंतथैवच॥ सू
मंत्रैरभिमंत्र्यापस्तेनसंस्नाप्यदाहयेत॥ कृच्छ्रत्रयंचकुर्यात्॥ सूतिकारजस्वलयोःस्पर्शेप्येवमेवप्रायश्चित्तंतुपंचदशकृच्छ्राः शूद्रे
णद्विजदाहेतुचांद्रायणंपराकमाजापत्यानिसमुच्चयेनपुत्रादिःकृत्वास्थीनिपुनर्दहेत्॥ अस्थ्यभावेपालाशविधिः॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टाधरो-
च्छिष्टोभयोच्छिष्टेषुकृच्छ्रत्रयं॥ अस्पृश्यस्पर्शनेषट्कृच्छ्राः॥ अंतरालमृतौनव॥ खट्वामरणेद्वादश॥ निगडमृतौपंचदश॥ रजकादिस
प्तविधांत्यजादिस्पृष्टमरणेलेकत्रिंशत्कृच्छ्राणि॥ देशांतरमरणेपराकद्वयमष्टौकृच्छ्रावा॥ कृच्छ्रत्रयंप्रकुर्वीतआशौचमरणेपिच॥ अ
र्धदग्धेशवेचितेरस्पृश्यस्पर्शेकृच्छ्रत्रयं॥ एवंपुत्रादयःपित्रादेःपापिनःपापानुसारेणप्रायश्चित्तकांडोक्तंप्रायश्चित्तंदुर्मरणात्मघात

दिनिमित्तेपूर्वोक्तप्रायश्चित्तनारायणबल्यादिकंचकृत्वैवांत्यकर्मकुर्युः ॥ एवमुक्तप्रायश्चित्तंविनादाहादिकंतव्यर्थंभवेत्॥ उभयोश्चनरकः
पतिपत्न्योरेककालेदहनेप्राप्तेभार्यायाःपत्यासहद्विवचनांतमंत्रोहेनदाहंकृत्वापिंडादिकंपतिपूर्वकंपृथक्कार्यं॥ एवंसपत्नीनामेककालेमृ
तौसहैवदाहःपिंडादिकंतुज्येष्ठक्रमेणपृथगेव॥ एवंपितापुत्रयोर्भ्रात्रोश्चलौकिकाग्निदाह्ययोर्दाहःसहैवपिंडादिपितृपूर्वंज्येष्ठपूर्वंच
पृथक्॥ पुंबालानांस्त्रीबालानांचदहनखननेचैवमेवेतिनागोजीभट्टीये रजस्वलागर्भिण्यादिमरणेसहगमनेचवक्ष्यते॥ अथगोमयोपलिप्त
भूमौकुशेषूपविष्टोदक्षिणशिराःशयितोवागोपीचंदनादिमृदाकृततिलकःश्रीविष्णुंस्मरन्पुण्यसूक्तंगीतांसहस्रनामादिस्तोत्राणिपठे
च्छृणुयाद्वा॥ अमृतत्वप्राप्त्यर्थंपुण्यसूक्तस्तोत्रादीनांपाठंश्रवणंवाकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ श्रोतुःसंकल्पाशक्तौश्रावयितास्यामुक-
शर्मणोमृतत्वप्राप्तयेमुकंश्रावयिष्यइतिसंकल्पयेत्॥ नानानमितिसूक्तंपुरुषसूक्तंविष्णुसूक्तंमुपनिषद्भागाइत्यादिपुण्यसूक्ता-
नि॥ रामकृष्णादिनामस्मरणेजातिमात्रस्याधिकारः॥ अथसाग्नेर्विशेषः॥ गृह्याग्निमतोगृह्याग्निनाश्रौताग्निमतस्त्रेताग्निभिर्दाहःका
र्यः॥ तत्रगृह्याग्निमतःश्रौताग्निमतश्चकृष्णपक्षेमरणेतद्दैवसायंकालाहुतीर्दर्शसायंकालपर्यंताः॥ पक्षहोमवत्सकृद्ग्रहणेनैवहुत्वापु
नःसंकल्पपूर्वकंप्रातराहुतीश्चप्रतिपत्प्रातर्होमांतास्तद्दैवहुत्वादर्शयागंकुर्यात्॥ यागासंभवेआज्यंसंस्कृत्यस्रुचिचतुर्वारंगृहीत्वा

पुरोनुवाक्यायाज्याभ्यामेकैकांप्रधानाहुतिंजुहुयात्॥स्मार्तेतुचतुर्गृहीताज्येनाग्नयेस्वाहेंद्राग्निभ्यांस्वाहेतिनाम्नैवप्रधानाहुतिद्व
यं॥शुक्लपक्षेरात्रौमरणेसायंहोमस्यकृतत्वात्प्रातर्होममात्रमाकृष्यतदेवकुर्यात्॥नात्रपूर्णिमांतानांदर्शांतानांवाहोमानामिष्टिप्र
धानपूर्णाहुतीनांवाकरणं॥शुक्लपक्षेदिवामरणेतुनकस्यापिहोमस्याकर्षणं॥एवंकृष्णपक्षमरणेपिदेवात्पूर्णमासेष्ट्यतिक्रमेहोमा
पकर्षप्रधानपूर्णाहुत्यादिकंचकृताकृतमनारब्धत्वादितिभाति॥करणपक्षेतिक्रांतपूर्णमासपूर्णाहुतींहुत्वापक्षहोमान्कृत्वादर्श
पूर्णाहुतयः कार्याः॥अग्न्यावरण्योरारूढेप्रमीयेतपतिर्यदि॥प्रेतंस्पृष्ट्वामथित्वाग्निंजप्त्वाचोपावरोहणं॥घृतंचद्वादशोपात्तंतूष्णीं
हुत्वाशवक्रिया॥विछिन्नश्रौताग्नेर्मृतौतुप्रेताधानंकार्यं॥तद्यथाप्रेतंस्वाग्न्यालयेक्षित्वारणीसंनिधाप्य॥यस्याग्नयोजुह्वतोमांस
कामाःसंकल्पयंतेयजमानमांसं॥जायंतुतेहविषेसादितायस्वर्गंलोकमिमंप्रेतंनियंत्विति यजुर्मंत्रेणमथित्वाग्निमायतनेप्रणीय
द्वादशगृहीताज्येनतूष्णींहुत्वातेनदाहादिकार्यं॥नष्टेष्वग्निषुयथारण्योनाशेस्वामीम्रियेतचेत्॥आहारेदरणीहूंहूंमनोज्योतिर्ऋ
चाततः॥शेषंप्राग्वत्॥स्मार्ताग्निमतःस्मार्त्ताग्निर्यदिविछिन्नस्ततोयत्तोविछेदस्तावत्कालगणनयापूर्वार्धोक्तरीत्याप्रायश्चित्तं
तदेवंकुर्यात्संकल्पयेद्वा॥प्रायश्चित्तांतेहोमद्रव्यंस्थालीपाकद्रव्यंचतावत्कालगणनयादेयं॥ततोरणिपक्षेपूर्ववदरणिमंथनं॥पक्षां

तरेमुकशर्मणोऽग्निविच्छेदनिमित्तकदाहायाग्निसिध्यर्थं प्रेताधानंकरिष्येइतिसंकल्प्यायतनेसंभारान्निक्षिप्यलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्याज्यं
संस्कृत्यायाश्चेतिमंत्रेणायस्याग्नयइतिपूर्वोक्तमंत्रेणचहुत्वाव्याहृतिचतुष्टयंजुहुयात्॥ एवमौपासनःसिद्धोभवति॥ पत्नीमरणेप्ये
वमितिभट्टाः एवंविधुरस्यापिश्रौताग्निगृह्याग्निपरिग्रहसत्वेयथायथंतत्तदग्निभ्यांदाहः विधुरस्याग्निपरिग्रहोत्तरंतद्विच्छेदेपूर्वो-
क्तरीतिभ्यांतत्तदग्न्योराधानं आगृहीतगृह्याग्निकयोः+दीप+सपत्नीकस्यापिदायाद्यपेक्षाश्रयेणागृहीताग्नित्वंज्ञेयं + सभार्या
विधुरयोर्ब्रह्मचारिसमावृत्तयोश्चानुपनीताविवाहितपुत्रकन्ययोश्चनिरग्निकभार्याविधवयोश्चकपालाग्निनालौकिकाग्निनावादाहः
॥अग्निवर्णकपालेकरीषादिनोत्पादितो भूर्भुवःस्वःस्वाहेत्याज्याहुत्यासंस्कृतोऽग्निःकपालाग्निः॥ लौकिकाग्निश्चांत्यजाग्निपतिताग्निसू
तिकाग्निचिताग्न्यमेधाग्निभिन्नोग्राह्यः॥ यस्यानयतिशूद्रोऽग्निंतृणकाष्ठहर्वींषिवा॥ प्रेतत्वंचसदातस्यशूद्रःपापेनलिप्यते॥ आ-
हिताग्निदंपत्योः पूर्वंपतिमरणेपत्युःसर्वाग्निभिर्दाहः पश्चान्मृतभार्यायास्तुनिर्मथ्याग्निनाकपालाग्निनावा॥ पूर्वंभार्यामरणेतुतस्यापि
सर्वाग्निभिर्दाहःकार्यः॥ सर्वपात्राण्यपितस्यैदेयानि॥ पश्चान्मृतस्यतुपत्युःपुनराधानेनत्रेताग्निसत्वेतेनदाहः॥ अधानाकरणेनि
र्मथ्येनलौकिकाग्निनावेतिकेचित्॥ याज्ञिकाचारोपिप्रायेणैवमेव॥ अत्रनिर्णयसिंधुः॥ साग्नेःपत्नीमृतौद्वौपक्षौ॥ पुनर्विवाहेछा

यांपूर्वाग्निभिर्भार्यांदग्ध्वापुनर्दारक्रियांकुर्यात्॥पुनराधानमेवचेत्येकःपक्षः॥दाहयित्वाग्निहोत्रेणास्त्रियंवृत्तवतींपतिरित्यादिवच
नजातानिपुनर्विवाहेच्छुपराण्येव॥पुनर्विवाहाशक्तौनिर्मंथ्याग्निनातांदग्ध्वापूर्वाग्निष्वेवाग्निहोत्रहोमेष्ट्यादिचातुर्मास्यादिका
र्यं॥सोमयागोनकार्यः॥पूर्वाग्न्येकदेशेनदहेदितिपद्मपार्श्वदेवयाज्ञिकादयः॥यानितुतस्मादपत्नीकोप्यग्निहोत्रमाहरेदितिश्रुति
स्मृत्यादिवचनानितानिपूर्वाग्निष्वेवाग्निहोत्रपराणिनत्वपत्नीकस्याधानार्थानि॥अपत्नीकस्याधानविधायकमूलवचनाभावात्
दारकर्माणियद्यशक्तआत्मार्थमग्न्याधेयमित्यापस्तंबसूत्रंतुपुनर्विवाहाशक्तौपूर्वकृतमग्न्याधेयमात्मार्थमेवस्याप्यंनपत्न्यै
दद्यादित्येवंपरं॥ब्राह्मणभाष्यापरार्कशार्कराख्यांडारादिमतमप्येवमेव॥येत्वपत्नीकस्याधानमाहुस्तदाशयंनविद्मइति॥
इदंनिर्णयसिंधुमतमेवयुक्तंभाति॥याज्ञिकानामाचारस्त्वंतर्गूढविवाहेच्छामूलकोनप्रामाण्यापादकः॥पुनर्विवाहाशयास
र्वाग्निदानेपश्चाद्विवाहासंभवेसिंधुमतेआधानाभावान्निर्मंथ्याग्निरेवशरणं॥केषांचिन्मतेपुनराधानं॥अत्रनिर्मंथ्यादिना
पूर्वमृतभार्यादाहपक्षेपूर्वाग्निनामुत्सर्गेष्टयात्यागंकृत्वापुनराधानंकृत्वाग्निहोत्रंकार्यमितिकेचिदाहुः॥एवंस्मार्त्ताग्निमतःपूर्वभा
र्यामरणेपिगृह्याग्न्येकदेशेनतांदहेदवशिष्टाग्नौनित्यहोमस्थालीपाकाग्रयणानिकार्याणि॥अत्रसर्वत्रश्रौतस्मार्तेषुचकुशपत्नी

विधानेनैवाधानादिकर्माधिकारः॥ अनेकभार्यस्य ज्येष्ठायां जीवत्यां कनिष्ठभार्यामरणे निर्मथ्यादिना तां दहेत्॥ नश्रौतस्मार्ताग्निभिः
केचित्पूर्वं सर्वाग्निभिः कनिष्ठां दग्ध्वा ज्येष्ठया सह पुनराधानं कार्यमित्याहुस्तदग्निद्वयसंसर्गपरं मतांतरपरं वा बोध्यं॥ दाहकालेऽग्निनाशो
तु॥ यजमाने चितारूढे पात्रन्यासे कृते सति॥ वर्षाद्यभिहतेवन्हौ चिताग्निस्थे कथंचन॥ तदार्धदग्धकाष्ठानि तानि निर्मथ्य तं दहेत्
॥ अथ गृहात् श्मशाने शवानयनप्रकारः॥ तत्र विप्रं प्रेतं नगरपश्चिमद्वारेण शूद्रं दक्षिणद्वारेण निःसार्य सजातीयाः शवं प्रच्छादित
मुखं प्राक्शिरसं दाहदेशं नयेयुः पूर्वोक्तोऽग्निः शवाग्रेऽन्येन नेतव्यः॥ प्रेताग्न्योर्मध्येऽन्येन न गंतव्यं॥ सर्वे सपिंडादयोऽधःकृतोपवीता मुक्त
केशा ज्येष्ठपुरःसराः प्रेतमनुगच्छेयुः॥ प्रेतश्च नग्नो दग्धव्यः निःशेषतश्च न दाह्यः शववस्त्रं च श्मशानवासिभ्यो देयं॥ प्रेतश्च केश
नखादि वापयित्वा संस्नाप्य गंधपुष्पाद्यैरलंकृत्य दग्धव्यः॥ दिने मृतो दिवैव दाह्यो रात्रिमृतस्य रात्रावेव॥ दिवा वा रात्रौ वा स्थितः श
वः पर्युषितः॥ पर्युषितं शवं पंचगव्येन स्नापयित्वा प्राजापत्यत्रयं कृत्वा दहेत्॥ मुखस्थसप्तच्छिद्राणि हिरण्यशकलैश्छादयेत्
अन्नपात्रन्यासो मंत्रवद्दाहादिविधिश्च स्वस्वसूत्रानुसारी श्रौतस्मार्तत्येष्टिप्रयोगेषु ज्ञेयः॥ ततो दाहांते घटस्फोटादिकं कार्यं॥
शिलाविपर्यये पि घटस्फोटस्य नाशान्तिः॥ ततश्चितामप्रदक्षिणं सर्वे आवृत्य सचैलं स्नात्वा अश्म्यसगोत्रसपिंडसमानोदकानां माता

ध.सिं
६५

महीमातामहयोराचार्यादेश्चदुहितृभगिन्योश्चावश्यंतिलांजलिंदद्युस्तद्यथावृद्धपूर्वा दक्षिणामुखा अमुकगोत्रनामाप्रेतस्तृप्यत्वितिमं-
त्रेणांजलिनातद्धस्ताग्रपाणौसिंचेयुः ॥ अत्रस्नानोदकदाने ऽपनःशोशुचदघमितिमंत्रेणस्नानमेवतेनमंत्रेणेत्यन्ये ॥ स्त्रीणांतुमंत्रोनास्ति
मातुलपितृष्वसृमातृष्वसृस्वस्त्रीयश्वशुरमित्रयाजकादीनामुदकदानंकृताकृतं ॥ करणपक्षेपिनाश्मन्येवेतिनियमः ॥ व्रात्यब्रह्मचा-
रिपतितव्रातिक्लीबचोराश्चनोदकंदद्युः ॥ तत्रव्रात्यायथाकालमुपनयनहीनाः व्रतिनःप्रक्रांतप्रायश्चित्ताःचोराःस्ववर्णोत्तमद्रव्यापहा-
रिणः ॥ ब्रह्मचारिभिर्मातापितृपितामहमातामहगुर्वाचार्यादीनामुदकदानंकार्यं ॥ प्रक्रांतप्रायश्चित्तैरुक्तनदंतेउदकदानंत्रिरात्राशौचं
चकार्यं व्रात्यादिभिःप्रेतस्पर्शवहनदाहपिंडादिकमपिनकार्यं ॥ अन्याभावेब्रह्मचार्यपिपित्रादेर्दाहमाशौचंकुर्यात्कर्मलोपस्तुनास्ती-
त्युक्तं ॥ इदंचोदकदानमेकवाससापसव्येनैव ॥ उदकदानोत्तरंपुनःस्नात्वावस्त्राणिनिष्पीड्यकुलवृद्धाःपुत्रादीन्पूर्वेतिहासैःसमा-
श्वास्यविप्रानुमत्याकनिष्ठानुक्रमेणगृहंगत्वानिंबपत्राणिदंतैर्भक्षयित्वाचम्याग्न्युदकगोमयादीन्स्पृष्ट्वाद्वाराश्मनिपदंनिधाय
गृहंनविशेयुः ॥ निंबपत्रभक्षणंकृताकृतं ॥ ततस्तद्दिनेउपवसेयुः ॥ उपवासाशक्तावयाचितलब्धेनान्यगृहपक्वेनवैकेनैवहविष्या
न्नेनवर्तेरन् ॥ तत्राशौचमध्येमाषमांसापूपमधुरलवणदुग्धाभ्यंगतांबूलक्षाराणिवर्ज्यानिक्षाराणितु ॥ तिलमुद्गाढकतैलेक्षुसस्यगो

उ.प.
३

६५

धूमकोद्भवौ॥धान्याकंदेवधान्यंचशमीधान्यंतथैवच॥स्विन्नधान्यंतथापण्यंमूलंक्षारगणःस्मृतः॥केचित्सैंधवंभक्ष्यमित्याहुः॥
आदर्शस्त्रीसंगद्यूतादिहसनरोदनोच्चासनानिनित्यंत्यजेयुः॥बालवृद्धातुरवर्ज्यंतृणकटास्तीर्णभूमौपृथक्शयीरन्नकंबलाद्यास्ती
र्णभूमौ॥मार्जनादिरहितमेवस्नानं॥अस्थिसंचयनादूर्ध्वंभार्यापुत्रव्यतिरिक्तानांशय्यासनादिभोगोस्त्येव॥स्त्रीसंगस्तुनास्ति॥
अस्थिसंचयनंतुसमंत्राग्निदाहदिनादारभ्यप्रथमदिने द्वितीयेतृतीयेचतुर्थेसप्तमेनवमेवागोत्रजैःसहस्वस्वसूत्रोक्तप्रकारेणका
र्यं॥तत्रद्विपादत्रिपादनक्षत्राणिकर्तुर्जन्मनक्षत्रंचवर्ज्यं॥संभवेर्कभौममंदवारावर्ज्याः॥पालाशदाहास्थिदाहयोःसद्यःसंचयनम्
अस्थ्यांगंगांभसितीर्थांतरेवाप्रक्षेपः॥तद्विधिर्वक्ष्यते॥अरण्येवृक्षमूलेनिखननंवा॥अस्थीन्यन्यकुलस्थस्यनीत्वाचांद्रायणंच
रेत्॥दययान्यस्यापिनयनेमहापुण्यं॥अस्थ्थांश्वसूकरशूद्रादिस्पर्शेपंचगव्यशालग्रामतुलस्युदकप्रोक्षणं॥आशौचमध्येस्व-
गोत्रजैःसहभोक्तव्यंतच्चदिवैव॥भोजनंचमृन्मयेषुपर्णपुटेषुवाकार्यंनतुधातुपात्रेषुदाहदिनादारभ्यदशपिंडादशदिनमध्येदर्भा
स्तीर्णभूमावमंत्रकंदेयाःक्षत्रियादीनांनवपिंडाःनवदिनांतेदशमपिंडस्त्वाशौचांत्यदिने॥प्रथमेहनियोदेशोयश्चकर्तायच्चतंडुलादिद्र
व्यंयच्चोत्तरीयशिलापाकपात्रादितदेवदशाहांतंएतदन्यतमव्यत्ययेयतोव्यत्ययस्ततःपुनरावृत्तिः॥शिलाविपर्ययेपिघटस्फोटादे

र्नावृत्तिरित्युक्तेर्लौकिकशिलाग्रहणं॥ तेनपिंडदानतिलांजल्यादिकस्यैवावृत्तिर्नदाहस्य॥ केचिदाचार्यविपर्ययेप्यावृत्तिमाहुः॥ य
त्रपुत्रादिमुख्यकर्तुरसन्निधानादमुख्याधिकारिणापिंडदानक्रियारब्धातत्रमध्येपुत्रादिसन्निधानेप्यमुख्यकर्त्रैवदशाहांताक्रिया
समापनीया॥ एकादशाहादिकंतुपुत्रादिमुख्येनेव॥ समंत्रकदाहमात्रेन्येनकृतेतुपिंडदानादिदशाहकृत्यंसन्निकृष्टमुख्येनैवका
र्यमितिमिताक्षरादयः॥ अन्येतुसगोत्रोसगोत्रोवायःसमंत्रकदाहकर्तासएवदशाहकृत्यंकुर्यादित्याहुः॥ पत्न्याःकर्तृत्वेरजोदर्शनेजाते
स्नातदंतेकुर्यात्॥ कर्तुरस्वास्थ्येन्येनसर्वाःक्रियाःपुनःकार्याः॥ पिंडद्रव्येषुतंडुलामुख्याः॥ तदभावेफलमूलशाकतिलमिश्रसक्तवोपि
प्रेतश्राद्धेषुपितृशब्दस्वधाशब्दानुशब्दाःपुष्पधूपदीपदानादौमंत्राश्चनवाच्याः त्र्यहाशौचेपर्णशरदाहादौप्रथमेदिनेएकःपिंडःद्वितीं
येचत्वारः॥ तृतीयेपंचेतिक्रमोबोध्यः॥ पुत्रेणपर्णशरदाहेकृतेतुतस्यदशाहाशौचात्तेनत्र्यहमध्येपिंडसमाप्तिर्नकार्या॥ शिरस्त्वाद्ये
नपिंडेनप्रेतस्यक्रियतेसदा द्वितीयेनतुकर्णाक्षिनासिकाः तृतीयेनकंठस्कंधभुजवक्षांसि॥ चतुर्थेननाभिलिंगगुदानि॥ पंचमेनजानु
जंघपादं॥ षष्ठेनमर्माणि॥ सप्तमेननाड्यः॥ अष्टमेनदंतलोमानि॥ नवमेनवीर्यं॥ दशमेनतुपूर्णत्वंतृप्तताक्षुद्विपर्ययः॥ जलंद
शाहमाकाशेस्थाप्यंक्षीरंचमृन्मये॥ प्रेतात्रस्नाहीत्युदकं॥ इदंपिबेतिचक्षीरं॥ इदंचकृताकृतं॥ ततःप्रेतोपकृतयेदशरात्रमखंडितं

कुर्यात्प्रदीपंतैलेनवारिपात्रंचमार्त्तिकं॥ भोज्याद्भोजनकालेतु भक्तमुष्टिंचनिर्वपेत्॥ नामगोत्रेणसंबुध्याधरित्र्यांपितृयज्ञवत्॥ भूर्लोका-
त्प्रेतलोकंतुगंतुंश्राद्धंसमाचरेत्॥ तस्यार्थेयंहिभवतिमृतस्यमनुजस्यच॥ ॥अथदशाहमध्येदर्शपातेनिर्णयः॥ पिंडदानादौप्रारब्धेय-
दिमध्येदर्शप्राप्तिस्तदामातापितृव्यतिरिक्तानांसर्वंदशाहकृत्यमाकृष्यदर्शएवसमापनीयं॥ मातापितृविषयेतुत्र्यहमध्येदर्शपाते
नापकर्षः॥ त्रिरात्रात्परंदर्शपातेतुपित्रोरपिसर्वंदर्शेएवसमापनीयमितिकेचित्॥ अन्येतुत्रिरात्रोर्ध्वमपिदर्शपातेऔरसपुत्रेणपित्रोस्तं
त्रसमाप्तिर्नकार्येत्याहुः॥ अत्रदेशाचाराद्व्यवस्थितेतिसिंध्वादयः॥ यदिदैवाद्दर्शात्पूर्वंपिंडदानादितंत्रंनारब्धंतदादाहमात्रेसमंत्रकेजा-
तेपिनदर्शेतंत्रसमाप्तिनियमइतिभाति॥ दर्शोत्तरमेवतंत्रारंभसमाप्तिसंभवेन॥ द्विरैदैवेतुकुर्वाणःपुनःशावंसमश्नुतइत्युक्तदोषा
प्रसक्तेः॥ एवंदर्शेपकृष्यतंत्रसमाप्तावप्यग्निपिंडदातुर्दशाहमाशौचमस्त्येव॥ पुत्रादेःसपिंडस्यतुस्वतरांदशाहंप्रेतपिंडान्प्रदायस्ना-
त्वाभुक्त्वावसपिंडस्यत्रिरात्रोपवासः॥ सपिंडस्योपवासएकः॥ मत्याद्विगुणं॥ प्रेतकृत्यंकुर्वतांसंचयनादर्वाक्स्त्रीसंगेकृतेचांद्रायणं
ऊर्ध्वंकृच्छ्रत्रयं॥ अन्येषामाशौचिनांसंचयनादर्वाक्त्रिरात्रंतदुत्तरमेकोपवासः॥ अथनवश्राद्धं॥ प्रथमेह्नितृतीयेचपंचमेसप्तमेतथा॥
नवमैकादशेचैवतन्नवश्राद्धमुच्यते॥ नवश्राद्धानिपंचाहुराश्वलायनशाखिनः॥ आपस्तंबाःषडित्याहुर्विभाषाल्लितरेषुहि॥ पंचपक्षे

एकादशाहेनवश्राद्धंनकार्यं॥एतान्येवविषमश्राद्धानीत्युच्यते॥नवश्राद्धानिदशाहांतर्नवमिश्रंतुवत्सरइत्यन्यत्र॥अकृत्वातुनवश्राद्धंप्रे
तत्वान्नैवमुच्यते॥नवश्राद्धंत्रिपक्षंषण्मासिकंमासिकानिच॥नकरोतिस्कृतोयस्तुतस्याधःपितरोगताः अर्घ्यहीनमधूपंचगंधमाल्यवि
वर्जितं॥नवश्राद्धममंत्रस्याद्वनेजनवर्जितं॥आशिषोद्विगुणादर्भाजपाशीःस्वस्तिवाचनं॥पितृशब्दःस्वसंबंधःशर्मशब्दस्तथैव
च॥पात्रालंभोवगाहश्चउल्मुकोल्लेखनादिकं॥तृप्तिप्रश्नश्चविकिरःशेषप्रश्नस्तथैवच॥प्रदक्षिणाविसर्गश्चसीमांतगमनंतथा॥अष्टा
दशपदार्थाश्चप्रेतश्राद्धेविसर्जयेत्॥तिलोसीतिमंत्रेस्वधानमःपितृशब्दानवाच्याः॥किंतुप्रेतशब्दोहेनतूष्णींवातिलावपनं॥तूष्णीम-
र्घ्यदानं॥असुष्मैस्वाहेतिप्रेतनाम्नापाणिहोमः॥बह्वृचानांसर्वैकोद्दिष्टेष्वग्नौकरणमस्त्येव॥अन्यशाखिनांतुतन्निषेधः॥नाम्नैकःपिंडःनि
नयनमंत्रऊहः॥अनुमंत्रणादिकंत्वमंत्रकं॥अभिरम्यतामितिविसर्जनं॥एवंनवश्राद्धवर्ज्यैकोद्दिष्टेषु॥नवश्राद्धंत्वमंत्रकंसर्वमितिना
रायणवृत्तिः॥उत्तानंस्थापयेत्पात्रमेकोद्दिष्टेसदाबुधः॥न्युब्जंतुपार्वणेकुर्यात्तस्योपरिकुलान्न्यसेत्॥सपिंडीकरणांतानिप्रेतश्राद्धानि
लौकिकाग्नावित्याश्वलायनमतेनवश्राद्धानिसंभवेन्नेनकुर्यादन्यथामान्नेन॥विघ्नेतुनवश्राद्धेमासिकंचयद्यदंतरितंभवेत्तत्तदुत्तरश्रा
द्धेनसहतंत्रेणकार्यं॥शावेआशौचांतरप्राप्तौनवश्राद्धानिकुर्यादेव॥सहगमनेतुनवश्राद्धानिसर्वाणिसपिंडीकरणंपृथक्॥एकएवह

षोत्सर्गोगौरेकातत्रदीयते॥ शूद्रस्यामंत्रकंसर्वंह्विवन्नाम्नैव कार्यमितिस्मृत्यर्थसारः॥ अत्रवयोधिकमरणेतत्कनिष्ठानांसपिंडानांदश
मेहनिमुंडनंकेचिदाहुः॥ मातापित्राचार्येषुमृतेषुनियमेनदशमेहनिमुंडनं॥ एवंभर्तरिमृतेस्त्रियाअपिमुंडननियमः॥ पुत्राणांसर्वेषां
दाहकर्तुश्चदाहांगभूतंप्रथमदिनेचमुंडनं॥ अत्रदेशाचाराद्व्यवस्था॥ अत्ररात्रिमृतस्यरात्रौदाहेपिप्रातरेवमुंडनमित्युक्तं॥ ततोदश
मेहनिपूर्ववस्त्रशुद्धिंगृहशुद्धिंचकृत्वागौरसर्षपतिलकल्केनसशिरःस्नानंकृत्वानववस्त्रेपरिधायपरिहितवस्त्राणितेनवस्त्राणिचां
त्यजेभ्यआश्रितेभ्यश्चदत्वा॥ स्वर्णादीनिमंगलवस्तूनिस्पृष्ट्वागृहंप्रविशेत्॥ अथास्थिक्षेपविधिः॥ ॥तत्रादौसंचयनदिनेस्थि-
स्थापनप्रकारः॥ प्रेतस्थानेबलिंदत्वाक्षीरेणाभ्युक्ष्यवाग्यतः॥ प्रेतस्यास्थीनिगृण्हीयात्स्वधानांगोड्वानितु॥ पंचगव्येनसंस्ना-
प्यक्षौमवस्त्रेणवेष्टयच॥ प्रक्षिप्यमृन्मयेभांडेनवेसाच्छादनेशुभे॥ अरण्येवृक्षमूलेवाशुद्धेसंस्थापयेदथ॥ सूक्ष्माण्यस्थीनितद्भ-
स्मनीत्वातोयेविनिक्षिपेत्॥ ततःसंमार्जनंभूमेःकर्तव्यंगोमयांबुभिः॥ पूजांचपुष्पधूपाद्यैर्बलिभिःपूर्ववच्चरेत्॥ तत्स्थानाच्छनकै
र्नीत्वातीर्थेवाजान्हवीजले॥ कश्चिच्चप्रक्षिपेत्पुत्रोदौहित्रोवासहोदरः॥ मातुःकुलंपितृकुलंवर्जयित्वानराधमः॥ अस्थीन्यन्यकु
लस्यस्यनीत्वाचांद्रायणंचरेत्॥ गंगातोयेषुयस्यास्थिक्षिप्यतेशुभकर्मणः॥ नतस्यपुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्सनातनात्॥ अस्तं

गतेगुरौशुक्रेतथामासे मलिम्लुचे॥ गंगायामस्थिनिक्षेपंनकुर्यादितिगौतमः॥ दशाहांतरस्थिप्रक्षेपेतुनास्त्यादिदोषः॥ दशाहाभ्यंत
रेयस्यगंगातोयेस्थिमज्जति॥ गंगायामरणंयादृक्तादृक्फलमवाप्नुयात्॥ अथतीर्थेस्थिक्षेपंकर्तुंतत्पूर्वांगविधिः॥ यत्रास्थीनिनि
खातानितांभूमिंसचैलस्नानपूर्वकंपृथग्गोमूत्रादिभिःप्रोक्षयेत्॥ तत्रगायत्र्यागोमूत्रेण॥ गंधद्वारामितिगोमयेन॥ आप्यायस्वेति
क्षीरेण॥ दधिक्राव्णइतिदध्ना॥ घृतंमिमिक्षइतिघृतेन॥ उपसर्पेतिचतसृणामृचांशंखःपितरस्त्रिष्टुप्॥ भूप्रार्थनखननमृदुद्धरणास्थिग्रह
णेषुक्रमेणविनियोगः॥ ताभिर्ऋग्भिःक्रमेणास्थिग्रहणांतानिकर्माणिकृत्वास्वयंजलाशयेगृह्योक्तविधिनास्नायात् ततोस्थिशुद्धिंकुर्यात्
साययथाअस्थीनिस्पृष्ट्वेनोन्विंद्रमितितृचावृत्यापंचगव्यैःस्नात्वास्पृष्ट्वैवदशस्नानानिकुर्यात्॥ तत्रगायत्र्यादिपंचमंत्रैर्गोमूत्रगो
मयक्षीरदधिसर्पिःस्नानानिकृत्वादेवस्यत्वेतिकुशोदकेन॥ मानस्तोकेतिभस्मना॥ अश्वक्रांतेरथक्रांतेइतिमृदा॥ मधुवाताइति
मधुना॥ आपोहिष्ठेतिशुद्धोदकेनचस्नायात्॥ एवंदशस्नानानिकृत्वा३स्थांकुशैर्मार्जनंकुर्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ अतोदेवाइत्यृक्॥ अ
थसप्तसूक्तानि॥ एतोन्विंद्रंस्तव॰३ शुचीवो॰२ नतमंहोन॰८ इतिवाइति॰१३ स्वादिष्ठयेति॰१० ममाग्नेवर्चो॰९ कद्रुद्राय॰९ ततोय-
दीयान्यस्थीनितस्यकृतसपिंडीकरणस्यपार्वणविधिनाश्राद्धमस्थिक्षेपांगभूतंहिरण्येनकुर्यात्॥ सक्तुनाचपिंडदानं॥ दशाहांतरस्थि

क्षेपकरणे एकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धं॥ ततस्तिलतर्पणंकृत्वापुनःपंचगव्यंपंचामृतशुद्धोदकैरस्थीनिप्रक्षाल्ययक्षकर्दमेनालिप्यपुष्पैःप्र
पूज्याःजिनकंबलदर्भभूर्जपत्रशाणपत्रताडपत्राणांक्रमेणसप्तधासंवेष्ट्यताम्रसंपुटेस्थापयेत्॥ तत्रयक्षकर्दमलक्षणम्॥ द्वाद
शकर्षचंदनंकुंकुमंचषट्कर्षाःकर्पूरश्चतुःकर्षाकस्तूरीचैतेषांमेलनाद्यक्षकर्दमः॥ ततोस्थिषुहेमरौप्यखंडानिमौक्तिकप्रवालनी
लमणींश्चप्रक्षिप्यस्वसूत्रोक्तविधिनास्थंडिलाग्निप्रतिष्ठादिकृत्वाष्टोत्तरशतंतिलाज्याहुतीर्जुहुयात्॥ उदीरतांशंखःपितरस्त्रिष्टु
प्॥ अस्थिप्रक्षेपांगतिलाज्यहोमेविनियोगः॥ उदीरतामितिसूक्तस्यचतुर्दशऋग्भिःप्रत्यृचमाहुतिरित्येवंसूक्तस्यसप्तावृत्तिभि
रवशिष्टदशाहुतीःप्रथमऋगावृत्त्येत्येवमष्टोत्तरशतंतिलमाज्याहुतीश्चजुहुयात्॥ सवेष्टनास्थिसमुच्चययुतंताम्रसंपुटमादायती
र्थंगच्छेत्॥ तत्रनियमाः॥ मूत्रपुरीषोत्सर्गकालेआचमनकालेचनास्थीनिधारयेत्॥ शूद्रयवनांत्यजादिकान्हीनजातिम
स्थिधारणकालेनस्पृशेदितिकाशीखंडे॥ ततस्तीर्थंप्राप्यतीर्थप्राप्तिनिमित्तकंस्नानादिविधायास्थीनिस्नापयित्वामुकगोत्रस्या
मुकशर्मणोब्रह्मलोकादिप्राप्तयेमुकतीर्थेस्थिप्रक्षेपमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्यपलाशपर्णपुटेपंचगव्येनास्थीन्यासिच्यहिरण्यशक
लमाल्यघृततिलमिश्रितास्थीनिमृत्पिंडेनिधायदक्षिणांदिशमवेक्षमाणोनमोस्तुधर्मायेतिवदन्तीर्थंप्रविश्यनाभिमात्रेजलेस्थि

त्वासमेप्रीतोस्त्वित्युक्त्वातीर्थेक्षिपेत् ॥ ततः स्नात्वाजलाद्बहिरागत्यसूर्यंदृष्ट्वाहरिंस्मृत्वाविप्राययथाशक्तिरजतदक्षिणांदद्यात् ॥ अमु
कस्यास्थिक्षेपः कृतस्तत्सांगतार्थंरजतमिदंतुभ्यंसंप्रददेइत्यस्थिक्षेपप्रकारः ॥ ॥ अथैकादशाहकृत्यं ॥ ॥ एकादशाहेप्रातरु
त्थायगृहानुलेपनंकृत्वास्पृष्टसर्ववस्त्रक्षालनपूर्वकंसर्वसपिंडानांसचेलस्नानांतेसंध्यापंचमहायज्ञादिनित्यकर्मणिशुद्धिः ॥ एकाद
शाहेसंगवकालेस्नानाच्छुद्धिरितिकेचित् ॥ एकादशाहेकर्तुः पुत्रादेरपिपंचमहायज्ञाद्यधिकारः ॥ सपिंडानांदर्शवार्षिकादिश्राद्धेष-
प्यधिकारः ॥ नांदीश्राद्धमात्रंचतुः पुरुषसपिंडैः सपिंडीकरणात्प्राकूनकार्यं ॥ ततोदशाहकर्मकार्यंमुख्यः कर्त्तामुख्योवापुत्रादिः कर्त्ता
वृषोत्सर्गाद्येकादशाहिकंसर्वंकर्मकुर्यात् ॥ एकादशेन्हिप्रेतस्ययस्यनोत्सृज्यतेवृषः ॥ प्रेतत्वंसुस्थिरंतस्यदत्तैः श्राद्धशतैरपि ॥ अत्र
स्वयमेवसर्वंकुर्यान्नतुकाम्यवृषोत्सर्गवदाचार्यवरणं ॥ अयंगृहेनकार्यः ॥ अयंद्वादशाहेप्युक्तः ॥ क्वचिन्मृताहेप्युक्तः ॥ विषुवद्दिवसेचैव
मृताहेबांधवस्यचेति ॥ वत्सराभ्यंतरेपित्रोर्वृषस्योत्सर्गकर्मणि ॥ वृद्धिश्राद्धंनकुर्वीततदन्यत्रसमारभेत् ॥ वृषलक्षणंतु ॥ लोहितो
यस्तुवर्णेनमुखेपुच्छेचपांडुरः ॥ श्वेतः खुरविषाणाभ्यांसनीलोवृषउच्यते ॥ अथवाश्वेतवर्णस्यमुखपुच्छादिश्यामत्वेनीलवृषत्वं ॥
यद्वासर्वश्यामस्यमुखादिश्वेतत्वेनीलवृषत्वं ॥ केचिद्वृषाभावेमृद्भिः पिष्टैर्वावृषंकृत्वाहोमादिविधिनावृषोत्सर्गइत्याहुः ॥ यथोक्ताला

भेयथालाभोद्विवर्षएकवर्षोवावृषोवर्षाधिका श्चतस्रएकावावत्सतरीस्यात्॥ प्रयोगस्तस्वस्वसूत्रानुसारीग्राह्यः॥ सव्येनपाणिना
पुच्छंसमादायवृषस्यतु॥ दक्षिणेनापआदायसतिलाःसकुशास्ततः॥ प्रेतगोत्रंसमुच्चार्यामुकस्मैवृषएषमयादत्तस्तंतारयित्विति
वदन्सहेमजलंभूमावुत्सृजेत्॥ विधारयन्नतंकश्चिन्नचकश्चनवाहयेत॥नदोहयेच्चतांधेनुंनचकश्चनबंधयेत्॥ पतिपुत्रवत्याःस
वासिन्यानवृषोत्सर्गः॥तत्स्थानेएकापयस्विनीगोर्देया॥ पतिपुत्रयोरन्यतराभावेतुस्त्रीणामपिवृषोत्सर्गः॥ सहगमनेतुस्त्रीणांवृषो
त्सर्गस्थानेगौरेव॥वृषोत्सर्गसांगतार्थंतिलोदकुंभधेनुवस्त्रहिरण्येतिपंचदानानि॥आशौचांतरंचेदेकादशाहेप्राप्नोतितदावृषोत्स
र्गादिकमाद्यमासिकंशय्यादिदानानिचकुर्यादेव॥एवंकृतेवृषोत्सर्गेफलंवाजिमखोदितं॥ यमुद्दिश्योत्सृजेन्नीलंसलभेतपरांग
तिं॥वृषोत्सर्गःपुनात्येवदशातीतान्दशापरान्॥ ॥इतिवृषोत्सर्गः॥ ॥अथैकादशाहेमहैकोद्दिष्टं॥ इदंचमहैकोद्दिष्टंषो
डशश्राद्धेभ्योभिन्नमेव॥अतएवेदंकरिष्यमाणसर्वैकोद्दिष्टप्रकृतिभूतमित्युच्यते॥इदंच पाकेनैव॥अत्रसतिसंभवेविप्रोभो
जयितव्यः॥असंभवेग्नौहोमः॥ब्राह्मणंभोजयेदाद्येहोतव्यमनलेथ वेत्युक्तेः॥श्मश्रुकर्मतुकर्तव्यंनखच्छेदस्तथैवच॥स्नपना
भ्यंजनेदद्याद्विप्रायविधिपूर्वकं॥ततःक्षणपाद्यासनार्घ्यगंधपुष्पाच्छादनान्येवदद्यात्॥नात्रधूपदीपौ॥एकोद्दिष्टंदेवहीनमित्युक्ते

रेकएवविप्रः॥द्विवैवचनिमंत्रणं॥एकमर्घ्यपात्रं॥स्वधाशब्दनमःशब्दपितृशब्दानसंति॥तेनप्रत्तःप्रेतइमाल्लोकान्प्रीणयाहिनइति
मंत्रोहोर्घ्यपात्रे॥नाभिश्रवणं॥सर्वंप्राचीनावीतिनैवकार्यंदैवकार्याभावात्॥अग्नौकरणविकल्पःतत्रचपाणिहोमेपिनतस्यभक्षणं
किंत्वग्नौप्रक्षेपः॥एकएवपिंडः॥अनुमंत्रणादिसर्वममंत्रकं॥स्वदितमितितृप्तिप्रश्नःकात्यायनानां॥अक्षय्यस्थानेउपतिष्ठतामितिव
देत्॥अभिरम्यतामितिविसर्जनं॥अभिरम्यतास्मेतिविप्रप्रतिवचनं॥श्राद्धशेषभोजनंनास्ति॥अंतेस्नानं॥नवश्राद्धैकोद्दिष्टे-
तुसर्वममंत्रकमित्युक्तं॥विप्राभावेत्वग्नावेकोद्दिष्टंयथा अग्नौपायसंश्रपयित्वाज्यभागांतेऽग्नेरग्रेश्राद्धप्रयोगंकृत्वाग्नौप्रेतमावाह्यगं
धाद्यैःसंपूज्यपृथ्वीतेपात्रमित्यादिनान्नंसंकल्प्योदीरतामवरइत्यष्टाभिश्चतुरावृत्तिभिर्ऋग्भिर्द्वात्रिंशदाहुतीर्हुत्वापिंडदानादिश्राद्धं-
समापयेदिति॥एवमेतदेकोद्दिष्टंस्त्रीणामपि॥अथाद्यमासिकं॥तस्यमासादौमासिकंकार्यमितिवचनान्मृताहोमुख्यःकालः॥
सचाशौचप्रतिबंधादतिक्रांतइतितदंतएकादशेह्नितत्कार्यं॥अतएवब्राह्मणंभोजयेदाद्येहोतव्यमनलेथवा॥पुनश्चभोजयेद्विप्रं
द्विरावृत्तिर्भवेदिहेतिप्रथममासिकार्थद्वितीयावृत्तिरुक्ता॥अत्रचद्विरावृत्तिर्भवेदिहेत्युक्तिः॥षोडशमासिकानांसपिंड्यधिकारार्थं
मपकृष्यकर्तव्यानांद्वादशाहादौकरणपक्षेयोज्या॥तेषामेकादशाहएवकरणपक्षेतुषोडशमासिकानांषोडशावृत्तयएकमहैको-

द्दिष्टोत्तरमतिक्रांतमाद्यमासिकंकरिष्येइतिसंकल्प्याद्यमासिकमान्नमन्नेनामेनवाविभेदर्भवटौवामेनमावाद्यकार्यंनत्वाद्यमासिकस्याग्नौहोमश्चपुनश्च·
भोजयेद्विपमितिविशेषवचनात्॥ इत्थंचमहैकोद्दिष्टमेकमाद्यमासिकमेकमित्येकोद्दिष्टस्यद्विरावृत्तिःस्पष्टैव॥येत्वाद्यमासिकातिरेकेण
महैकोद्दिष्टस्यद्विरावृत्तिंवदंतितेभ्रांताः॥अत्रकेचिदाद्याब्दिकस्यापिमृताहएवकालइतितस्याप्यतिक्रांतत्वादेकादशाहेआद्यमासिकमा
द्याब्दिकंचतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यद्वयमपितंत्रेणकार्यमित्याहुः॥अन्येतु॥मासादौमासिकंकार्यमाब्दिकंवत्सरेगतेइतिवचनाद्दिती·
यवर्षारंभेप्रथमाब्दिकमितिनाब्दिकस्यैकादशाहेनुष्ठानमित्याहुः॥एवंत्रिपक्षेसपिंडीकरणपक्षेएकादशाहेआद्यमासिकमूनमासेऊनमा
सिकंद्वितीयमासारंभेद्वितीयमासिकंपक्षत्रयेत्रैपक्षिकंचैकोद्दिष्टविधिनाकृत्वावशिष्टद्वादशमासिकान्यपकृष्यतथैवकृत्वासपिंडीकर·
णं॥एवंपक्षांतरेषूह्यं॥एकादशाहेतंत्रेणषोडशमासिकापकर्षपक्षेमहैकोद्दिष्टोत्तरंदेशकालौसंकीर्त्यातिक्रांतमाद्यमासिकंसपिंड्यधिका·
रार्थमपकृष्योनमासिकादीन्यूनाब्दिकांतानिपंचदशमासिकानिचतंत्रेणैकोद्दिष्टविधिनाकरिष्यइतिसंकल्प्यतंत्रेणषोडशापिकुर्यात्॥के·
चित्त्वतीतत्वातिक्रांतेआद्यमासिकाद्याब्दिकेऊनादिमासिकानिचेत्यादिसंकल्पः॥मासिकानितु॥आद्यमासिकं१ऊनमासिकं२द्वितीयमासि
कं३त्रैपक्षिकं४तृतीयमासिकं५चतुर्थमासिकं६पंचममासिकं७षष्ठं८ऊनषण्मासिकं९सप्तममासिकं१०अष्टमं११नवमं१२दशमं१

एकादशं१४ द्वादशं१५ऊनाब्दिकं१६चेतिक्रमेणज्ञेयानि॥ अथैकादशाहे रुद्रगणश्राद्धं॥ तच्चैकादशरुद्रोद्देशेन रुद्ररूपप्रेतोद्देशेनवा॥
रुद्रोद्देशपक्षेसव्येन॥ तत्तद्रूपप्रेतोद्देशपक्षेऽपसव्येन॥ वीरभद्रः१ शंभुः२ गिरिशः३ अजैकपात्४ अहिर्बुध्न्यः५ पिनाकी६ अपरा-
जितः७ भुवनाधीश्वरः८ कपाली९ स्थाणुः१० भगः११ इत्येकादशरुद्राः॥ अत्रशक्तेनैकैकरुद्रनाम्ने कोपिविप्रइत्येकादशविप्राभो
ज्याः अशक्तेनतुसर्वोद्देशेनैकएवविप्रोभोज्यः॥ आमान्नान्येकादशैकंवामान्नंदेयं॥ अत्रश्राद्धेपिंडदानार्घ्याग्नौकरणविकिराणामभ-
भावः॥ एवमेवाष्टवसुश्राद्धं॥ एतच्चकृताकृतं॥ वसुनामान्यप्यन्यत्र॥ एतदेकादशाहकृत्यंत्र्यहाशौचेचतुर्थदिनेकर्तव्यं॥ द्वितीयदि-
नेप्रथमदिनेवास्थिसंचयनं॥ पंचमदिनेसपिंडीकरणं॥ अत्रैकादशाहेद्वादशाहेवापददानानिकार्याणि॥ तेनप्रेतस्यमार्गेसुखगतिः
आसनोपानहछत्रंमुद्रिकाचकमंडलुः॥ यज्ञोपवीताज्यवस्त्रंभोजनंचान्नभाजनं॥ दशकंपदमेतत्स्यात्सदान्येवंत्रयोदश॥ देयानिचा
यथाशक्तितेनासौप्रीणितोभवेत्॥ अन्नंचैवोदकुंभंचोपानहौचकमंडलुः॥ छत्रंवस्त्रंतथायष्टिंलोहदंडंचदापयेत्॥ अग्निष्ठिकां
प्रदीपंचतिलांस्तांबूलमेवच॥ चंदनंपुष्पमालांचपदानानिचतुर्दश॥ वैतरिणीधेनूत्क्रांतिधेनुमोक्षधेन्वादिदानानिगोभूम्यादि॥
दशदानानितिलपात्रदानादीनिमरणकालेनकृतानिचेदेकादशाहादौपुत्रादिभिःप्रेतोद्देशेनकार्याणि॥ अश्वंरथंगजंधेनुंमहिषीं-

शिबिकादिकं॥शालग्रामंपुस्तकंचकस्तूरीकुंकुमादिकं॥ दासीरत्नंभूषणादिशय्यारत्नंचचामरं॥दद्याद्वित्तानुसारेणप्रेतस्तत्तत्सकलंलभेत्॥
अथशय्यादानं॥एकादशाहेशय्यायादानेएषविधिःस्मृतः॥तेनोपभुक्तंयत्किंचिद्वस्त्रवाहनभाजनं॥यद्यदिष्टंचतस्यासीत्तत्सर्वंपरिकल्पये-
त्॥प्रेतंचपुरुषंहैमंतस्यांसंस्थापयेत्सदा॥पूजयित्वाप्रदातव्यामृतशय्यायथोदिता॥तस्माच्छय्यांसमासाद्यसारदारुमयींदृढां॥दंतपत्रचितांरम्यां
हेमपट्टैरलंकृतां॥हंसतूलिप्रतिच्छन्नांशुभगंडोपधानिकां॥प्रच्छादनपटीयुक्तांगंधधूपादिवासितां॥उच्छीर्षकेघृतभृतंकलशंपरिकल्पयेत्॥
तांबूलकुंकुमक्षोदकर्पूरागरुचंदनं॥दीपकोपानहच्छत्रंचामरासनभाजनं पार्श्वेषुस्थापयेद्भक्त्यासप्तधान्यानिचैवहि॥शयनस्थस्यभवतियद
न्यदुपकारकं॥भृंगारकारकाद्यंतत्पंचवर्णवितानकं॥संपूज्यद्विजदांपत्यंनानाभरणभूषितं॥उपवेश्यतुशय्यायांमधुपर्कंततोवदेत्॥दानमंत्रस्तु॥
यथानकृष्णशयनंशून्यंसागरजातया॥शय्याममाप्यशून्यास्तुतथाजन्मनिजन्मनि॥यस्मादशून्यंशयनंकेशवस्यशिवस्यच॥शय्यातस्याप्यशून्या
स्तुतथाजन्मनिजन्मनि॥दत्वैवंतस्यसकलंप्रणिपत्यविसर्जयेत्॥पाद्येतु॥अस्थिलालाटकंगृह्यसूक्ष्मंकृत्वासपायसं॥भोजयेद्द्विजदांपत्यंविधिरेषसना
तनइत्युक्तं॥नैतन्महाराष्ट्रदेशादिशिष्टैराद्रियते॥यद्देशेतदाचारस्तत्रास्तु॥स्वर्गेपुरंदरपुरेलोकपालालयेतथा॥सुखंवसत्यसौजंतुःशय्यादानप्रभावतः॥आ
भूतसंप्लवंयावत्तिष्ठत्यातंकवर्जितः॥प्रेतशय्याप्रतिग्राहीनभूयःपुरुषोभवेत्॥गृहीतायांतुतस्यांवैपुनःसंस्कारमर्हति॥ ॥अथोदकुंभः॥ ॥

एकादशाहात्प्रभृति घटस्तोयान्नसंयुतः॥ दिनेदिने प्रदातव्यो यावत्संवत्सरं सुतैः॥ यस्य संवत्सरादर्वाक्सपिंडीकरणं भवेत्॥ मासिकं चोद
कुंभं च देयं तस्यापि वत्सरं॥ अपि श्राद्धशतैर्दत्तैरुदकुंभं विना नराः॥ दारिद्र्यदुःखिनस्तात भ्रमंति च भवार्णवे॥ यावदब्दं त्वयोदद्याद्युदकुं
भं विमत्सरः॥ प्रेतायान्नसमायुक्तं सोऽश्वमेधफलं लभेत्॥ इदं चोदकुंभश्राद्धं सपिंडीकरणात्प्रागेकोद्दिष्टविधिना॥ सपिंड्युत्तरं तु पार्वणवि
धिना॥ इदं त्रयोदशादिनादारभ्य कर्तव्यमिति भट्टाः॥ अत्र पिंडदानं कृताकृतं॥ देवहीनं चैतत्॥ अंदेवं पार्वणश्राद्धं सोदकुंभमधर्मकं॥ कु
र्यात्प्रत्याब्दिकाच्छ्राद्धात्संकल्पविधिनान्वहमिति वचनात्॥ प्रायश्चित्तांगविष्णुश्राद्धवदत्र श्राद्धे सर्वश्राद्धधर्मा न संति किंतु वाचनिकमा
त्राः॥ तेन सांकल्पविधिना संकल्पक्षणपाद्यासनगंधाच्छादनांतपूजनान्नपरिवेषणांते पृथिवी ते पात्रमित्याद्युक्त्वा॥ एष उदकुंभ इदमन्नं
दत्तं चेत्यादित्यागविधिः॥ अंते तांबूलदक्षिणादि॥ नात्र ब्रह्मचर्यपुनर्भोजनादिनियमाः॥ वृद्धिनिमित्तेन मासिकापकर्षे उदकुंभश्राद्धानाम
प्यपकर्षः॥ प्रेतश्राद्धत्वात्॥ प्रत्यहं सोदकुंभान्नदानाशक्तेनाप्येकस्मिन्दिने तावद्भिरामान्नैरुदकुंभैश्च तावदामान्नोदकुंभनिष्क्रयेण वापकृ
ष्योदकुंभश्राद्धानि कार्याणि॥ अब्दमध्ये प्रत्यहमुदकुंभश्राद्धं कुर्वतो मध्ये आशौचप्राप्तौ तावच्छ्राद्धानां लोप एव दर्शादिवत्॥ आशौचोत्तर
प्रतिबंधादकरणे तदुत्तरोदकुंभेन सह तंत्रतया तिक्रांतोदकुंभानां प्रयोगः॥ अतिक्रांतोदकुंभश्राद्धान्यद्यतनोदकुंभश्राद्धं च तंत्रेण करिष्ये॥

इतिसंकल्पः॥तथाप्रथमाब्देदीपदानमुक्तं॥मत्स्यहंदीपकोदेयोमार्गेतुविषमेनरैः॥यावत्संवत्सरंवापिप्रेतस्यसुखलिप्सया॥प्राङ्मुखोदङ्मु-
खंदीपंदेवागारेद्विजालये॥कुर्यादाम्यमुखंपश्चेअकृत्संकल्प्यसुस्थिरमिति॥अथषोडशमासिकानि॥ ॥द्वादशप्रतिमास्यानिऊनमासत्रि
पक्षकं॥ऊनषाण्मासिकंचोनाब्दिकंचापीतिषोडश॥अत्रमतांतराणिसिंधौ॥अथैषांकालाः॥मासादौमासिकंकार्यमाद्यंत्वेकादशेहनि॥
एकाहद्व्यादिनैरूनेत्रिभागेनोनएववा॥ऊनमासिकमूनाब्दमूनषाण्मासिकंचरेत्॥त्रैपक्षिकंत्रिपक्षेचोनमास्यंद्वादशेह्निवा॥तत्रोनमा
सिकोनषाण्मासिकोनाब्दिकानामेकदिनेनोनपक्षेपंचम्यांमृतस्यतृतीयायांद्वाभ्यामूनत्वपक्षेद्वितीयायांत्रिभिर्न्यूनेप्रतिपदायामनुष्ठानमि
तिकेचित्॥माधवस्तूनषाण्मासिकमूनाब्दिकंचमृताहात्पूर्वेद्युः कार्यमित्याह॥त्रैपक्षिकंत्रिपक्षेतीतेमृताहेकार्यम्॥अत्राहिताग्नेर्विशेषः॥
त्रैपक्षिकपर्यंतानिसंस्कारतिथौततःपराणिमृताब्दिकंचमृततिथौ॥तेनाद्यंदाहादेकादशेह्नि॥त्रिमासादूर्ध्वसंस्कारेत्वेवंभाति॥त्रिपक्षप
र्यंतानिदाहतिथौकृत्वापराण्यतिक्रांतानिमृततिथौप्राप्तमासिकेनसहकार्याणीति॥ऊनश्राद्धेषुवर्ज्यानि॥त्रिपुष्करेषुनंदासुसिनीवा-
ल्यांभृगोर्दिने॥चतुर्दश्यांचनोनानिकृत्तिकासुद्विपुष्करे॥त्रिपुष्करद्विपुष्करयोगयोर्लक्षणंप्रागुक्तं॥आद्यमासिकमाद्याब्दिकंचैकादशेह्नी
त्येकंमतं॥आद्यमासिकमेवैकादशेह्निप्रथमाब्दिकंतुद्वितीयवर्षारंभएवेत्यपरमतमित्युक्तं॥एतानिषोडशश्राद्धानिवर्षांतसपिंडनप-

क्षेऊनेषु स्वस्वकाले षेकोद्दिष्टविधिना कार्याणि॥ द्वादशाहादिकालेषु सपिंडनापकर्षपक्षे एकादिने एवापकृष्य युगपदेकोद्दिष्ट
विधिना कार्याणि॥ श्राद्धानि षोडशादत्त्वा न तु कुर्यात्सपिंडनमिति षोडशश्राद्धैर्विना सपिंडनेधिकाराभावबोधनात्॥ एतानि
पक्वान्नेनामान्नेन वा कार्याणि॥ पाकपक्षे युगपत्करणे सर्वेषामेक एव पाको विभाअर्घ्याः पिंडाश्च षोडश॥ एतानि द्वादशाहा
दौ सपिंडनात्पूर्वं कृतान्यपि पुनः सपिंड्यनंतरं स्वस्वकाले पार्वणविधिना कार्याणि॥ यस्य संवत्सरादर्वाक् विहिता तु सपिंड-
ता॥ विधिवत्तानि कुर्वीत पुनः श्राद्धानि षोडश॥ अर्वाक्संवत्सराद्यस्य सपिंडीकरणं कृतं॥ षोडशानां द्विरावृत्तिं कुर्यादित्याह गौतमः इत्या
दिवचनात्॥ षोडशानां द्विरावृत्तित्वं चैकादशाहसपिंडनपक्षे ज्ञेयम्॥ तत्राद्यमासिकस्य कालसत्त्वात्॥ द्वादशाहे सपिंडनपक्षे तु पंचदशा-
नां द्विरावृत्तिः॥ त्रिपक्षे सपिंडनपक्षे आद्यमासिकोनमासिकद्वितीयमासिकानां स्वकाले कृतत्वादपकृष्य कृतानामेव पुनरावृत्तिविधा
नात्तेषां कालाभावाच्च त्रयोदशानामेव पुनरावृत्तिः॥ एवमन्यपक्षेष्वपि यथासंभवमूह्यं॥ ये तु द्वादशाहे सपिंडनं कृत्वा त्रयोदशाहादा-
वाद्यमासिकसहितानां षोडशानां पुनरावृत्तिं कुर्वंति ते भ्रांताः॥ यदा मरणादारभ्य द्वादशमासमध्ये कश्चि दधिकमासः पतेत्तदा त-
न्मासस्थमासिकश्राद्धमधिके शुद्धे मासे चेति द्विवारं कार्यमिति सप्तदशश्राद्धानि भवंति॥ सपिंड्युत्तराण्यवशिष्टमासिकानि स्वस्वका

लेएवकार्याणि॥ चतुःपुरुषमध्येसपिंडेषुनांदीश्राद्धप्राप्तौतुतस्मिन्मासेएवैकस्मिन्नेवदिनेसर्वाण्यपकृष्यकार्याणि॥ प्रेतश्राद्धानिसर्वा
णिसपिंडीकरणांतथा॥ अपकृष्यापिकुर्वीतकर्तुंनांदीमुखंद्विजइत्युक्तेः॥ तत्रैकःपाकः षोडशश्राद्धपक्षेषोडशब्राह्मणाःअष्टचत्वारिंशत्पिं
डाःपुरूरवार्द्रवविश्वेदेवार्थमेकोविप्रइतिसर्वेषामनुष्ठानं॥ एवंपक्षांतरेषुश्राद्धसंख्यानुसारेणविप्राद्यूह्यं॥ केचित्पाकभेदमाहुः॥ उदकुंभ
श्राद्धानामप्यनुमासिकवत्प्रेतोद्देश्यकश्राद्धत्वात्तेषामप्यपकर्षइत्युक्तं॥ वृद्धिंविनानुमासिकापकर्षेतुदोषमाहोशनाः॥ वृद्धिश्राद्धविहीन
स्तुप्रेतश्राद्धानियश्चरेत्॥ सश्राद्धीनरकेघोरेपितृभिःसहमज्जतीति चतुःपुरुषसपिंडेष्वाधानादिप्राप्तिनिमित्तोप्यपकर्षःकार्यः॥ अ
त्रविशेषःपूर्वार्धेउक्तः॥ यद्यन्मासिकंसूतकादिनातिक्रांतंभवेत्तत्तदुत्तरमासिकेनसहतंत्रेणकार्यमित्युक्तं॥ अथसपिंडीकरणविचारः॥
तत्रसपिंडनकालः नासपिंड्याग्निमान्पुत्रःपितृयज्ञंसमाचरेदितिवचनात्पित्रादीनांमात्रादीनांत्रितयमध्येन्यतममरणेसाग्निकोद्वाद
शाहेसपिंडनंकृत्वाग्रामिदर्शेपिंडपितृयज्ञादिकंकुर्यात्॥ अत्रस्मार्ताग्निमानपिसाग्निकोग्राह्यइतिभाति॥ तस्यापिपिंडपितृयज्ञाव
श्यकत्वात्॥ साग्नेःप्रेतस्यतुत्रिपक्षेएव॥ प्रेतश्चेदाहिताग्निःस्यात्कर्तानग्निर्यदाभवेत्॥ सपिंडीकरणंतस्यकुर्यात्पक्षेतृतीयकेइत्यु
क्तेः॥ अत्रसाग्निःश्रौताग्निमानेव॥ द्वयोःसाग्नित्वेद्वादशाहएव॥ साग्निकस्तुयदाकर्ताप्रेतोवाप्यग्निमान्भवेत्॥ द्वादशाहेतदाका·

र्थंसपिंडीकरणंपितुरित्युक्तेः॥ द्वयोरप्यनग्निकत्वेनैकेकालाः॥ सपिंडीकरणंकुर्याद्यजमानस्त्वनग्निमान्॥ अनाहिताग्नेःप्रेतस्यपूर्णेसंवत्सरे
थवा॥ एकादशेमासिषष्ठेत्रिमासेवात्रिपक्षके॥ मासांतेद्वादशेवाह्निकुर्यादेकादशेहनि॥ यदहर्वृद्धिरापन्नातदहर्वेतिनिश्चितं॥ अत्रवृद्धि-
निमित्तापकर्षोनिरग्नेरेवोक्तस्तथापिसाग्नेरपिसंभवेयोज्यः॥ अत्रवृद्धिपदंचूडोपनयनविवाहमात्रपरं॥ सीमंतादिसंस्कारेषुवृद्धिश्राद्ध-
स्यलोपएवकार्योनतुतदर्थंसपिंडनापकर्षइतिकेचित्॥ अन्येतु॥ गर्भाधानपुंसवनादिष्वन्नप्राशनांतेषुसंस्कारेष्वकरणेदोषोक्तेरावश्य-
केषुवृद्धिश्राद्धस्याप्यावश्यकत्वात्सपिंडनापकर्षःकार्यएव॥ तथाचचतुःपुरुषसपिंडेषुसपिंडीकरणाभावेगर्भाधानादिकमपिनकार्य-
मित्याहुः॥ तेनपितामहमरणेपौत्रस्यवृद्धौप्राप्तायामप्यपकर्षःसपिंडीकरणानुमासिकादीनांसिद्धः॥ एवमावश्यकवृद्धियुतकर्मप्राप्तौ
कनिष्ठःपुत्रोवाभ्रातावाभ्रातृपुत्रोवान्यःसपिंडोवाशिष्योवागौणकर्तापिकुलप्राप्तवृद्धिसिध्यर्थंसपिंडनाद्यपकर्षंकुर्यात्॥ तत्रचकृ-
तेमुख्यस्यपुत्रादेर्नपुनःकरणं॥ वृद्धिनिमित्तापकर्षेपुनःकरणाभावात्॥ येवाभद्रंदूषयंतिस्वधाभिरितिदोषश्रुतेः॥ वृद्धिंविनागौणाधि
कारिणासपिंड्यादिकरणेतुमुख्याधिकारिणापुत्रादिनापुनरावर्तनीयं॥ एकादशाहांतकर्मणस्तुपुनरावृत्तिरित्युक्तं॥ तत्रावश्यकप
देनानन्यगतिकंवृद्धिकर्मग्राह्यं॥ तेनसगतिकेष्टापूर्तादौसगतिकोपनयनविवाहादौचनापकर्षः॥ अगतिकेचविवाहादावप्यपकर्षइति

व्यवस्थायोज्या ॥ आनंत्यात्कुलधर्माणांपुंसांचैवायुषः क्षयात् ॥ अस्थिरत्वाच्छरीरस्यद्वादशाहः प्रशस्यते ॥ अत्रकुलधर्मपदेनवृद्धिश्राद्धयुतंक-
र्मग्राह्यं ॥ नतुपंचमहायज्ञदेवपूजाश्राद्धादि ॥ अस्यवर्णधर्मत्वेननित्यत्वात्सपिंडीकरणनिमित्तकप्रतिबंधायोगात् ॥ सपिंडीकरणात्पूर्वंपंचम
हायज्ञादिधर्मोनकार्य इतिक्वापिस्मृतिवचनेनुपलंभाच्च ॥ एतेनसपिंडीकरणाभावेसपिंडेषु देवपूजाश्राद्धादिधर्मलोपंवदंतोनिर्मूलत्वादुपेक्ष्याः
अत्रद्वादशाहपदेनाशौचसमाप्त्युत्तरदिनंग्राह्यं ॥ तेनत्रिदिनाशौचेपंचमदिनेसपिंडीकरणम् ॥ द्वादशाहादिकालेषुप्रमादादननुष्ठितं ॥
सपिंडीकरणंकुर्यात्कालेषूत्तरभाविषु ॥ इदमुत्तरकालविधानंसाग्निनिरग्निसाधारणं ॥ सपिंडीकरणंश्राद्धमुक्तकालेकृतंनचेत् ॥ हस्तार्द्रा
रोहिणीमैत्रानुराधायांचतच्चरेत् ॥ इदमपिसाधारणं ॥ स्मृत्यर्थसारेवर्षांतसपिंडनपक्षेवर्षांत्यदिनेपूर्वंसंवत्सरविमोक्षश्राद्धंकृत्वासपिंड
नंचकृत्वापरेद्युर्मृताहेवार्षिकंकार्यमित्युक्तं ॥ इतिकालविचारः ॥ तच्चसपिंडनंपुत्रेविदेशस्थेपिसतिनान्यःकुर्यात् ॥ एवंज्येष्ठपुत्रेविदेशस्थे
पिनकनिष्ठःकुर्यात् ॥ षोडशश्राद्धानितुज्येष्ठासंनिधानेकनिष्ठेनकार्याणि ॥ पुनर्ज्येष्ठेननकार्याणि ॥ आहिताग्निःकनिष्ठोपिसपिंडनंकुर्या
देव ॥ वृद्धिनिमित्तेतुकनिष्ठादिभिरपिसपिंडनंकार्यमित्युक्तं ॥ वृद्धिंविनाकनिष्ठपुत्रेणकृतेपिसपिंडनेज्येष्ठपुत्रेणपुनःकार्यम् ॥ आहि
ताग्निनापितृयज्ञार्थंकृतेसपिंडनेपिज्येष्ठेनपुनःकार्यमितिभाति ॥ तत्रपुनःकरणेप्रेतशब्दोनवाच्यः ॥ देशांतरस्थपुत्राणांश्रुत्वातुवपनं

भवेत् ॥ दशाहंसूतकंचैवतदंतेचसपिंडनं ॥ अथव्युत्क्रममृतौ ॥ मृतेपितरियस्याथविद्यतेचपितामहः ॥ तेनदेयास्त्रयःपिंडाःप्रपि
तामहपूर्वकाः ॥ तेभ्यश्चपैतृकःपिंडोनियोक्तव्यस्तुपूर्ववत् ॥ मातर्यथमृतायांतुविद्यतेचपितामही ॥ प्रपितामहिपूर्वस्तुकार्यस्त-
त्राप्ययंविधिः ॥ एवंप्रपितामहजीवनेतत्पित्रादिभिःकार्यः ॥ यत्तुव्युत्क्रमात्तुप्रमीतानांनैवकार्यासपिंडनेतितन्मातृपितृभर्तृभिन्नविष
यं ॥ प्रपितामहादिभिःपितुःसपिंडनेकृतेपश्चात्पितामहमरणेपिपुनःपितामहेनसहपितुःसपिंडनंनकार्यं यदातुपितुःसपिंडना
त्प्राक्पितामहोमृतस्तदापितामहसपिंडनंकृत्वापितामहादिभिःसहपितृसपिंडनंकार्यं ॥ यदाचपितुर्मरणोत्तरंपितामहःप्रपिता
महोवामृतस्तयोश्चपुत्रांतरंसपिंडनाधिकारिदेशांतरेतिष्ठतितदादाहाद्येकादशाहांतमात्रंकर्मकृत्वासपिंडनहीनाभ्यामपिपिता
महप्रपितामहाभ्यांसहपितुःसपिंडनंकुर्यात् ॥ पितामहप्रपितामहयोःपुत्रांतराभावेतुपौत्रःप्रपौत्रोवातयोःसपिंडनंकृत्वैव-
पितुःसपिंडनंकुर्यात् ॥ पितामहस्यपुत्रांतराभावेपौत्रेणसपिंडनषोडशानुमासिकांतमेवकर्मकार्यं ॥ पितामहवार्षिकादिकंतुनाव
श्यकं ॥ इच्छयापितामहवार्षिकादिकरणेतुफलातिशयः ॥ पितृदशाहंकुर्वन्यदिपुत्रोमृतस्तदातत्पुत्रःस्वपितुरौर्ध्वदेहिकंकृत्वापिता
महौर्ध्वदेहिकंपुनःसर्वमावर्त्तयेत् ॥ अतीतेदशाहेतुनपुनरावृत्तिः ॥ पुत्रांतराभावेपितामहसपिंडनोत्तरंपितृसपिंडनमित्युक्तं ॥ अ

शक्तिवशात्पित्रानुज्ञातेनपौत्रेणपितामहदशाहकर्मण्यारब्धेपश्चात्पितृमृतौपित्राशौचंवहन्नेवपौत्रःपितामहौर्ध्वदेहिकंकुर्यात्प्रक्रां
तत्वात्पितृदशाहादिकर्मापिकुर्यात्प्रसक्तत्वात्॥ ॥अथस्त्रीषूच्यते॥ ॥पितामह्यादिभिःसार्द्धंमातरंतुसपिंडयेत्॥केचित्पितृमर
णोत्तरंमातृमरणेपित्रैवसहमातृसपिंडनमाहुः॥दौहित्रःसपिंडनकर्त्ताचेन्मातामहेनसहसपिंडनमित्यपरे॥सहगमनेतुभर्त्रैवस
हसपिंडनं॥येनकेनापिसपिंडनेप्यन्वष्टक्यप्रतिवार्षिकादिश्राद्धेषुपितामह्यादिभिःसहैवमातुःपार्वणंकार्यं॥अत्रकेचित्स्वपु
त्रसपत्नीपुत्रयोःपत्यस्याभावेस्त्रीणांसपिंडनंनास्तीत्याहुः॥अथान्वारोहणेभर्त्रासहपत्नीसंयोजनमितिपक्षेमतद्वयं॥पितृपिं
डस्यपितामहादिषुत्रिषुसंयोजनंप्रथमंकृत्वापश्चान्मातृपिंडंपितामहादिषुसंयोजयेदित्येकः॥प्रथमंमातृपिंडंपित्रैवसंयोज्यमातृ
पिंडेनैकीकृतंपितृपिंडंपितामहादिषुसंयोजयेदित्यपरःपक्षः॥अत्रद्वितीयपक्षएवयुक्तः॥केचित्सहगमनेएकदिनमरणे
स्त्रियाःसपिंडनंनास्तिभर्तुःकृतेसपिंडनेभार्यायाअपिकृतंभवतीतिमतांतरमाहुः॥सर्वाभावेस्वयंपत्न्युःस्वभर्तृणाममंत्रकं॥
सपिंडीकरणंकुर्युस्ततःपार्वणमेवच॥ब्रह्मचारिणामनपत्यानांचव्युत्क्रममृतानांचसपिंडनंनकार्यमितिमतांतरे॥अत्रसर्वत्र
सपिंडनाभावपक्षोनशिष्टाचारेदृश्यते॥यतीनांसपिंडीकरणंनास्तिकिंतुतत्स्थानेएकादशेन्हिपार्वणंकार्यं॥इदंसपिंडीक

रणश्राद्धंपार्वणेकोद्दिष्टरूपंतेनपितामहादित्रयार्थंत्रयोविप्राअर्घ्याःपिंडाश्चत्रयः॥प्रेतार्थमेकोविप्रःपिंडोर्घ्यश्च॥देवार्थंद्वौ॥य
द्वापार्वणेएकःप्रेतेएकःदेवार्थएकोविप्रः॥अत्रकामकालौविश्वेदेवौ॥प्रेतस्यपित्रादेरर्घ्यपात्रंपितामहाद्यर्घ्यपात्रत्रयेसंयोज्यं॥ए
वंप्रेतपिंडोपिपितामहादिपिंडत्रयेसंयोज्यः॥पितृविप्रकरेहोमःसाग्नेरपिभवेदिह॥सपिंडीकरणश्राद्धमन्नेनैवकार्यं॥नत्वामादिना॥अनु
मासिकान्यप्यन्नेनैवकार्याणि॥प्रेतःसपिंडनादूर्ध्वंपितृलोकंसगच्छति॥कुर्यात्तस्यचपाथेयंद्वितीयेन्हिसपिंडनादितिवचनात्त्रयोदशेन्हि
पाथेयश्राद्धंकृत्वापुण्याहवाचनादिकंकृत्वावर्षपर्यंतंप्रत्यहमुदकुंभश्राद्धंकुर्यात्॥अशक्तोमासिकश्राद्धेष्वेवोदकुंभोदेयः॥सपिंडोत्तरा
नुमासिकानांपार्वणविधिनानुष्ठानंवृद्धिप्राप्तौतेषामप्यपकर्षः॥सचचतुःपुरुषसपिंडेष्वेवेत्युक्तं॥एवंवर्षपर्यंतंकृत्वावर्षान्त्यदिनेसंवत्स
रविमोकश्राद्धंपार्वणविधिनाकार्यं॥इदमेवाब्दपूर्तिश्राद्धमित्यप्युच्यते॥वृद्धिश्राद्धेसपिंड्यांनप्रेतश्राद्धानुमासिके॥संवत्सरविमोके
चनकुर्यात्तिलतर्पणम्॥इदमूनाब्दिकांतषोडशश्राद्धेभ्योभिन्नमेव॥अतएवास्यप्रेतश्राद्धत्वाभावाद्वृद्धिप्राप्तावपिनापकर्षः॥ततोव
र्षांत्यदिनेशक्त्याभूरिब्राह्मणभोजनंचकार्यमित्यंत्येष्टिपद्धतौभट्टाःयुक्तंचैतत्॥जीवतोवाक्यकरणात्प्रत्यब्दंभूरिभोजनात्॥गयायांपिं
डदानाच्चत्रिभिःपुत्रस्यपुत्रतेतिवाक्येनभूरिभोजनपदेनप्रत्याब्दिकश्राद्धातिरिक्तस्यैवबहुविप्रभोजनस्यविहितत्वाच्छ्राद्धंकुर्यान्न

विस्तरमितिनिषेधाच्छ्राद्धस्य भूरिभोजनपदाभिधेयत्वासंभवात् ॥ अथप्रथमाब्देनिषिद्धानि ॥ मातापित्रोर्मरणेवर्षपर्यंतंपरान्नंगंधमाल्या
दिभोगंमैथुनमभ्यंगस्नानंचवर्जयेत् ॥ ऋतौभार्यामुपेयादेव ॥ आर्त्विज्यंलक्षहोममहादानादिकाम्यकर्माणितीर्थयात्राविवाहादिवृद्धि
श्राद्धयुतंकर्ममात्रंशिवपूजांचवर्जयेत् ॥ संध्योपासनदेवपूजापंचमहायज्ञातिरिक्तकर्ममात्रंवर्ज्यं ॥ प्रमीतोपितरोयस्यदेहस्तस्याशुचि
र्भवेत् ॥ नदैवंनापिवापित्र्यंयावत्पूर्णोनवत्सरइतिवचनादितिकेचित् ॥ महातीर्थस्यगमनमुपवासव्रतानिच ॥ सपिंडीश्राद्धमन्येषांवर्ज
येद्वत्सरंबुधः ॥ अस्यापवादः ॥ पत्नीपुत्रस्तथापौत्रोभ्रातातत्तनयस्नुषा ॥ मातापितृव्यश्चैतेषांमहागुरुनिपातने ॥ कुर्यात्सपिंडनंश्राद्धं
नान्येषांतुकदाचन ॥ एकादशाहपर्यंतंप्रेतश्राद्धंचरेत्सदा ॥ पित्रोर्मृतौचनान्येषांकुर्याच्छ्राद्धंतुपार्वणं ॥ गयाश्राद्धंमृतानांतुपूर्णेत्वब्देप्रशस्य
ते ॥ गारुडे ॥ तीर्थश्राद्धंगयाश्राद्धंश्राद्धमन्यच्चपैतृकं ॥ अब्दमध्येनकुर्वीतमहागुरुविपत्तिषु ॥ केचिद्धर्षांतसपिंडनपक्षएवैतेसर्वेनिषेधा
नतुद्वादशाहसपिंडनपक्षइत्याहुः ॥ अपरेतुद्वादशाहसपिंडनपक्षेपिसर्वएतेनिषेधाइत्याहुः ॥ अत्रैवंव्यवस्था ॥ वृद्धिप्राप्तिंविनाद्वादशाहस
पिंडनापकर्षेपिप्रेतस्यपितृत्वप्राप्तिर्वर्षांतएव ॥ कृतेसपिंडीकरणेनरःसंवत्सरात्परं ॥ प्रेतदेहंपरित्यज्यभोगदेहंप्रपद्यतइत्यादिवचना
त् ॥ तेनसपिंडीकरणसत्त्वेपिवृद्धिदैवपित्र्येष्वनधिकारः ॥ वृद्धिनिमित्तापकर्षेतुतन्मध्यादावधिकारइति ॥ अतएवकालतत्त्वनिर्णयेसंकट

दौमृतपितृकापत्यानांसंस्काराभ्युदयिकंमृतमातापितृकेणपुत्रेणस्वापत्यसंस्कारादिकंचप्रथमाब्देपिकार्यमित्युक्तं॥दर्शमहालयादिश्रा
द्धस्यनित्यतर्पणस्यचाप्येवमेवव्यवस्थाज्ञेया॥ ॥अथविधानानि॥ ॥तत्रपंचकमृतौ॥पंचकंनामधनिष्ठोत्तरार्धमारभ्यरेवत्यंतंसा
र्द्धनक्षत्रचतुष्टयम्॥तत्रदाहनिषेधादर्भमयपुत्तलैर्यवपिष्टानुलिप्तैःपंचोर्णासूत्रवेष्टितैःसहशवंदहेत्॥तत्रतिथ्यादिसंकीर्त्यामुकस्यध
निष्ठापंचकादिमरणसूचितवंशारिष्टविनाशार्थंपंचकविधिंकरिष्यइतिसंकल्प्योक्तविधाःप्रतिमानक्षत्रमंत्रैरभिमंत्र्यगंधपुष्पैःसंपूज्य-
दाहसमयेप्रेतोपरिन्यसेत्॥प्रथमांशिरसि॥द्वितीयांनेत्रयोः॥तृतीयांवामकुक्षौ॥चतुर्थींनाभौ॥पंचमींपादयोः॥तदुपरिनाममंत्रैर्घृता
हुतीर्जुहुयात्॥तत्रनामानिक्रमेण॥प्रेतवाहःप्रेतसखःप्रेतपःप्रेतभूमिपःप्रेतहर्ताचेति॥ततउदकंदत्वायमायसोमंत्र्यंबकमितिमंत्राभ्यां
प्रत्येकंप्रतिमास्वाज्याहुतीर्जुहुयात्॥ततःप्रेतमुखेपंचरत्नंदत्वापुत्तलैःसहप्रेतंदहेत्॥सूतकांतेतिलहोमघृतानिदत्वाकांस्यपात्रेतैलं
प्रक्षिप्यतत्रात्मप्रतिबिंबंवीक्ष्यविप्रायदद्यात्॥शांतिंचकुर्यात्॥अत्रायंविशेषः॥नक्षत्रांतरेमृतस्यपंचकेदाहप्राप्तौपुत्तलविधिरेवन
शांतिकं॥पंचकमृतस्याश्विन्यादाहप्राप्तौशांतिकमेवनपुत्तलविधिः॥शांतिश्चलक्षहोमरुद्रजपान्यतररूपायथाविभवंकार्या॥अथ
वाकुंभेयमप्रतिमांसंपूज्यगृह्योक्तविधिनाग्निप्रतिष्ठापनान्वाधानादिचरुश्रपणांतंकृत्वाज्यभागांतेनाममंत्रैश्चतुर्दशचर्वाहुतीर्जुहुयात्॥

यमायस्वाहा १ धर्मराजाय० २ मृत्यवे० ३ अंतकाय० ४ वैवस्वताय० ५ कालाय० ६ सर्वभूतक्षयाय० ७ औदुंबराय० ८ दध्नाय० ९ नीलाय०
१० परमेष्ठिने० ११ वृकोदराय० १२ चित्राय० १३ चित्रगुप्ताय० १४ एवंकृत्वाहोमशेषंसमाप्य॥ कृष्णांगांकृष्णवस्त्रांचहेमनिष्कसमन्वितां॥ द
द्याद्विप्रायशांताययमोमेप्रीयतामिति॥ त्रिपादृक्षेप्येतदेवशांतिकं॥ यदिभद्रातिथीनांस्याद्भानुभौमशनैश्चरैः॥ त्रिपादृक्षैश्चसंयोगस्तदा
योगस्त्रिपुष्करः॥ द्विपुष्करोद्वयोर्योगेयथवायंस्याद्विपादभैः॥ त्रिपादनक्षत्राणितु॥ पुनर्वसूत्तराषाढाकृत्तिकोत्तरफाल्गुनी॥ पूर्वाभाद्रावि
शाखाचज्ञेयमेतत्त्रिपादभं॥ मृगचित्राधनिष्ठाचज्ञेयमेतद्विपादभं॥ त्रिपुष्करयोगेद्विपुष्करयोगेचमृतौ . कृच्छ्रत्रयंप्रायश्चित्तंकृत्वाय
वपिष्टमयपुरुषत्रयेणसहप्रेतदाहः॥ पुरुषत्रयस्यप्रेतेन्यासआज्याहुतयश्चपूर्ववत्॥ कनकहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकेतिपंचरत्नस्य
मुखेप्रक्षेपोपि॥ रत्नाभावेकर्षार्धस्वर्णं॥ स्वर्णाभावेघृतं॥ एवंपूर्वत्रापि॥ दहनेमरणेद्वित्रिपुष्करेत्रिगुणंफलं॥ द्विगुणंखननेप्येवमेतद्दो
षोपशांतये॥ सुवर्णंदक्षिणांदद्यात्कृष्णवस्त्रमथापिवा॥ शांतिंकुर्यात्सूतकांतेपूर्वोक्तांतेनमंगलं॥ मृतस्यश्मशानेनयनोत्तरंपुनर्जीव
नेसतियस्यगृहेसप्रविशतितस्यमरणंतत्रसक्षीरघृताक्तौदुंबरसमिधांसावित्र्यष्टसहस्रेणहोमः॥ अंतेकपिलादानंतिलपूर्णकांस्यपा
त्रदानंच॥ एकाशीतिपलंकांस्यंतदर्धंवातदर्धकं॥ नवषड्वात्रिपलंवापिदद्याद्विप्रायशक्तितः॥ ॥अथब्रह्मचारिमृतौ॥ ॥ब्रह्मचा-

रिमृतेद्वादशषट्त्रीणिवाब्दानिशक्त्याप्रायश्चित्तंकृत्वादेशकालौस्मृत्वामुकगोत्रानाम्नोब्रह्मचारिणोमृतस्यव्रतविसर्गंकरिष्येतदंगतया
नांदीश्राद्धंकरिष्यइत्युक्त्वाहिरण्येननांदीश्राद्धंकृत्वाग्निप्रतिष्ठापनाद्याघारांतेचतसृभिर्व्याहृतिभिराज्यंहुत्वाग्नयेव्रतपतयेस्वाहा॥
अग्नयेव्रतानुष्ठानफलसंपादनायस्वाहा॥विश्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहेतितिस्रआज्याहुतीर्हुत्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यपुनर्देशका
लौस्मृत्वामुकस्यौर्ध्वदेहिकाधिकारार्थमर्कविवाहंकरिष्येइत्यादिहिरण्येननांदीश्राद्धांतेर्कसमीपेनीत्वार्कशाखांवागृहीत्वार्कंब्रह्मचारि
णोहरिद्रयानुलिप्यपीतसूत्रेणसंवेष्ट्यवस्त्रयुग्मेनाछाद्याग्निप्रतिष्ठाद्याघारांतेआज्यहोमः॥अग्नयेस्वाहा १ बृहस्पतये॰ २ विवाहवि
धियोजकाय॰ ३ यस्मैत्वाकामकामायवयंसम्राड्यजामहे॥तमस्मभ्यंकामंदत्वाथेदंत्वंघृतंपिबस्वाहा॥कामायेदं॰॥ततोव्यस्त-
समस्तव्याहृतिहोमः॥ एवमष्टाहुत्यंतेस्विष्टकृदादिकृत्वार्कशाखांब्रह्मचारिशवंचतुर्थाग्निनाविधिवद्दहेत्॥स्नातकमरणेप्येवमितिके
चित्॥एतन्निर्मूलमित्यन्ये॥सूतकांतेत्रिंशद्ब्रह्मचारिभ्यःकौपीनकृष्णाजिनकर्णभूषणादिपादुकाछत्रगोपीचंदनमाल्यमणिविद्रुम
मालायज्ञोपवीतादियथासंभवंदद्यात्॥ अथकुष्टिमृतौ॥मृतस्यकुष्ठिनोदेहंतीर्थेवाभुविवाक्षिपेत्॥नदाहंनोदकंपिंडंनचदानक्रियां-
चरेत्॥यदिस्नेहाच्चेद्दहेद्दहंयतिचांद्रायणंचरेत्॥तथाचशक्त्यनुसारेणषडब्दादिप्रायश्चित्तंकृत्वाकुष्ठादिमहारोगमृतस्यदाहादिकं

यांकुर्यान्नान्यथेति ॥ अथरजस्वलादिमरणे ॥ रजस्वलायाःप्रेतायाःसंस्कारादीनिनाचरेत् ॥ ऊर्ध्वंत्रिरात्रात्स्नातांतांशवधर्मेणदाहयेत्
अथवारजस्वलासूतिकांचमलंप्रक्षाल्यस्नापयित्वाकाष्ठवदमंत्रकंदग्ध्वास्थीनिमंत्राभिनादहेत् ॥ उभयत्रचांद्रायणत्रयंप्रायश्चित्त
म स्त्येव ॥ तदैवमंत्रवद्दाहकरणेछायांतु ॥ अद्येत्याद्यमुकगोत्रायारजस्वलावस्थामरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थमौर्ध्वदेहिक-
योग्यत्वार्थंचचांद्रायणत्रयप्रायश्चित्तपूर्वकंशूर्पेणाष्टोत्तरशतस्नानानिकारयिष्येइतिसंकल्प्यचांद्रायणत्रयंप्रत्याम्नायेनकृत्वा
यवपिष्टेनप्रेतमनुलिप्यस्वयंस्नात्वाशूर्पोदकैरष्टोत्तरशतंवारंस्नापयेत् ॥ ततोभस्मगोमयमृत्तिकाकुशोदकैःपंचगव्यैःशुद्धोदकै
श्चसंस्नाप्य ॥ यदंतियच्चदूरकइत्यादिपावमानीभिरापोहिष्ठेतितृचेनकयानइत्यादिभिश्चसंस्नाप्यपूर्ववस्त्रंपरित्यज्यान्यवस्त्रेणवेष्ट्य
संदहेत् ॥ सूतिकायामप्येवं ॥ सूतिकायाआद्यत्र्यहमरणेत्र्यब्दंप्रायश्चित्तं ॥ द्वितीयत्र्यहेद्व्यब्दं ॥ तृतीयत्र्यहेएकाब्दंदशमदिनेतुकृ
च्छ्रत्रयमितिविशेषःक्वचिदुक्तः ॥ मासपर्यंतमपिकृच्छ्रत्रयमित्यन्ये ॥ मिताक्षरायांतुकुंभेजलमादायपंचगव्यंक्षिप्त्वापुण्यमंत्रैरापोहिष्ठा
वामदेव्यावारुणादिभिरभिमंत्र्यपूर्वोक्तमंत्रैःसंस्नाप्यविधिनासूतिकांदहेदितिविशेषउक्तः ॥ इतिरजस्वलासूतिकयोर्विधिः ॥ ॥ अथगर्भि
णीमरणे ॥ ॥ गर्भिण्यामृतायाःशुद्ध्यर्थंत्रयस्त्रिंशत्कृच्छ्राणिकृत्वागांभूमिंसुवर्णंचदत्वागर्भंपृथक्कृत्यतांदहेत् ॥ सगर्भदहनेतत्त-

ह्रूधप्रायश्चित्तं ॥ सगर्भायादाहकर्तुरब्दत्रयंप्रायश्चित्तं ॥ अथान्वारोहणंस्त्रीणामात्मनोभर्तुरेवच ॥ सर्वपापक्षयकरंनिरयोत्तारणायच ॥ अने
कस्वर्गफलदंमुक्तिदंचतथैवच ॥ जन्मांतरेचसौभाग्यंधनपुत्रादिवृद्धिदं ॥ तिस्रःकोट्योर्द्धकोटीचयावंत्यंगरुहाणिवै ॥ तावंत्यब्दसहस्राणि
स्वर्गलोकेमहीयते ॥ मातृकंपैतृकंचैवयत्रकन्याप्रदीयते ॥ कुलत्रयंपुनात्येषाभर्त्तारंयानुगच्छतीत्यादिमहिमाविस्तरोमिताक्षरादौज्ञेयः ॥
अत्रनिष्कामत्वेमुक्तिःसकामत्वेस्वर्गादिफलानीतिव्यवस्था ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ देशकालौस्मृत्वामातृपितृश्वशुरादिकुलपूतत्व
ब्रह्महत्यादिदोषदूषितपतिपूतत्वपत्यविवियोगारुंधतीसमाचारत्वसार्द्धकोटित्रयसहस्रसंवत्सरस्वर्महीयमानत्वादिपुराणोक्तानेकफ
लप्राप्तयेश्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतिद्वाराविमुक्तप्राप्तयेवापतिचितान्वारोहणंकरिष्यइतिसंकल्प्यहरिद्राकुंकुमवस्त्रफलादियुतानि
शूर्पाणिसुवासिनीभ्योदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ लक्ष्मीनारायणोदेवोबलसत्वगुणाश्रयः ॥ गाढंसत्वंचमेदेयाद्वायनैःपरितोषितः ॥ सोप
स्कराणिशूर्पाणिवायनैःसंयुतानिच ॥ लक्ष्मीनारायणप्रीत्यैसत्वकामाददाम्यहम् ॥ अनेनसोपस्करशूर्पदानेनलक्ष्मीनारायणोप्री
येतां ॥ ततोंचलेपंचरत्नंनीलांजनंचबध्वामुखेमौक्तिकंन्यस्याग्निसमीपंगत्वाग्निप्रार्थनंकुर्यात् ॥ स्वाहासंश्लेषनिर्विण्णशर्वगोत्रहु
ताशन ॥ सत्वमार्गप्रदानेननयमांपत्युरंतिकमिति ॥ अथाग्नावाज्येनजुहुयात् ॥ अग्नयेतेजोधिपतयेस्वाहा १ विष्णवेसत्वाधिपत

येस्वा० २ कालायधर्माधिपतये० ३ पृथिव्यैलोकधिष्ठात्र्ये० ४ अद्भ्योरसाधिष्ठात्रिभ्यः ५ वायवेबलाधिपतये० ६ आकाशायसर्वाधिपतये
स्वाहा ७ कालायधर्माधिष्ठात्रे० ८ अद्भ्यःसर्वसाक्षिणीभ्यः०॥ ब्रह्मणेवेदाधिपतये० १० रुद्रायस्मशानाधिपतयेस्वाहेत्येकादशा-
हुतीर्हुत्वाग्निंप्रदक्षिणीकृत्यदृषदमुपलांसंपूज्यपुष्पांजलिंगृहीत्वाग्निंप्रार्थयेत्॥ त्वमग्नेसर्वभूतानामंतश्चरसिसाक्षिवत्॥ त्वमेवसर्वंजा
नीषेनविदुर्यानिमानुषाः॥ अनुगच्छामिभर्त्तारंवैधव्यभयपीडिता॥ सत्वमार्गप्रदानेननयमांभर्त्तुरंतिकं॥ मंत्रमुच्चार्यशनकैःप्रविशेच्चहुताश
नं॥ विप्रश्चैमानारीरविधवाइत्यृचं॥ इमाःपतिव्रताःपुण्याःस्त्रियोयायाःसुशोभनाः॥ सहभर्तृशरीरेणसंविशंतुविभावसुमितिचपठेत्
कातरांतुप्रेतोत्तरतःसुप्तांदेवरःशिष्योवादीर्ष्वेतिमंत्राभ्यामुत्थापयेत्॥ अनुव्रजतिभर्त्तारंस्मशानंयागृहान्मुदा॥ पदेपदेश्वमेधस्यफ
लंप्राप्नोतिसाध्रुवं॥ यत्तु॥ यास्त्रीब्राह्मणजातीयामृतंपतिमनुव्रजेत्॥ सास्वर्गमात्मघातेननात्मानंनपतिंनयेदितिब्राह्मण्यानिषे
धवचनजातंतत्पृथक्चितिपरं॥ भर्तुर्मंत्राग्निदाहोत्तरमनुगमनंपृथक्चित्तिः॥ मंत्राग्निदाहात्पूर्वमस्थिभिःपर्णशरेणवासहगमन
मेकचित्तिरेव॥ अस्थ्यादेःपतिस्थानापन्नपतिशरीरतुल्यत्वात्॥ इयमेकचितिःसर्ववर्णानां॥ पृथक्चित्तिस्तुक्षत्रियवैश्यशू
द्रादेरेव॥ नतुब्राह्मणीनां॥ पृथक्चितिविधिस्तुदेशांतरमृतेपत्यौसाध्वीतत्पादुकाद्वयंनिधायोरसिसंश्रुद्धाप्रविशेज्जातवेदस

मिति ॥ पतितेनप्रायश्चित्तार्थंमृतेनवाभर्त्रासहान्वारोहणंनभवति ॥ यत्तुब्रह्मघ्नोवाकृतघ्नोवामित्रघ्नोवाभवेत्पतिः ॥ पुनात्य-
विधवानारीइत्यादिवाक्यंतज्जन्मांतरीयब्रह्महत्यादिपापशोधनपरंदिनैकगम्यदेशस्थासाध्वीचेत्कृतनिश्चया ॥ नदहेत्स्वामिनं
तस्यायावदागमनंभवेत् ॥ तृतीयेन्हिउदक्यायामृतेभर्तरिवैद्विजाः ॥ तस्याःसहगमार्थंतंस्थापयेदेकरात्रकं ॥ रजस्वलायाःप्रथम
द्वितीयदिनेपतिमृतौलौकिकाग्निभिरमंत्रकंतंदग्ध्वापंचमेन्ह्यस्थिभिःसहान्वारोहणंयदिरजस्वलादेशकालवशादिनानदेवानु
गंतुमिच्छतिनशक्ताशुद्धिंप्रतीक्षतेतदासैकद्रोणमितव्रीहीन्मुसलैरवहत्यतदाघातैःसर्वरजोनिवृत्तौपंचमृत्तिकाभिःशौचंकृत्वादिनक्र
मेणत्रिंशद्विंशतिर्दशवाधेनूर्दत्वाविप्रवचनाच्छुद्धिंलब्ध्वासहगमनंकुर्यात् ॥ अत्रावहननेनरजोनिवृत्तिरतींद्रियेतीदंयुगांतरपरंयो
ज्यमितिभाति ॥ जननमृताशौचयोस्तुसहगमनंनेतिकेचित् ॥ कालतत्त्वविवेचनेतुपूर्वप्रवृत्ताशौचमध्येभर्तृमरणेआशौचवती
नामपिभार्याणांसहगमनंभवतिसूतिकोदक्ययोस्तुनेत्युक्तं ॥ इदमेवयुक्तंभाति इदंचसहगमनंगर्भिणीबालापत्यासूतिकाभिर
दृष्टरजोभिःपतिताभिर्व्यभिचारिणीभिर्भर्तृदुष्टभावाभिश्चनकार्यं ॥ केचिदत्रपतिव्रतानामेवाधिकारः ॥ वर्तंतेयाश्चसततं-
भर्तॄणांप्रतिकूलतः ॥ कामात्क्रोधाद्भयान्मोहात्सर्वाःपूताभवंतिता इत्यादितुवाक्यमर्थवादइत्याहुः ॥ अत्रपृथक्चित्यारोहणेभर्त्राशौ

चमध्येतदूर्ध्वंवाकृतेत्रिरात्रमाशौचंपिंडाश्चसहगमनेतुतस्याः पिंडादिकंशौचंपतिपिंडादितःक्रमात्॥ अन्वारोहेतुनारीणांपत्यु
श्चैकोदकक्रिया॥ पिंडदानक्रियातद्वच्छ्राद्धंप्रत्याब्दिकंतथा॥ अन्वारोहेकृतेपत्न्याःपृथक्पिंडांस्तिलांजलीन्॥ पृथक्तिलेनकुर्वीत
दद्यादेकशिलेतथा॥ तत्रावयवपिंडार्थपाकैक्यंभिन्नपिंडता॥ नवश्राद्धानिभिन्नानिसपिंडीकरणंपृथक्॥ एकएववृषोत्सर्गोगो
रेकातत्रदीयते॥ सपिंडीकरणंतुनकार्यं॥ अथवाभर्त्रैवसहकार्यंयद्वाभर्त्रादिभिःस्त्रिभिःसहकार्यमित्यादिपक्षाउक्ताः॥ मासिकसां
वत्सरिकादौपाकैक्यकालैक्यादिव्यवस्थापिश्राद्धप्रकरणेउक्ता॥ ॥इतिसहगमनेनिर्णयः॥ ॥काशीनाथउपाध्याय
इत्यमंत्यक्रियाविधिं॥ निर्णीयभगवत्पादेचार्पयत्तद्विशुद्धये॥ इत्यंत्येष्टिनिर्णयः॥ अथविधवाधर्माः॥ पत्यौमृतेतुभा-
र्याणांविधिद्वयमुदीरितं॥ वैधव्यंपालयेत्सम्यक्सहाग्निगमनंतुवा॥ पत्यौमृतेचयायोषिद्वैधव्यंपालयेत्सदा॥ सापुनःप्राप्यभ-
र्तारंस्वर्गलोकंसमश्नुते॥ विधवापालयेच्छीलंशीलभंगात्पतत्यधः॥ तद्वैगुण्यादपिस्वर्गात्पतिःपततिसर्वथा॥ तस्याःपिताच
माताचभ्रातृवर्गस्तथैवच॥ विधवाकबरीबंधोभर्तुर्बंधायजायते॥ शिरसोवपनंतस्मात्कार्यंविधवयासदा॥ एकवारंसदाभ
क्तिरुपवासव्रतानिच॥ पर्यंकशयनान्नारीविधवापातयेत्पतिं॥ नैवांगोद्वर्तनंकार्यंगंधद्रव्यस्यसेवनं॥ नाधिरोहेदनड्वाहंप्राणैः

ध. सिं
२

कं ढगतैरपि ॥ कंचुकं नपरिदध्याद्दासोन विकृतं वसेत् ॥ वैशाखे कार्तिके माघे विशेषनियमं चरेत् ॥ तांबूलाभ्यंजनं चैव कांस्यपात्रे च भोज
नं ॥ यतिश्च विधवा चैव वर्जयेच्चंदनादिकं ॥ अपुत्रा विधवा भर्त्रादित्रयमुद्दिश्य प्रत्यहं तिलकुशोदकैस्तर्पणं कुर्यात् ॥ श्राद्धादौ तु प्रागुक्तं
॥ अथ सन्यासः ॥ तत्र ब्रह्मचर्यं कृत्वा समावर्तनानंतरं कृतदारः पुत्रानुत्पाद्य यज्ञैरिष्ट्वा वानप्रस्थाश्रमं च कृत्वा सन्यसेदित्याश्रमसमु
च्चयपक्षः ॥ ब्रह्मचर्यादेव प्रव्रजेद्गृहाद्वा वनाद्वा ॥ अथ पुनरव्रती वा व्रती वा स्नातको वास्नातको वोत्सन्नाग्निरनग्निको वा यदहरेव विरजेत्त
दहरेव प्रव्रजेदित्याश्रमविकल्पपक्षः ॥ प्रव्रजेद्ब्रह्मचर्याद्वा प्रव्रजेच्च गृहादपि ॥ वनाद्वा प्रव्रजेद्विद्वानातुरो वाथ दुःखितः इति वाक्ये आ-
तुरो मुमूर्षुः ॥ दुःखितश्चोरव्याघ्रादिभीत इत्यर्थः ॥ आतुराणां च सन्यासे न विधिर्नैव च क्रिया ॥ प्रैषमात्रं समुच्चार्य सन्यासं तत्र कारये
त् ॥ सन्यासे दंडग्रहणादिरूपे विविदिषार्थे विप्रस्यैवाधिकारः ॥ विद्वत्सन्यासे तु क्षत्रियवैश्ययोरपि ॥ कलियुगे सन्यासनिषेधस्त्रिदंडसन्या
सपर इति प्राच्यः ॥ स च सन्यासश्चतुर्धा ॥ कुटीचको बहूदको हंसः परमहंसश्चेति ॥ तत्रोत्तरोत्तरः श्रेष्ठः ॥ बहिः कुट्यां गृहे वा वसन्काषायवा
सास्त्रिदंडी शिखायज्ञोपवीतवान्बंधुषु गृहेषु वा भुंजान आत्मनिष्ठो भवेत्स कुटीचकः ॥ पुत्रादीन्हित्वा सप्तागाराणि भैक्ष्यं चरन्पूर्वोक्तका
षायवस्त्रादिवेषवान्बहूदकः ॥ हंसस्तु पूर्वोक्तवेषोप्येकदंडः ॥ परमहंसस्तु शिखायज्ञोपवीतहीन एकदंडी स्यात् ॥ काषायवस्त्रं च

प.
१
८१

तुर्णामपि ॥ हंसपरमहंसयोः शिखायज्ञोपवीतसत्वासत्वाभ्यांभेदः ॥ एकदंडस्तु द्वयोरपि परमहंसस्य दंडधारणंविविदिषादशायांनि
त्यं ॥ विद्वत्तादशायांतु कृताकृतं ॥ नदंडंनशिखांनाछादनंचरतिपरमहंस इतिश्रवणात् वैराग्यंविनाजीवनाद्यर्थंसंन्यासेतुनरकाः ॥ ए
कदंडंसमाश्रित्यजीवंतिबहवोनराः ॥ नरकेरौरवेघोरेकर्मत्यागात्सतंतिते ॥ काष्ठदंडोधृतोयेनसर्वाशीज्ञानवर्जितः ॥ सयातिनरका
न्घोरानित्यादिस्मरणात् ॥ ॥ अथसंन्यासग्रहणविधिः ॥ तत्रोत्तरायणंप्रशस्तं ॥ आतुरस्यदक्षिणायनमपि ॥ तत्रादौगृह्याग्नि
मतं नादृशविधुरंप्रति चप्रयोगः ॥ तत्रशांत्यादिलक्षणंगुरुंसंशोध्यतन्निकटेत्रिमासंयतिधर्मान्संवीक्ष्यगायत्रीजपरुद्रजपकूष्मांडहो
मादिभिः शुद्धिंलब्ध्वारिक्तातिथौदेशकालौस्मृत्वामुकस्यममकरिष्यमाणसन्यासेधिकारार्थंचतुःकृच्छ्रात्मकंप्रायश्चित्तंप्रतिकृच्छ्रंत
त्प्रत्याम्नायैकैक गोनिष्क्रयद्वाराहमाचरिष्ये ॥ कृच्छ्रप्रत्याम्नायगोनिष्क्रयंद्रव्यंविप्रेभ्योदातुमुत्सृजे इतिसंकल्पपूर्वकंरजतनिष्कतदर्धत
दर्धान्यतमंप्रतिधेनुंदद्यात् ॥ एकादश्यांद्वादश्यांवायथाब्रह्मरात्रिःस्यात्तथाश्राद्धान्यारभेत् ॥ अत्रानाश्रमिणश्चतुःकृच्छ्रमन्यस्यत-
त्कृच्छ्रमितिसिंधुः ॥ स्वस्यनवश्राद्धषोडशश्राद्धसपिंडीकरणानिसाग्निःपार्वणविधिनानिरग्निरेकोद्दिष्टविधिनाकुर्यादितिकेचित् ॥
नेत्यन्ये ॥ अथाष्टौश्राद्धानि ॥ तत्रापस्तंबहिरण्यकेशीयादीनामग्नौकरणपिंडादिरहितःसांकल्पिकःप्रयोगः ॥ आश्वलायनादीनांस

पिंडकः पार्वणप्रयोगः॥ तत्रादौ सव्येनसयवजलेनश्राद्धांगतर्पणं॥ ब्रह्माणंतर्पयामि॥ विष्णुं॰ महेश्वरं॰ देवर्षीन्॰ ब्रह्मर्षीन्॰ क्षत्रर्षीन्॰ वसू
न्॰ रुद्रान्॰ आदित्यान्॰ सनकं॰ सनंदनं॰ सनातनं॰ पंचमहाभूता॰ चक्षुरादिकरणानि॰ भूतग्रामं॰ पितरं॰ पितामहं॰ प्रपिताम॰ मातरं॰ पिताम
हीं॰ प्रपितामहीं॰ आत्मानं॰ पितरं॰ पितामहं॰ इतिनद्यादौकृत्वागृहमागत्यदेशकालौस्मृत्वाकरिष्यमाणसन्यासांगत्वेनाष्टौश्राद्धानिपार्वणविधि
नाम्नेनामेनवाकरिष्यइतिसंकल्प्यक्षणंदद्यात्॥ अत्रसर्वनांदीश्राद्धवत्॥ तेननापसव्यंतिलस्थानेयवायुग्माविप्राः॥ तथाचदेवस्थानेविप्रौद्वौश्रा
द्धाष्टकेषोडशोत्पष्टादशविप्राः॥ तत्रसत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवानांदीमुखास्थानेक्षणःकर्तव्यइत्येकंवृत्वाद्वितीयंवृणुयात्॥ एवमग्रेपिप्रथमेदे
वश्राद्धेब्रह्मविष्णुमहेश्वरानांदीमुखास्था॰ १ द्वितीयेऋषिश्राद्धेदेवर्षिब्रह्मर्षिक्षत्रर्षयोनां॰ २ तृतीयेदिव्यश्राद्धेवसुरुद्रादित्यानांदी॰ ३
चतुर्थेमनुष्यश्राद्धेसनकसनंदनसनातनानांदी॰ ४ पंचमेभूतश्राद्धेपृथिव्यादिपंचभूतान्येकादशचक्षुरादिकरणादिचतुर्विधभूत
ग्रामानां॰ ५ षष्ठेपितृश्राद्धेपितृपितामहप्रपितामहानांदी॰ ६ सप्तमेमातृश्राद्धेमातृपितामहीप्रपितामह्योनांदी॰ ७ अष्टमेआत्म
श्राद्धेआत्मपितृपितामहानांदी॰ ८ आत्मांतरात्मापरमात्मेतिकेचित्॥ इतिद्वौद्वौविप्रौवृणुयात्॥ सर्वत्रनांदीमुखत्वंविशेषणं॥ यु
ग्माविप्राः॥ सत्यवसूदक्षक्रतूवादेवौततःसर्वेषांपाद्यंदत्वाप्राङ्मुखानुदक्संस्थानुपवेश्यप्रार्थयेत्॥ सन्यासार्थमहंश्राद्धंकुर्वेभूत

द्विजोत्तमाः॥अनुज्ञांप्राप्ययुष्माकंसिद्धिंप्राप्स्यामिशाश्वतींकुरुइतिप्रत्युक्तः॥सयवकुशदूर्वादियुग्मेनाह्वानपूर्वकंसंबुध्यंतेइद-
मासनमित्यष्टादशस्वासनंदद्यात्॥नतआश्वलायनानामर्घ्यपात्रासादनं॥आपस्तंबादीनांसांकल्पिकत्वान्नार्घ्यं॥देवार्थमेकंपार्व
णाष्टकार्थमष्टावित्येवंनवपात्राणि॥सर्वत्रपवित्रद्वयांतर्हितेषुशन्नोदेवीरित्यपआसिच्यविश्वेदेवपात्रेयवोसीतियवाअष्टपात्रेषुति
लोसी।तिमंत्रस्योहेनयवानोप्यगंधपुष्पादिपूजनं॥ऊहस्तु॥यवोसिसोमदेवत्योगोसवेदेवनिर्मितः॥प्रत्नवद्भिःप्रत्तःपुष्ट्यानांदीमु-
खान्देवान्प्रीणयाहिनःस्वाहानमः॥इतिप्रथमपात्रे॥द्वितीयेनांदीमुखान्ऋषीन्॰तृतीयेनांदीमुखान्दिव्यान्प्रीण॰॥चतुर्थेनांदीमुखा
न्मनुष्यान्प्री॰पंचमेनांदीमुखानिभूतानिप्री॰षष्ठसप्तमाष्टमेषुनांदी॰पितॄन्प्रीणयेत्यादि॥एकैकं पात्रंद्विधाविभज्यसर्वत्रया
दिव्याइतिमंत्रेणविश्वेदेवानांदीमुखाइदंवोर्घ्यमितिवाब्रह्मविष्णुमहेश्वरानांदीमुखाइदंवोर्ध्यस्वाहानमइत्यादिनायथायथंषो
डशविप्रहस्तेषुदद्यात्॥यादिव्याइतिस्त्रवदनुमंत्रणं॥पात्रंन्युब्जीकृत्यगंधाद्याच्छादनांतपूजा॥तत्रसर्वत्रसंबुध्यंतोनांदीमुखविशे
षणयुक्तउच्चारः॥भोजनपात्राण्यासाद्यब्रह्मादिषोडशविप्रकरेष्वग्नयेकव्यवाहनायस्वाहासोमायपितृमतेस्वाहेतिमंत्राभ्यामा
हुतिद्वयंदद्यात्नेदमापस्तंबादीनां॥उपस्तीर्यान्नंपरिषिच्याज्ञाभावेआमंतन्निष्प्रयंवाप्रोक्ष्यपृथ्वीतेपात्रमित्यादिनायथादैवतम

ध॰सिं
८३

न्नस्यामादेर्वास्त्यागः॥ येदेवास॰ प्रजापतेन॰ ब्रह्मार्पणंब्रह्म॰ अनेनाष्टश्राद्धेननांदीमुखादेवादयः प्रीयंतां॥ अपोशनदानांतेब
लिदानवर्ज्यंभुंजीयुः॥ तृप्तेषूपांस्मे॰ अक्षन्नमी॰ संपन्नमितिपृष्टेरुचिरमितिसर्वेब्रूयुः नेदमामान्ने॥ आचांतेषुयवलाजदधिबद
रियुतान्नेनाष्टचत्वारिंशत्पिंडान्कृत्वाप्रागायताउदक्संस्थाअष्टौरेखाः कृत्वाभ्युक्ष्यकुशान्दूर्वावास्तीर्यपिंडस्थानेषुचतुर्विंशतौजलंसिं
चेत्॥ तद्यथा॥ शुंधंतांब्रह्माणोनांदीमुखाः॥ शुंधंतांविष्णवोनांदीमुखाः॥ शुंधंतांमाहेश्वरानां॰ इतिप्रथमरेखायां॥ तदुत्तररेखा
सुशुंधंतांदेवर्षयोनां॰ शुंधंतांब्रह्मर्षयोनांदी॰ इत्याद्यूहोज्ञेयः॥ ततोब्रह्मणेनांदीमुखायस्वाहेत्येकंपिंडंदत्वाद्वितीयएवमेवदेयस्तृ
प्तीवेतिप्रतिदैवतंपिंडद्वयं॥ एवमग्रेपिविष्णवेनांदीमुखायस्वाहेत्यादयः स्वाहांताः॥ पिंडदानमंत्राउह्याः अत्रपितरोमादयध्वमि
त्यादिपुनः शुंधंतांतंतंत्रमंजनमभ्यंजनंचकृताकृतं॥ पिंडान्गंधादिनासंपूज्यनत्वोपसन्नमितिविसृज्यविप्रेभ्योदक्षिणादितंत्रं॥
नेदंपिंडदानाद्यापस्तंबादीनां॥ कात्यायनानामाश्वलायनवत्॥ अष्टश्राद्धोत्तरंतद्दिने द्वितीयेवाषट्शिखाकेशान्स्थापयित्वाकक्षो
पस्थवर्ज्यकेशश्मश्रुनखादिवापयित्वास्नात्वाकौपीनाच्छादनादिहोमद्रव्यंचविनान्यत्॥ धनादिविप्रादिभ्यः पुत्रादिभ्यश्चत्यजेत
कौपीनादिकंगैरिकरंजितंकृत्वावैणवंदंडंसत्वचंशिरोभ्रूललाटान्यतमप्रमाणंसमूलमंगुलिस्थूलंविप्रानीतमेकादशनवचतुःस

उ॰प॰
३

८३

स्नान्यतमपर्वकंपर्वग्रंथियुतंमुद्रायुतंसंपाद्यशंखोदकेनप्रणवपुरुषसूक्तकेशवादिनामभिरभिषिच्यस्थापयेत् ॥ततःकमंडलुकौपिना
च्छादनकंथापादुकाःस्थापयेत् ॥शिक्यपात्रादिकमपिकेचित् ॥देशकालौसंकीर्त्याशेषदुःखनिवृत्तिनिरतिशयानंदप्राप्तिपरपुरुषार्थ
प्राप्तयेपरमहंसाख्यसन्यासग्रहणंकरिष्ये ॥तदंगतयागणपतिपूजनपुण्याहवाचनमातृकापूजननांदीश्राद्धानिकरिष्ये॥तानिकृत्वा-
जपेत्॥ब्रह्मणेनमः॥ विष्णवेन॰रुद्राय॰सूर्याय॰सोमाय॰आत्मने॰अंतरात्म॰ परमात्मने॰॥अग्निमीळेऋक्॥इषेत्वोर्जेत्वा॰अग्नआ-
याहिऋक् ॥शन्नोदेवीऋक्॥जपित्वासक्तुपिष्टंमुष्टित्रयंप्रणवेनत्रिःप्राश्यनाभिमालभेत् आत्मनेस्वाहा ॥अंतरात्मने॰परमात्मने॰प्र
जापतयेस्वाहेतिमंत्रैः ततःपयोदधिमिश्रमाज्यंजलमेववात्रिवृदसीतिद्वितीयंत्रिवृदसीतितृतीयंप्राश्यापःपुनंत्विति जलंप्राश्याचम्यो
पवासंकरिष्येइतिसंकल्पयेत् ॥अथसावित्रीप्रवेशः॥ ॐ भूः सावित्रींप्रविशामि ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं ॐ भुवः सावित्रींप्रविशामि भर्गो
देवस्य॰ ॐ स्वःसावित्रीं॰ धियो॰ ॐ भूर्भुवःस्वः सावित्रींप्रविशामि॥तत्सवितु॰ऋक् ततोस्तात्प्राक् गृह्याग्निंसमिध्याविछिन्नश्चे
त्पुनःसंधानविधिनानिरग्निर्वाविधुरादिर्वापृष्ठोदिविविधानंचकात्यायनंवैश्वदेवप्रसंगेपूर्वार्धेउक्तं॥अथास्तात्पूर्वंब्रह्मान्वाधा
नं॥ ॥ संन्यासंकर्तुंब्रह्मान्वाधानंकरिष्ये इतिसंकल्प्याग्निध्यानाद्याज्यसंस्कृत्यस्रुकस्रुवौसंमृज्यस्रुचिचतुराज्यंगृहीत्वो

भूः स्वाहेति हुत्वा परमात्मन इदं॰ परिषेचनादि॰ इति ब्रह्मान्वाधानं ॥ ततः सायंसंध्याहोमवैश्वदेवान्कृत्वाग्निसमीपे जागरं कुर्यात् ॥
प्रातर्नित्यहोमांते वैश्वदेवादिकं कृत्वाग्नेयं वैश्वानरं वा स्थालीपाकं कुर्यात् ॥ तत्र करिष्यमाणसंन्यासपूर्वांगभूतमाग्नेयस्थालीपाकं
करिष्य इति संकल्प्य ॥ ध्यात्वा चक्षुषी आज्येनेत्यंते तत्र प्रधानमग्निं चरुणा शेषेणेत्यादि ॥ अग्नये त्वा जुष्टं निर्वपामीत्यादिना म्नाऽनिर्वा
पादि ॥ नाम्नैव प्रधानहोमः ॥ एवं वैश्वानरपक्षेप्यूह्यं ॥ ततस्तरत्समंदीति जपित्वा कुशहेमरूप्यजलैः स्नात्वा देशादि स्मृत्वा संन्यासां
गभूतं प्राणादिहोमं पुरुषसूक्तहोमं विरजाहोमं च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्यान्वाधाने आज्येनेत्यंते प्राणादिपंचदेवताः समिच्चर्वाज्यैः
पुरुषं पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं दशवारं समिच्चर्वाज्यैः प्राणाद्येकोनविंशतिदेवता विरजामंत्रैः प्रतिद्रव्यमेकैकसंख्यसमिच्चर्वाज्याहुतिभिः प्र
जापतिं सकृदाज्येन शेषेणेत्यादि षष्ठ्युत्तरशतवारं तूष्णीं निरूप्य तथैव प्रोक्ष्य श्रपयित्वाज्यभागांते प्राणाय स्वाहेत्यादिपंचमंत्रैर्द्रव्यत्र
यं सकृत्सकृत्स्रुवा यथादैवत्यं स्रुचा सहस्रशीर्षेति षोडशर्चेन प्रत्यृचं पृथक् पृथक् द्रव्यत्रयं हुत्वा पुरुषायेदं न ममेति सर्वत्र त्यजेत् ॥ अथ वि
रजाहोमः ॥ प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुध्यंतां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहा प्राणादिभ्य इदं॰ वाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्रजिह्वा
घ्राणरेतोबुध्याकूतिसंकल्पा मे शुध्यंतां ज्योति॰ वागादिभ्य इदं॰ त्वक्चर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि मे शुध्यं॰ त्वगादिभ्य इ

दं॰ शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजंघशिश्नोपस्थपायवो मे शुध्यं॰ शिरआदिभ्य॰ उत्तिष्ठपुरुषहरितपिंगललोहिताक्षदेहिदद पयि
ता मे शुध्यं॰ पुरुषादिभ्य॰ पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशो मे शुध्यं॰ पृथिव्यादिभ्य॰ शब्दस्पर्शरूपरसगंधा मे शुध्यं॰ शब्दादिभ्य॰ मनोवाक्का
यकर्माणि मे शुध्यं॰ मनआदिकर्मभ्य॰ अव्यक्तभावैरहंकारैर्ज्योतिरहं॰ अव्यक्तादिभ्य॰ आत्मा मे शुध्यंतां ज्यो॰ आत्मने॰ अंतरात्मा मे॰ अंत
रात्मने॰ परमात्मा मे॰ पर॰ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुध इदं॰ क्षुत्पिपासायै स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाया इदं॰ विविट्यै स्वाहा॥ विविट्याया इ॰ ऋग्विधानाय॰
कषोत्काय स्वा॰ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहं॥ अभूतिमसमृद्धिं च सर्वां निर्णुद मे पाप्मानः स्वाहा अग्नय इदं॰ अन्नमय
प्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमय आत्मा मे शुध्यंतां॰ अन्नमयादिभ्य॰ एवं समिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यं चत्वारिंशदाहुतीर्हुत्वा॥ यदि
ष्टं यच्च पूर्तं यच्चापद्यनापदि॥ प्रजापतौ तन्म नसि जुहोमि विमुक्तोहं देवकिल्बिषात्स्वाहेत्याज्यं हुत्वा प्रजापतय इदमिति त्यजेत्॥ ततः
पुरुषसूक्त अग्निमीळे इत्यादिचतुर्वेदादींश्च जपित्वा स्विष्टकृदादिहोमशेषं समाप्य ब्रह्मचर्यादिभ्यो गोहिरण्यवस्त्रादि दत्वा समासिंचं
तु मरुत इति मंत्रेण गृह्याग्निमुपस्थाय तत्र दारुपात्राणि दहेत्तैजसानि गुरवे दद्यात्॥ तत आत्मन्यग्निसमारोपं॥ अयंते योनिरित्यृचा
या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तये ह्यारोहात्मात्मानमित्यादि यजुषा च त्रिरुक्तेनाग्नेर्ज्वालां प्राश्नन्कुर्यात्॥ कृष्णाजिनमादाय गृहान्निष्क्रम्य

सर्वंभवतुवेदाढ्याःसर्वेभवंतुसोमपाः॥सर्वेपुत्रमुखंदृष्ट्वासर्वेभवंतुभिक्षुकाइतिपुत्रादिभ्यआशिषंदत्वानमेकश्चिन्नाहंकस्यचि
त्पुत्रादीनुक्त्वाविसृजेत्॥जलाशयंगत्वांजलिनाजलमादायाशुःशिशानइतिसूक्तेनाभिमंत्र्यसर्वाभ्योदेवताभ्यःस्वाहेतित्यजेत्॥
तिथ्यादिस्मृत्वाभपरोक्षब्रह्मावाप्तयेसंन्यासंकरोमीतिसंकल्प्यजलांजलिंगृहीत्वा ॐ एषह्वाअग्निःसूर्यःप्राणंगच्छस्वाहा ॐस्वांयोनिं
गच्छ स्वाहा ॐआपोवैगच्छस्वाहेतिमंत्रत्रयेणजलेषंजलित्रयंदद्यात्॥पुत्रेषणावित्तेषणालोकेषणासर्वेषणामयापरित्यक्ताअभयंस
र्वभूतेभ्यःस्वाहाइत्यंजलिंजलेक्षिपेत्॥पुनरेवमभयंदत्वावदेत्॥यत्किंचिद्बंधनंकर्मकृतमज्ञानतोमया॥प्रमादालस्यदोषोत्थंतत्सर्वंसं
त्यजाम्यहम्॥त्यक्तसर्वोविशुद्धात्मागतस्नेहशुभाशुभः॥एषत्यजाम्यहंसर्वंकामभोगसुखादिकं॥रोषंतोषंविवादंचगंधमाल्या
नुलेपनं॥भूषणंनर्तनंगेयंदानमादानमेवच॥नमस्कारंजपंहोमंयाश्चनित्यक्रियाममम॥नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंवर्णधर्माश्रमाश्रयं
सर्वमेवपरित्यज्य ददाम्यभयदक्षिणां॥पद्भ्यांकराभ्यांविहरन्नाहंवाक्कायमानसैः॥करिष्येप्राणिनांपीडांप्राणिनः संतुनिर्भयाः॥सूर्या
दिदेवान्विप्रांश्चसाक्षित्वेनध्यात्वानाभिमात्रेजलेप्राङ्मुखः सावित्रीप्रवेशंपूर्ववत्कृत्वातरत्समंदीतिसूक्तंपठित्वापुत्रेषणायावित्ते
षणायालोकेषणायाश्चव्युत्थितोहंभिक्षाचर्यंचरामीतिजलेजलंजुहुयात्॥ अथप्रैषोच्चारः॥ ॐभूःसन्यस्तंमया ॐभुवःस

न्यस्तंमया ॐ स्वः सन्यस्तंमया ॐ भूर्भुवःस्वःसन्यस्तंमयेतित्रिर्मंदमध्योच्चस्वरेणोक्त्वाभयंसर्वभूतेभ्योमत्तः स्वाहेतिजलेजलंक्षि
पेत्॥ शिखामुत्पाट्ययज्ञोपवीतमुद्धृत्यकरेगृहीत्वा ॥आपोवैसर्वादेवताःसर्वाभ्योदेवताभ्योजुहोमिस्वाहा ॐ भूःस्वाहेतिजलेजलेः
सहहुत्वाप्रार्थयेत्॥ त्राहिमांसर्वलोकेशवासुदेवसनातन ॥सन्यस्तंमेजगद्योनेपुंडरीकाक्षमोक्षद॥ युष्मच्छरणमापन्नंत्राहिमां
पुरुषोत्तम ॥ ततोदिगंबरःपंचपदान्युदङ्मुखोगच्छेत्॥ विविदुषुश्चेत्तस्मैआचार्योनत्वाकाषायकौपीनाच्छादनेदत्वादंडंदद्यात्॥ स
चकौपीनंवासश्चपरिधाय॥ ॐ इंद्रस्यवज्रोसिसखेमांगोपायेतिदंडंगृह्णीयात्॥प्रणवेनगायत्र्यावाकमंडलुं॥ इदंविष्णुरित्यासनं॥
ततःसमित्पाणिर्गुरुंनत्वागरुडासनोपविष्टोगुरुंवदेत्॥ त्रायस्वभोजगन्नाथगुरोसंसारवन्हिना॥ दग्धंमांकालदष्टंचत्वामहंशरणंग
तः॥ योब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मै ॥ तंहदेवमात्मबुद्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्येइतिगुरुमुपस्थायदक्षिणं
जान्वाच्यपादावुपसंगृह्याधीहिभगवोब्रह्मेतिवदेत्॥ गुरुरात्मानंब्रह्मरूपंध्यात्वाजलपूर्णशंखद्वादशप्रणवैरभिमंत्र्यतेनशिष्यमभि
षिच्यशन्नोमित्रइतिशांतिपठित्वातच्छिरसिहस्तंदत्वापुरुषसूक्तंजपित्वाशिष्यहृदयेहस्तंकृत्वाममव्रतेहृदयंतेदधामीत्यादिमंत्रंज
प्त्वा दक्षिणकर्णेप्रणवमुद्दिश्यतदर्थंचपंचीकरणाद्यवबोध्य॥ प्रज्ञानंब्रह्म ॥अयमात्माब्रह्म ॥ तत्वमसि ॥अहंब्रह्मास्मीतिऋग्वेदा

दिमहावाक्येष्वन्यतमंशिष्यशाखानुसारेणोपदिश्यतदर्थंबोधयेत्॥ ततस्तीर्थाश्रमादिसंप्रदायानुसारेणनामदद्यात्॥ ततःपर्यंकशौ
चंकारयित्वायोगपट्टंचदद्यात्॥ अथपर्यंकशौचप्रयोगः॥ कस्मिंश्चित्पुण्यदिनेकश्चित्गृहस्थःस्वाग्रेपीठादौयतिमुपवेश्यगुर्वनु
ज्ञातोयतयेपर्यंकशौचंकरिष्ये॥ इतिसंकल्प्यवामभागेप्राक्संस्थान्पंचमृद्भागान्दक्षिणभागेपितथैवपंचसंस्थाप्योभयत्रशुद्धोद
कंचसंस्थाप्यवामप्रथममृद्भागेनपंचवारंमृज्जलाभ्यांयतिजानुद्वयंकराभ्यांयुगपत्प्रक्षालयेत्॥ चरमप्रक्षालनेमृद्भागसमाप्तिः॥एव
मग्रेपि॥ ततोदक्षिणभागस्थप्रथमभागार्धेनस्ववामकरंमृज्जलाभ्यांदशवारंप्रक्षाल्यापरार्धेनतेनैवजलेनोभौकरौसप्तवारंक्षा
लयेत्॥ एवमग्रेपियोज्यं॥ संख्यायांविशेषस्तूच्यते। वामद्वितीयभागेनचतुर्वारंजंघाद्वयंयुगपत्प्रक्षाल्यदक्षिणद्वितीयभागार्धे
नसप्तवारंवामकरमर्धांतरेणचतुर्वारमुभौचकरौक्षालयेत्॥ वामतृतीयेनयतिगुल्फौत्रिवारंदक्षिणभागार्धेनवामकरंषड्वारमुभौ
चतुर्वारं॥ वामचतुर्थेनयतिपादपृष्ठौद्विवारंदक्षिणार्धेनस्ववामकरंचतुर्वारमुभौद्विवारमवशिष्टार्धेन॥ वामपंचमेनयतिपादतले
सकृद्दक्षिणपंचमार्धेनवामस्यद्विवारमुभयोश्चापरार्धेनसकृत्क्षालनमिति॥ ॥अथयोगपट्टः॥ ॥कारितपर्यंकशौचोय
तिःकटिशौचंकृत्वाकटिसूत्रकौपीनेधृत्वावस्त्रेणावगुंठ्यगुर्वनुज्ञयोच्चासनेउपविश्यसभ्यैःसहवेदांतेकिंचिदुपन्यसेत्गुरुर्य

तिः शिष्यंयतिंशिरसिशंखेनपुरुषसूक्तेनाभिषिच्यवस्त्रगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यैःसंपूज्यवस्त्रसुपरिधृत्वायतिभिःसहविश्वरूपाध्या
यंपश्यामिदेवा।नित्यारण्यभंक्ष्वराज्यंसमृद्धमित्यंतंपठित्वापूर्वकल्पितंनामदद्यात्॥ततःशिष्यंवदेत्॥इतःपरंत्वयासन्यासाधि-
कारिणोसन्यासोदेयोदीक्षायोगपट्टादिकंचकार्यं॥ज्येष्ठयतयोनमस्कार्याः॥ततोगुरुः॥कटिसूत्रंपंचमुद्रालंकृतंपूर्वदंडंचशिष्या
यदत्वाशिष्यंयथासंप्रदायंनमस्कुर्यात्॥अन्ययतयोगृहिणश्चनमस्कुर्युः॥शिष्योनारायणेत्युक्त्वोच्चासनादुत्थायतत्रगुरुमुप
वेश्ययथाविधिनत्वान्ययतीन्नमेत्॥इतिगृह्याग्निमतोविधुरादेश्वविविदिषासन्यासप्रयोगः॥ ॥अथाग्निहोत्रिणोविशे
षः॥ ॥तत्रश्रौताग्नयोविच्छिन्नाश्चेत्पुनराधानंपावमानेष्ट्यंतंपूर्णाहुत्यंतंवाकृत्वाप्रायश्चित्तादिसावित्रीप्रवेशांतंपूर्ववत्कुर्यात्
॥ अथब्रह्मान्वाधानं॥अग्नित्रयंसमिध्यसंस्कृतमाज्यंस्रुचिचतुर्वारंगृहीत्वाहवनीयेपूर्णाहुतिं ॐ स्वाहापरमात्मनेइदमिति
कुर्यात्॥सायंसंध्याग्निहोत्रहोमांतेउत्तरेणगार्हपत्यंद्वंद्वशःपात्राण्यासाद्याहवनीयदक्षिणतःकौपीनदंडाद्यासादयेत्॥रात्रिजाग-
रांतेप्रातर्होमादिकृत्वापौर्णमास्यांब्रह्मान्वाधानंचेत्पौर्णमासेष्टिंकृत्वादर्शेष्टिमपिपक्षहोमापकर्षपूर्वकमपकृष्यतदैवकुर्यात्॥द
र्शेचेद्दर्शेष्टिरेव॥अथपूर्णमास्यांदर्शेवादेशकालौस्मृत्वासन्यासपूर्वांगभूतयाप्राजापत्येष्ट्यावैश्वानर्येष्ट्यान्वसमानतंत्रयायक्ष्ये

इतिसंकल्प्यसमुच्चयेनेष्टिद्वयं ॥ अत्रवैश्वानरोद्वादशकपालः पुरोडाशः ॥ प्राजापत्यश्चरुर्वैष्णवोनवकपालः पुरोडाशः ॥ अथवाकेवल
प्राजापत्येष्टिः ॥ अत्रप्रयोगः स्वस्वसूत्रानुसारेणोह्यः ॥ बौधायनसूत्रानुसारेणकिंचिदुच्यते ॥ पवनपावनपुण्याहवाचनादिपूर्वा
गांते केवलवैश्वानरेष्ट्याः केवलप्राजापत्यायावासंकल्पः ॥ व्रीहिमयः पुरोडाशोद्रव्यंपंचप्रयाजाः ॥ अग्निर्वैश्वानरः प्रजापतिर्वादे
वतापंचदशसामिधेन्यः ॥ घृतग्रहणांतेध्वर्युराज्यंसंस्कृत्यस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वापृथिवीहोतेत्यादिचतुर्होतृहोमंकूष्मांडहोमसा
रस्वतहोमौचकृत्वानिर्वापादिवैश्वानरोद्वादशकपालः पुरोडाशः प्राजापत्यश्चरुः ॥ वैश्वानरायप्रतिवेदयामइतिपुरोनुवाक्या ॥ वैश्वा
नरः पवमानः पवित्रैरितियाज्या ॥ प्राजापत्यायांप्रधानमुपांशुः धर्मकंस्कम्भः स्वयंभूरित्याद्यनुवाक्या ॥ प्रजापतेनत्वदेतामितिया
ज्या ॥ अथस्रुवेणाष्टावुपहोमाउभयत्र ॥ वैश्वानरोनऊत्याप्रयातुपरावतः ॥ अग्निरुक्थेनवाहसास्वाहा ॥ वैश्वानरायेदमितित्या
गः सर्वत्र ॥ ऋतावानंवैश्वानरमृतस्यज्योतिषस्पतिं ॥ अजस्रंघर्ममीमहेस्वाहा २ वैश्वानरस्यदं॰ ३ पृष्टोदिविपृष्टोअग्निः ४ जा
तोयदग्ने॰ ५ त्वमग्नेशोचिषा॰ ६ अस्माकमग्ने॰ ७ वैश्वानरस्यसुमतौ॰ ८ अथैनमुपतिष्ठेतसहस्रशीर्षेतिसूक्तेन ॥ ततः स्विष्टकृ
दादिशेषंसमापयेत् ॥ सर्वोवैरुद्रोविश्वंभूतमितिद्वाभ्यामग्न्युत्सर्गः ॥ आयुर्दाअग्नेइतिमंत्रेणदर्भस्तंबस्ययजमानभागाल्किंचिद

दायसहस्त्रशीर्षेत्यनुवाकेनप्राश्य ॐ मितिब्रह्म ॐ मितिदंसर्वमित्यनुवाकेन हुतशेषमाहवनीयेप्रक्षिपेत्॥ एवंवैश्वानर्याद्यन्य
तराभिष्टिंकृत्वौपासनाग्नौसर्वाधानेदक्षिणाग्नौप्राणादिहोमादिविरजाहोमांतंकार्यं॥अन्यत्प्राग्वत्॥५॥आहवनीयेऽरणीमुस
लोलूखलातिरिक्तदारुपात्राणांदाहः॥ततआत्मन्याहवनीयाग्निसमारोपःपूर्ववत्॥अरणीद्वयंगार्हपत्येप्रक्षिप्यतत्समारोपंकृ-
त्वा॥दक्षिणाग्नौमुसलोलूखलेहुत्वादक्षिणाग्नेरपिसमारोपः॥ततऔपासनाग्नेःसमारोपइतिक्रमः॥अत्रविशेषोन्यत्रज्ञातव्यः
इतिसाग्निकप्रयोगः॥ स्नातकंप्रतिब्रह्मान्वाधानविरजाहोमादिरहितोवाप्रयोगोग्न्यभावात्॥ अथातुरसन्यासः॥ आतुरसं
न्यासेसंकल्पप्रैषोच्चाराभयदानेतित्रयंप्रधानमवश्यकंकार्यं॥अष्टश्राद्धादिदंडग्रहणांतमंगभूतंयथासंभवंकार्यं॥तत्प्रयोगः
मंत्रस्नानंकृत्वाशक्तद्वस्त्रंधृत्वाज्ञानप्राप्तिद्वारामोक्षसिद्ध्यर्थमातुरविधिनासन्यासमहंकरिष्ये॥पंचकेशानवशेष्यवपनंकृत्वा-
स्नात्वासंध्याद्यौपासनहोमांतंयथासंभवंसंपाद्यात्मनिसमारोपंकुर्यात्॥अग्निहोत्रीतुप्राजापत्यादिस्थानेपूर्णाहुतिंकृत्वाश्रौताग्नि
मात्मनिसमारोपयेत्॥उच्छिन्नाग्नीनांपुनराधानसंभवेसमारोपोन्यथानतुसमारोपः॥विधुरादीनामग्न्यभावादेवसमारोपोना
वश्यकः॥ततस्तोयमादायाप्सुजुहोति॥एषहवाअग्नेर्योनिर्यःप्राणःप्राणंगच्छस्वाहा॥आपोवैसर्वादेवताःसर्वाभ्योदेवताभ्योजुहोमि

स्वाहा २ भूःस्वाहेतिजलेजलैर्हुत्वाहुतशेषंजलमाश्रुःशिशानइत्यनुवाकेनाभिमंत्र्यपुत्रेषणाविन्तेषणालोकेषणामयात्यक्ताःस्वाहेति
किंचित्पिबेत्॥ अभयंसर्वभूतेभ्योमत्तःस्वाहेतिद्वितीयंपिबेत्॥ सन्यस्तंमयेतिनिःशेषंतृतीयंपिबेत्॥ ततःपूर्ववत्सावित्रीप्रवेशः॥
ततःप्राङ्मुखऊर्ध्वबाहुःप्रेषोच्चारंपूर्ववत्कुर्यात्॥ अभयंसर्वभूतेभ्योमत्तःस्वाहेतिप्राच्यांजलंक्षिपेत्॥ शिखामुत्पाट्ययज्ञोपवीतं
छित्वाभूःस्वाहेत्यप्सुहुत्वापुत्रगृहेनतिष्ठेत्॥ अत्यंतमातुरश्चेत्प्रेषमात्रंवावदेत्जीवतिचेत्स्वस्थःसन्महावाक्योपदेशदंडग्रहणा-
दिसर्वंकुर्यात्॥ एवमातुरविधिनासन्यासेमृतस्ययतिवत्संस्कारः॥ ॥अथमृतयतिसंस्कारः॥ ॥पुत्रःशिष्योवास्नात्वावपनंकृ
च्छ्रत्रयंचाधिकारार्थंकुर्यात्॥ पुत्रातिरिक्तस्यवपनंकृताकृतं॥ देशकालौस्मृत्वाब्रह्मीभूतस्ययतेःशौनकोक्तविधिनासंस्कारंकरि
ष्ये॥ नवंकलशंतीर्थेनापूर्यगंगेचयमुनेचैव॰ नारायणःपरंब्रह्म॰ यच्चकिंचिज्जगत्सर्वं॰ इतिमंत्रैरभिमंत्र्यरुद्रसूक्तविष्णुसूक्तापोहिष्ठा
दिभिर्यतेः स्नानंविधायचंदनादिभिःकलेवरंसंपूज्यमाल्यादिभिरलंकृत्यवाद्यघोषादिभिःशुद्धदेशंनयेत्॥ जलेस्थलेवासमाहि
तंकुर्यात्॥ स्थलपक्षेगर्तंव्याहृतिप्रोक्षितभुविदंडप्रमाणंकृत्वामध्येसूक्ष्मगर्तंसार्धहस्तंकृत्वासप्तव्याहृतिभिःपंचगव्येनत्रिः
प्रोक्ष्यजलपक्षेनघांपंचगव्यंप्रक्षिप्यकुशानास्तीर्यसावित्र्यादेहंप्रोक्ष्यशंखोदकेनपुरुषसूक्तेनाष्टोत्तरशतावृत्तप्रणवैश्चसंस्ना

प्याष्टाक्षरेणषोडशोपचारैःसंपूज्य तुलसीमालाद्यै रलंकृत्य विष्णोहव्यंरक्षस्वेति देहंगर्तेनद्यांवाक्षिपेत्॥ इदंविष्णुरितिदंडंत्रेधाभग्नंद
क्षिणहस्तेस्थापयेत्॥ हंसःशुचिषदितिपरेणनाकंनि हितमितिहृदयेजपेत्॥ पुरुषसूक्तंभ्रुवोर्मध्येजपेत्॥ब्रह्मजज्ञानमितिमूर्ध
निमूर्धानंभूर्भुवःस्वश्चेत्युक्त्वाशंखेनभेदयेत्॥अथवाभूमिर्भूमिमगान्माताममातरमप्यगात्॥ भूयास्म पुत्रैःपशुभिर्योनोद्वेष्टिसभि
द्यतामितिमंत्रेणपरश्वादिनाभेदयेत्॥ शिरोभेत्तुमशक्तःशिरःस्थापितंगुडपिंडादिकंभिद्यात्॥गर्तंपुरुषसूक्तेनलवणेन प्रपूरये
त्॥सृगालश्वादिरक्षार्थंसिकतादिभिःप्रपूरयेत्॥ नद्यादौचेच्छिरोभेदनोत्तरंदर्भैराच्छाद्यव्याहृतिभिरभिमंत्र्यपाषाणंबध्वाॐ
स्वाहेतिइदेन्यसेत्॥ततोग्निनाग्निःस॰ त्वंह्यग्ने अग्निना॰ तंमर्जयंतसुक्रतुं॰ यज्ञेनयज्ञं॰ इत्यृक्चतुष्टयेनचित्तिःस्रुगित्यादिभिर्द
शहोत्रादिसंज्ञकयजुर्मंत्रैश्चाभिमंत्रयेत्॥ अतोदेवाइतिजपित्वापापैर्मुक्ताअश्वमेधादिफलभागिनोवयमितिभावयंतोवभृथबु-
ध्यासर्वेनुगामिनःस्नात्वागंधादिधृत्वासोत्सवागृहंगच्छेयुः॥ अत्रपरमहंसस्यस्थलेसमाधिर्मुख्यः॥ जलेमध्यमःकुटीचकंतुप्रदहेत्पूरये
च्चबहूदकं॥हंसोजलेतुनिक्षेप्यःपरमहंसंप्रपूरयेदितिवचनात्॥अत्रपरमहंसंप्रकीरयेदितिक्वचित्पाठः॥एकोद्दिष्टंजलंपिंडमाशौचं
प्रेतसत्क्रियां॥नकुर्यात्पार्षिकादन्यद्ब्रह्मीभूतायभिक्षवे॥कुटीचकातिरेकेणनदहेद्यतिनंक्वचित्॥ ततःकर्तास्नात्वाचम्यसिद्धिंग

तस्यब्रह्मीभूतभिक्षोस्तृप्त्यर्थंतर्पणंकरिष्येइतिसंकल्प्यसव्येनदेवतीर्थेनैवात्मानमंतरात्मानंपरमात्मानमितिचतुश्चतुस्तर्पयित्वाशुक्लपक्षेमृत
स्यकेशवादिद्वादशनामभिःकृष्णपक्षेमृतस्यसंकर्षणादिद्वादशनामभिःकेशवंतर्पयामीत्येवंद्वितीयांतैःकुर्यात्॥इदंक्षीरेणेतिकेचित्त
ततःसिद्धिंगतस्यभिक्षोस्तृप्त्यर्थंनारायणपूजनंबलिदानंघृतदीपदानंचकरिष्येइतिसंकल्प्यदेवयज नोपरितीरेवामृन्मयलिंगंकृत्वा
पुरुषसूक्तेनाष्टाक्षरेणचषोडशोपचारपूजांकृत्वाघृतमिश्रपायसबलिंदत्वाघृतदीपंचसमर्प्यपायसबलिंजलेक्षिपेत्॥ततॐनमोब्रह्म
णेनमइतिशंखेनाष्टार्घ्यान्दत्वागृहं व्रजेदितिप्रथमदिनकृत्यं॥एवंदशदिनांतंप्रत्यहंतर्पणंलिंगपूजनपायसबलिदीपदानानिकुर्यात्॥
अथैकादशेऽहनिपार्वणश्राद्धं॥तत्रमध्याह्नेनद्यादौश्राद्धांगतिलतर्पणंकृत्वादेशकालौस्मृत्वाप्राचीनावीतीअमुकगोत्रस्यामुकशर्मणो-
ब्रह्मीभूतस्यास्मत्पितुःकरिष्यमाणदर्शादिसर्वश्राद्धाधिकारार्थमाद्यपार्वणश्राद्धंकरिष्येइतिपुत्रादिःसंकल्पयेत्॥शिष्यस्तुब्रह्मीभू
तस्यगुरोःप्रत्यब्दादिश्राद्धाधिकारार्थंनसपितृसंबंधिनामगोत्रोद्देश्यतासिध्यर्थंचपार्वणश्राद्धमितिसंकल्पयेत्॥अन्यत्समानं॥पुरू
रवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाःपितृपितामहप्रपितामहानांनामगोत्रादिसहितानामुच्चारः॥सर्वत्रपितुर्ब्रह्मीभूतइतिविशेषणमात्रमधिकं
शेषंप्रत्यब्दश्राद्धवत्॥केचिच्छिष्यःकर्तानचेदात्मांतरात्म परमात्मनउद्दिश्यसाधुरुरुसंज्ञकदेवयुतंसव्येनदेवधर्मकंनांदीश्राद्धम्

देकादशाहे पार्वणश्राद्धं कुर्यादित्याहुः ॥ अत्र सर्वत्र विस्तरस्तोरो कृतसन्यासपद्धतौ द्रष्टव्यः ॥ अथ द्वादशाहे नारायणबलिः ॥ देशा
दिस्मृत्वा सिद्धिंगतस्य भिक्षोः संभाविन सर्वपापक्षयपूर्वकं विष्णुलोकावाप्तिद्वारा श्रीनारायणप्रीत्यर्थं नारायणबलिं करिष्ये इति
संकल्प्य त्रयोदशयतीन्विप्रान्वानिमंत्र्य शुक्लपक्षे केशवरूपी गुर्वर्थे त्वया क्षणः कर्तव्य इत्येवं दामोदरांत केशवादिद्वादशनामभिः क्षणो
देयः कृष्णे तु संकर्षणादिद्वादशनामभिस्त्रयोदशं विप्रं विष्ण्वर्थे त्वया क्षणः कर्तव्य इति निमंत्र्य पादान्प्रक्षाल्य प्राङ्मुखानुपवेशयेत्
॥ विप्राग्रे स्थंडिले ग्निप्रतिष्ठापनादि अन्वाधाने चक्षुष्याज्येनेत्यंते ऽग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं च व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिरेकैकपायसाहु-
त्या विष्णुमतो देवा इति षड्भिः प्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्या नारायणं पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्या शुक्ले केशवादिद्वादशदेवताः कृ
ष्णे संकर्षणादिद्वादशदेवताः एकैकपायसाहुत्या शेषेण त्सादिद्वि पंचाशदधिकशतमुष्टीन्निरूप्य बलिपर्याप्ततंडुलानोप्याष्टत्रिंशदाहुतिप
र्याप्तं पुरुषाहारमिति विष्णुनैवेद्यपर्याप्तं च क्षीरे श्रपयित्वाज्यभागांते ग्नि पूर्वतः शालग्रामे विष्णुं पुरुषसूक्तेनाष्टाक्षरेण च षोडशो
पचारैः संपूज्य स्रुचा हस्तेन वान्वाधानानुसारेण होमत्यागौ विदध्यात् ॥ एवं शुक्लकृष्णभेदेन केशवादिद्वादशांताः संकर्षणाद्यंता वा
ष्टत्रिंशदाहुतीर्हुत्वा स्विष्टकृदादिहोमशेषं समाप्य पुनः शालग्रामं संपूज्य विष्णुगायत्र्या विष्णवे र्घ्यं दत्वा हुतशेषपायसेन विष्णवे ब

लिंदत्वानिमंत्रितत्रयोदशविप्रान्केशवादिक्रमेणकेशवरूपीगुरवेनमइदमासनमित्यादिनासनगंधपुष्पधूपदीपाच्छादनानिदत्वात्र
योदशांविप्रंपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचांतेविष्णावेनमइत्येवमादिनाविष्णुंदीपांतोपचारैःपूजयेत्॥ चतुरस्रंमंडलेषुत्रयोदशभोजनपात्रा
ण्यासाद्योपस्तीर्यान्नंपरिविष्यपृथिवीतेपात्रमित्यादिनाकेशवादिद्वादशोद्देशेनविष्णूद्देशेनचान्नंत्यक्त्वाअतोदेवा॰ ॐ तद्ब्रह्म ॐ
तद्वायुर्ब्रह्मार्पणमित्याद्यापोशनादिप्राणाहुत्यंतेनारायणाद्युपनिषद्भागान्पठेत्॥ इतिप्रश्नांतेआचांतेषुप्रागग्रान्दर्भानास्तीर्याष्टाक्ष
रेणाक्षतोदकंदत्वाकेशवरूपिणेगुरवेयंपिंडस्वाहानमममइत्येवंद्वादशपिंडान्दद्यात्॥ कृष्णोतुसंकर्षणादिनामभिरितिसर्वत्र॥ पिं
डेविष्णुंसंपूज्यपुरुषसूक्तेनरूकत्वाविसर्जयेत्॥ विप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदत्वात्रयोदशविप्रायनाभ्याआसीदित्याद्यृक्त्रयेणफ
लतांबूलदक्षिणादिदत्वानमस्कृत्यतांशालग्राममूर्तिमाचार्यायदद्यात्॥ इतिनारायणबलिः॥ अथद्वादशाहेत्रयोदशाहेवायथा-
चारमाराधनं॥ तत्रप्रयोगः॥ देशकालौस्मृत्वाश्रीनारायणप्रीत्यर्थमाराधनंकरिष्यइतिसंकल्प्य॥ गुर्वर्थेक्षणःकर्तव्यः॥ एवंपरम
गुर्वर्थेपरमेष्ठिगुर्वर्थेपरात्परगुर्वर्थे॥ एवंविप्रचतुष्टयंनिमंत्र्यशक्तौकेशवादिनामभिःकृष्णोसंकर्षणादिनामभिःद्वादशविप्रान्निमं
त्रयेत्॥ एवंषोडशविप्राःयतयोवा॥ अशक्तौयथाशक्तिविप्रान्निमंत्र्ययथायथंषोडशक्षणादेयाः॥ षोडशानांपादक्षालनंकृत्वात्र

म्यपादक्षालनोदकंपात्रांतरेगृहीत्वागंधपुष्पादिभिःपूजयेत् ॥ विप्रान्प्राङ्मुखानुदङ्मुखान्वोपवेश्यषोडशोपचारैर्गंधादिपंचोपचारैर्वासं
पूज्य॥ सपरिकरमन्नंपरिविष्यगायत्र्याप्रोक्ष्यगुरवेइदमन्नंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेःस्वाहाहव्यंनमम॥ एवंपरमगुर्वादिभ्यःपं
चदशभ्योन्नत्यागंकृत्वाब्रह्मार्पणमित्यादिभुक्तेषानांतेषुतांबूलदक्षिणावस्त्रादिभिःपूजयेत्॥ अत्रकेचित्पूर्वस्थापितपादोदकतीर्थ
पूजांकुर्वंति॥ तद्यथातीर्थपात्रंतंडुलादिकृतमंडलेसंस्थाप्यपुरुषसूक्तेनतीर्थराजायनमइतिषोडशोपचारैःसंपूज्यतत्पात्रंशिरसि
धृत्वाबंधुभिःसहविप्रांश्चदक्षिणीकृत्यगुरुर्ब्रह्मागुरुर्विष्णुरितिनत्वाप्रथमविप्रहस्तात्तत्तीर्थंपिबेत्॥ तत्रमंत्रः॥ अविद्यामूलशम
नंसर्वपापप्रणाशनं॥ पिबामिगुरुपत्तीर्थंपुत्रपौत्रप्रवर्द्धनमिति॥ कर्मेश्वरार्पणंकृत्वासुहृद्युतोभुंजीत॥ वर्षपर्यंतंप्रतिमासंमृत
तिथावेवमेवाराधनंकार्यंनतुप्रतिमासिकश्राद्धं॥ मत्सब्दंतुपार्वणश्राद्धंकृत्वाराधनमपिकार्यं॥ ततोदर्शमहालयादिश्राद्धान्यपि
सर्वसाधारण्येन कार्याणि॥ नतत्रविशेषः॥ इत्याराधनविधिः॥ अत्रनारायणबलिपार्वणश्राद्धयोरेकदिनानुष्ठानपक्षेएकादशे
द्वादशेवादिनेपूर्वंनारायणबलिंकृत्वाततःपार्वणश्राद्धंकार्यं॥ दिनद्वयेकरणपक्षेत्वेकादशेपार्वणंद्वादशेनारायणबलिर्द्वादशेत्रयो
दशेवादिनेआराधनं॥ ऊनमासिकादिकालेष्वप्याराधनमितिकेचित्॥ प्रतिमासमाराधनमित्यन्ये॥ पार्वणश्राद्धंत्वेकादशाहप्रभृ

द्धयोरेव ॥ तच्च पुत्रादीनामेव नियतं शिष्यादीनां तु नावश्यकं ॥ अपुत्रयतेस्तु शिष्येणापि मत्स्यब्दं पार्वणश्राद्धं कार्यं ॥ तदर्थं च नामगोत्रोल्लेखवाधिकारार्थमेकादशेऽपि शिष्येण पार्वणश्राद्धं कार्यं ॥ नारायणबल्यादेर्द्वादशाहादावसंभवे शुक्लपक्षस्थद्वादशीश्रवणपंचम्यः पूर्णिमामावास्या चेति गौणकालाः ॥ अत्र पूर्वपूर्वः श्रेयान् ॥ भार्याकन्यास्नुषादेः स्त्रिया यतिसंस्कारकर्तृत्वे तु विधवाया वपनपूर्वकं कृच्छ्रत्रयाचरणं सधवायास्तु कृच्छ्राचरणमेव ॥ देशांतरस्थ पुनः पितुर्यतेः सिद्धिवार्तां श्रुत्वा वपनपूर्वकं स्नात्वा क्षीरतर्पणपूजनादि दशाहांतं कृत्वैकादशाहादौ पार्वणनारायणबल्यादि सर्वमपि कृतं कुर्यात् ॥ संनिहितेन ज्येष्ठेन कृतं चेत्कनिष्ठो न कुर्यात् ॥ शुक्लकृष्णादिभेदेन केशवादिनामानि मृततिथ्यनुरोधेनैव ग्राह्याणि न तु वार्ताश्रवणतिथ्यनुरोधेन ॥ मृततिथ्यज्ञाने तु वार्ताश्रवणानुरोधेनैव ॥ यतिसंस्कारकरणेऽश्वमेधसहस्रादिफलं ॥ असंस्कृतं विशीर्येत यतेर्यत्र कलेवरं ॥ धर्मलोपो भवेत्तत्र दुर्भिक्षं मरणं तथा ॥ दिवंगते गुरौ शिष्य उपवासं तदाचरेत् ॥ न स्नानमाचरेद्भिक्षुः पुत्रादिनिधने श्रुते ॥ पितृमातृक्षयं श्रुत्वा स्नानाच्छुध्यति सांबरः ॥ ॥ अथ प्रसंगाद्यतिधर्माः ॥ ॥ प्रातरुत्थाय ब्रह्मणस्पत इति जपित्वा दंडादीनि भृदं चादाय मूत्रपुरीषयोर्गृहस्थचतुर्गुणं शौचं कृत्वाचम्य पर्वद्वादशीवर्ज्यं प्रणवेन दंतधावनं कृत्वा मृदा बहिः कटिं प्रक्षाल्य जलतर्पणवर्ज्यं स्नात्वा पुनर्जंघे प्रक्षाल्य वस्त्रादीनि गृहीत्वा प्रणवेन प्राणायाममार्ज

नादिकृत्वाकेशवादिनमोंतनामभिस्तर्पयित्वाभूस्तर्पयामीत्यादिव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्महर्जनस्तर्पयामीतितर्पयेत्॥ अत्रविशेषो
माधवादौविश्वेश्वर्यादौचज्ञेयः॥ सूर्योपस्थानादिकंत्रिकालविष्णुपूजादिकंचसंधौज्ञेयं॥ विधूमेसन्नमुसलेव्यंगारेभुक्तवज्जने॥ का
लेपराणहेभूयिष्ठेनित्यंभिक्षांयतिश्चरेत्॥ अत्रभिक्षाभेदाग्रंथांतरेज्ञेयाः अत्रविविदिषोर्दंडिनोमाधुकरीमुख्या॥ दंडवस्त्रादिपरिग्र
हणरहितस्यतुकरपात्रंमुख्यं॥ अन्येपक्षा अशक्तविषयाः॥ तत्रमाधुकरीपक्षेदंडादिगृहीत्वापंचभ्यःसप्तभ्योवागृहेभ्योभिक्षायाच
यित्वान्नंप्रोक्ष्यभूस्वधानमइत्यादिव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिः सूर्यादिदेवेभ्योभूतेभ्यश्चभूमौक्षिप्त्वाशेषमन्नंविष्णुनिवेदितंभुंजी
त॥ चंडीविनायकादिनैवेद्यंभुंजीत॥ भुक्त्वाचम्यषोडशप्राणायामान्कुर्यादितिसंक्षेपः॥ यतिहस्तेजलंदद्याद्भिक्षां दद्यात्पुनर्जलं
भैक्ष्यंपर्वतमात्रंस्यात्तज्जलंसागरोपमं॥ एकरात्रंवसेद्ग्रामेनगरेपंचरात्रकं॥ वर्षाभ्योन्यत्रवर्षासुमासांश्चचतुरोवसेत्॥ अष्टौमासा
न्विहारःस्याद्यतीनांसंयतात्मनाम्॥ महाक्षेत्रप्रविष्टानांविहारस्तुनविद्यते॥ भिक्षाटनंजपस्नानंध्यानंशौचंसुरार्चनम्॥ कर्तव्यानि
षडेतानिसर्वथानृपदंडवत्॥ मंचकंशुक्लवस्त्रंचस्त्रीकथालौल्यमेवच॥ दिवास्वापश्चयानंचयतीनांपतनानिषट्॥ वृथाजल्पंपात्र
लोभंसंचयंशिष्यसंग्रहं॥ हव्यंकव्यंतथान्नंचवर्जयेच्चसदायतिः॥ यतिपात्राणिमृद्वेणुदार्वलाबुमयानिच॥ नतीर्थवासीनित्यं-

स्यान्नोपवासपरोयतिः॥नचाध्ययनशीलस्यान्नव्याख्यानपरोभवेत्॥एतद्वेदार्थभिन्नपरं॥एतेसंक्षेपतोयतिधर्माः॥अन्येपिमा
धवीयमिताक्षरादौज्ञेयाः॥प्रथमेत्रपरिच्छेदेकालसामान्यनिर्णयः॥द्वितीयेथपरिच्छेदेविशेषात्कालनिर्णयः॥तृतीयस्यचपूर्वार्धेग
र्भाधानादिसत्क्रियाः॥आह्निकंचप्रकीर्णार्थाआधानाद्याःसविस्तराः॥देवप्रतिष्ठाशांत्यादिनित्यंनैमित्तिकंतथा॥नातीर्थिकोत्तरा
र्द्धेस्मिन्जीवत्पितृकनिर्णयः॥श्राद्धाधिकारकालादेर्निर्णयःश्राद्धपद्धतिः॥सूतकादेर्निर्णयश्चनिर्णयोदुर्मृतावपि॥अंत्येष्टिसंस्का
रविधिःसन्यासःसहविस्तरः॥प्रायश्चित्तंव्यवहृतिंसर्वदानविधिंविना ५ कृत्स्नोपिधर्मशास्त्रार्थःसंक्षेपेणात्रनिर्मितः॥विबुधानां
चबालानांतुष्टयेकष्टहानये॥६॥मूलभूतानिपद्यानिविकृतानिकचित्कचित्॥निर्विकाराण्यपिनवान्यप्युक्तान्यत्रकानिचित्॥७
मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाःस्वधियोनलसाबुधाः॥कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थंनायमुद्यमः॥८॥येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयं
धर्मंवेदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया॥९॥निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामास्वबोधनः॥अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः १०
प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि॥संशोध्यवापिहरिणास्वदामसुमनसतुषपृथुकमिष्टिरिव॥११॥श्री काश्युपाध्यायवरो
महात्माबभूवविद्वद्द्विजराजराजः॥तस्मादुपाध्यायकुलावतंसोयज्ञेश्वरोनंतइमावभूतां॥१२॥यज्ञेश्वरोयज्ञविधानदक्षोदैवज्ञवे

दांगस्तुशास्त्रशिक्षः ॥ भक्तोत्तमोनंतगुणैकधामानंताह्वयोनंतकलावतारः ॥ १३ ॥ एषोत्यजज्जन्मभुवंस्वकीयांतांदैवकुणाख्यांस्तुविरक्ति-
शाली ॥ श्रीपांडुरंगेवसतिंविधायभीमानटेमुक्तिमगात्सभक्त्या ॥ १४ ॥ तस्यानंताभिधानस्योपाध्यायस्यसुतःकृती ॥ काशीनाथाभिधो
धर्मसिंधुसारंसमातनोत् ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमत्काश्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसूनुकाशीनाथो-
पाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेतृतीयपरिच्छेदोत्तरार्धंसमाप्तं ॥ श्रीपांडुरंगार्पणमस्तु ॥ ॥ ॥

अग्निहोत्रीत्युपाख्येनसखारामस्यसूनुना ॥ विठ्ठलाख्येनकृतिनामुमादेव्याःपुरेशुभे ॥ शिलायंत्रेंकितःस्वस्यधर्मसिंधुःशुभा-
वहः ॥ रसाद्रिमुनिभूशाकेआनंदेचैववत्सरे ॥ भाद्रेशुक्लनवम्यांचमंदवारेसमापितः ॥ ❀ ❀ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इतिधर्मसिंधुसारे तृतीयपरिच्छेदोत्तरार्धः समाप्तः ॥ ३ ॥

[OrderDescription]
,CREATED=20.01.20 11:58
,TRANSFERRED=2020/01/20 at 12:20:33
,PAGES=187
,TYPE=STD
,NAME=S0002579
,Book Name=M-2609-DHARAM SINDHU TRITYE PARICHHED
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF

FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF

FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF

FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF

FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF

FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF

FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF

FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF

FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF

FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF

FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF

FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,